कवीश्वर दलपतराम स्मारक ग्रन्थमाळा, नं. ४.

पंदरमा शतकनां

प्राचीन गुर्जर काव्य

संपादक अने सामान्य तंत्री

रा. ब. केशवलाल हर्षदराय ध्रुव. बी. ए.,

छपावी प्रकट करनार,

गुजरात वर्नाक्युलर सोसाइटी तरफथी

हीरालाल त्रीभोवनदास पारेख, बी. ए.,

आसि. सेक्रेटरी, अमदावाद.

संवत् १९८३. ई. स. १९२७

आवृत्ति १ ली. प्रत १५००

किम्मत रू. દોઢ રૂપિ[illegible]

मुद्रणस्थानः—आदित्यमुद्रणालय, रायखड रोड, अमदावाद.

मुद्रक : गजानन विश्वनाथ पाठक.

उपोद्घात.

ता. १३ मी एप्रिल १८९८ ना रोज गुजरात वर्नाक्युलर सोसाइटीनी जनरल सभा मळी हती, अने तेमां एवो ठराव थयो हतो के, 'स्व. कवि दलपतरामना स्मारक माटे एक जाहेर फंड उघाडवुं.' अने ते 'कवीश्वर दलपतराम डाह्याभाइ सी. आइ. ई. स्मारक फंड' तरीके सोसाइटीए जुदुं राखवुं. तेनुं व्याज जूनां काव्यो संशोधन करी छपाववामां तेम ज गुजराती साहित्यना ग्रंथो तैयार करावी छपाववामां वापरवुं.' ए ठरावान्वये नीचेना ग्रंथो तैयार करावी छपाववामां आव्या छे:—

नंबर	पुस्तकनुं नाम.	कर्ता—संपादक.	किम्मत
१	सुभद्राहरण.	रा. अंबालाल बु. जानी.	१–०–०
२	पद्यसंग्रह.	रा. हिम्मतलाल ग. अंजारिया.	१–०–०
३	नरसैं महेतानुं आख्यान.	रा. हीरालाल त्री. पारेख.	०–८–०
४	पंदरमा शतकनां प्राचीन गुर्जर काव्य.	रा. ब. केशवलाल ह. ध्रुव.	१–०–०

सांकळियुं.

प्रस्तावना

संग्रहनूं प्रयोजन.

१ ईसवी पंदरमा शतकनां जूनी गूजरातीनां काव्योनो आ संग्रह जे हूं वाचक समक्ष मूकूं छूं, तेमां में मात्र न्हानां सळंग काव्य लीधां छे. कादंबरी अने कान्हडदेप्रबंध जेवां लांबां काव्य वांचवा जेटली धीरज के फुरसद न होय एवा रसिक जन माटे अने प्राचीन भाषानो परिचय नवो केळववो होय एवा खंतीला अभ्यासक माटे आ संग्रह छे. छंद, देशी अने गीतना वपराटनो इतिहास उकेलवामां पण ते मददगार थशे. एमां पांच काव्य समाव्यां छे: रणमल्लछंद, वसंतविलास, सीताहरण, उषाहरण अने प्रबोधचिंतामणि.

रणमल्लछंदनी हाथप्रत.

२. पहेला काव्यनी हाथप्रत पूनानी डेकन कोलेजना सरकारी संग्रहमांथी मळी आवी हती[१]. जूनी गूजरातीना अभ्यास अर्थे सद्गत

---

१ डेकन कोलेजनी प्रतमां एक ज हाथे ऊतारेलां त्रण काव्य हतां; आरंभमां सुरदासकृत कर्णवखाण, पछी कान्हडदेप्रबंध, अने ते पछी रणमल्लछंद. पहेलूं काव्य पिस्ताळीस कडी ऊतारी पडतूं मूक्यूं हतूं. चोपडामां एक ठेकाणे लेखकना हस्ताक्षरमां ओसडियांनी टीप आपी छे, तेथी लेखक ज चोपडानो मालिक हशे एम समजाय छे. ए चोपडो पाछळथी कोइ जैननी मालिकीमां गयो जणाय छे. शाथी जे एक ठेकाणे जैन आगमने अनुसरतूं कथन छे. प्रस्तुत हाथप्रत उपर सरकारी संग्रहमां दाखल थयानी नोंध नीचे प्रमाणे छे:—No. 1541 of 1891–95, Dec. Col., Extent foll. 54+4

नवलरामभाइए गुजरातशाळापत्रमां छापेलो कान्हडदेप्रबंध वांचतां मति मूझायाथी पाठशुद्धि सारूं में ए प्रबंधनी हाथप्रत पूनेथी मंगावी हती. अपूज पडी रहेला गोपनाथनी सेवा करतां जेम महेताजीने गोपीनाथनां दर्शन थयां, तेम मने पण एमांथी अणधार्यो अपूर्व लाभ थयो. कान्हडदेप्रबंधनी ए जूनी लिखित प्रतमां रणमल्लछंदनो पण ऊतारो हतो. एने छेडे श्रीधर व्यासकृत 'रा रलमल्ल छंद। सं. १६१२ मार्ग।' एटला अक्षरो हता. आ टूंकी पुष्पिकाए ऊतारानी साल उपरांत सारा भाग्ये रणमल्लछंदना कर्तानूं नाम पण जाळवी राख्यूं छे. काव्यनी अंदर श्रीधरे पोतानूं नाम नोंध्यूं नथी अने रच्या साल पण आपी नथी. एक ऊणप लेखके दूर करी छे. बीजी काव्यना नायकनो इतिहास पूरे एम छे. माटे ईडरना राव रणमल्लनो वृत्तांत रासमाळा वगेरेमांथी तारवी नीचे आपूं छूं.

ईडरनो राजा रणमल्ल.

३ ईडरनी गादी स्थापनार राठोड राव सोनंगजीथी छठ्ठो पुरुष, ते राव रणमल्ल. एणे ईडर राज्यनी सीमा विस्तारी अने ईडर गढनी ख्याति अमर करी. मेवाड अने ईडर वच्चेनो भागर देश जाडेजा पासेथी जीती लईने राव रणमल्ले एक सोलंकी पटावतने आप्यो. वळी मुसलमानोए झालोरथी हांकी काढेला सोनगिरा ठाकोरने पण तेणे जोरामीरपुरनो पटो करी आपी पोताने त्यां राखी लीधो[२].

२ सोनगिरा चोहाण कान्हडदे अने तेनो पुत्र विरमदे अल्लाउद्दीन बादशाह साथेना विग्रहमां संवत १३६८ मां कामे आवी.

राठोड रावना दरबारमां अगियार शूरा सरदारो हता. ए रणखेलना खेलाडीओ भाटचारणनी वीरकथामां रणमल्ल नामे विख्यात छे. रणरसिक राव ए पराक्रमी पटावतोनी ग्रहमाळानो सूर्य हतो.

४ राव रणमल्लना समयमां पाटणनो सुबेदार झफरखान हतो. ई.स. १३९१ मां दिल्हीना पादशाहे तेने गूजरातनो हाकेम नीम्यो हतो. नवो सुबेदार हिंदु राजाराणाने खंडिया करवा इच्छतो हतो.

गया; अने झालोर मुसलमानोना हाथमां गयूं. ते पछी कान्हडदेना भाइ मालदे मूछाळाए दिल्लीना बादशाहनो आश्रय लीधो. एनी अने एना वंशजोनी हकीकत राजस्थाननी तवारिखमां मळी आवे छे. कान्हडदेनी शाखामां विरमदेथी छट्ठो पुरुष अखेराज थयो, जेनी आज्ञाथी कवि पद्मनाभे संवत १५१२ मां कान्हडदेप्रबंध रच्यो. मुसलमानोए झालोरथी हांकी काढेला जे सोनगिरा ठाकोरने राव रणमल्ले आश्रय आप्यो, ते आ अखेराजनो दादो हशे एवूं कान्हडदे अने मालदेनां पेढीनामांनी बारीक तपास उपरथी मारूं मानवूं छे. रणमल्लछंदनी कडी ६२–६३ मां सोनगिरा कान्हडदेनूं यशोगान छे, ते जोरामीरपुरनी जागीरना सोनगिरा ठाकोरना संबंधने लीधे हशे. जो आ मंतव्य खरूं होय, तो कान्हडदेप्रबंध जोरामीरपुरमां अखेराजे पद्मनाभ पासे रचाव्यो ठरे. प्रस्तुत काव्य गूजराती भाषामां छे, ते उपरनी कल्पनाना लाभमां साक्षी आपे छे. जो झालोर तावांनी जागीरना ठाकोरे ए प्रबंध रचाव्यो होत, तो ते सो ए सो वसा राजस्थानी के हिंदीमां होत. त्यांना प्रबंध अने रासा ए बेमांनी एक भाषामां होय छे, गूजरातीमां नथी होता. हिंदीनूं साहित्यक्षेत्र आखूं उत्तर हिंद, राजस्थानीनूं राजस्थान अने गूजरातीनूं गूजरात छे.

पोताना अमलना त्रीजे ज वर्षे तेणे ईडर उपर सवारीथी ए नीतिनो सूत्रपात कर्यो. ए सवारीमां, संभव छे के पहाडी मुलकनी ओछी माहीतीने लीधे, रावनी राजधानीए पहोच्या विना ज देश लूंटी खानने पाटण पाछा वळवूं पड्यूं. पांच वरस पछी झफरखाने ईडर उपर फरी सवारी करी; अने तळेटीनूं शहेर हाथ करी गढने घेरो घाल्यो. दरमियान उत्तरमां दारुण उत्पात साथे भारे ऊथलपाथलना चमकावनारा समाचार मळ्या. तार्तरी विजेता तैमुर एकाएक दावानळनी पेठे आवी दिल्ही बाळी अनर्गळ लूंट लेई स्वदेशे पाछो वळी गयो हतो; पराभव पामेलो लोदी बादशाह पाणीपतना मेदानमांथी पलायन करी गयो हतो; अने तख्त खाली रह्यूं हतूं. आ संजोगोनो लाभ लेवानूं तकावतो खान रणमल्ल साथे सुलेह करी पाटण पाछो फर्यो. सुबेदार झफरखान मटी स्वतंत्र सत्ताधारी थयेला सुलतान मुझफरशाहे त्रण वर्ष पछी अजित ईडरने जीतवा वळी एक सवारी करी. कहे छे के आ सवारीमां सुलताने ईडर शहेर अने गढ कब्जे कर्यां. परंतु ते तेना हाथमां रह्यां नहि; तेथी समजाय छे के ईडर लूंटी मुजफरशाह गढमां थाणूं मूकी पाटण पाछो वळ्यो हशे. ए सवारी दरमियान राव रणमल्ल हतो नहि; ते विसनगर गयो हतो. त्यांथी वळी आवी, सुलताने गढमां जे थाणूं मूक्यूं हतूं तेने हांकी काढी, रणमल्ले गढ पाछो हस्तगत कर्यो. त्रण त्रण सवारी थया छतां ईडरनो शूरो राव गूजरातना सुबेदार सुलतानने तावे न थयो ते न ज थयो.

पवाडानो रचनाकाळ.

९ आ रीते ईडर उपर झफरखाने जे त्रण सवारीओ करी, तेमांनी बीजी सवारी रणमल्लछंदमां वर्णवेली होवानूं अनुमान थाय छे. संस्कृत पूर्वालापनी पांचमी आर्यामां तैमुरनो उल्लेख कर्यो छे, एटले करीने ई.स. १३९३ नी सवारी तो रणमल्लछंदमां अभिप्रेत होई शके ज नहि. वळी त्रीजी वार झफरखान ईडर उपर सवारी लेई गयो त्यारे, कहे छे के, रणमल विसनगर तरफ हतो; एटले ई.स. १४०१ नी सवारी पण पवाडामां निरूपण करेली सवारी होवी शक्य नथी. बीजी ज सवारी एवी छे के जेमां झफरखान अधवच घेरो उठावी पाटण वळी जाय छे. फारसी तवारिखनवेशो तार्तरी तैमुरनी चडाईने लीधे खाली पडेला दिल्हीना पादशाही तख्त माटेनी तातारखाननी लिप्साने एना पिता झफरखानना अपसरणना कारण तरीके आगळ धरे छे, त्यारे गूजराती कवि तेने राणा रणमल्लना धसारायी हारी नासी छूटवाना कार्यरूपे वर्णवे छे. काव्यना आरंभमां श्रीधर कहे छे के मुसलमान लश्करनी खुवारी करनार बे, एक यमतुल्य तैमुर अने बीजो शकशल्य रणमल्ल[३]. समकालीन प्रासंगिक लेख उत्तरकालीन गळायला इतिहास करतां वधारे विश्वासपात्र लेखाय, ए मान्यताने अनुसरतां, बीजी चडाईमां झफरखानने खुवारी खमी घेरो उठावी पाटण भागी जवूं पड्यूं अने रणमल्लनी जीत थई, एवा निर्णये हूं आवूं छूं. ए बीजी चडाईनी तारीख ते ज रणमल्लछंद

३ जुओ रणमल्लछंद, तूक ९.

रचायानी तारीख. ए रीते ए काव्य ई. स. १३९८ मां तैमुरनी सवारी पछी तरत ज रचायूं ठरे छे, एटले के ईसवी चौदमा शतकना अंतमां. बे त्रण वरसना तफावत तरफ आंखमीचामणी करी में तेने ईसवी पंदरमा शतकनां काव्योमां अग्रस्थान आप्यूं छे.

कर्ता अने तेनी कृतिओ.

६ कवि श्रीधरनां त्रण काव्य मारा जोवा जाणवामां छेः– भागवत दशम स्कंध[४]. सप्तशती अने रणमल्लछंद. ते त्रणे छंदोबद्ध छे. पहेला काव्यनी एकसो सत्तावीस तूकनी अधुरी हाथप्रत जूनी गूजरातीना रसिया सद्‌गत मणिलाल बकोरभाइ व्यासने मळी हती. तेमांथी आरंभना थोडाक श्लोक तेमणे ऊतारीने मारा उपर मोकल्या हता. ए काव्य आखूं ए मळी आवे (अने ते असल रूपमां मळी आवे), तो जूना साहित्यमां बहु उपयोगी ऊमेरो थाय. सप्तशतीमां मार्कंडेयपुराणनां देवीचरित्र संक्षेपमां वर्णव्यां छे. एकसो वीस तूकना ए काव्यमां आरंभे एक शार्दूलविक्रीडित संस्कृतमां छे. ते पछी चार घात (चोपाई) छे. त्यारपछी बे आर्या (उपगीति) चार रूपक[५]

४ हाथप्रतमां कवितभागवत संज्ञा छे.

५ रोडला (अक्षर ३१) नामे अक्षरबंध, अर्धनाराच (प्रमाणिका), तोटक, स्रग्विणी, भमरावली (भ्रमरावली), कामक्रीडा (गुरु १६), अने नाराच, ए छ रूपबंध, तथा हनूमत (दा दाल दादा गाल), अधसारसी, पाधडी (पद्धरी), सारंग (४ दादाल), वाडव (रोळा), सारसी (हरिगीत), हांढकी (मरहट्टा), त्रिभंगी अने गीता (दा+६ दालदा+दालगागा) ए नव मात्राबंध छंद, ते सोळ रूपक.

अने एक पूरवछाहु (दोहरो) मळी परस्पर यमकथी सांकळी लीधेली सात सात तूकना सोळ खंड आवे छे. छेवटे चार छपय मूक्या छे. रणमल्लछंदमां मात्र सित्तेर तूक छे. आरंभनी दस आर्या संस्कृतमां छे; ते शुद्ध पथ्या आर्या छे. बाकीनूं काव्य गूजरातीमां छे. तेमां चुप्पई (वात), सिंहविलोकित[६], सारसी (हरिगीत), हांढकी (मरहट्ठा), दुमिला अने दुहु (पूरवछाहु) ए छ मात्राबंध, भुजंगप्रयात अने नाराच ए बे रूपबंध अने मिश्र मात्राबंध छप्पय, ए छंदो वापर्या छे. अनुप्रास अने प्रास जेम सप्तशतीमां छे तेम रणमल्लछंदमां पण छे. परंतु शप्तशतींनी यमकसांकळी रणमल्लछंदमां छे नहि.

पवाडानी समालोचना.

७ रणमल्लछंद न्हानूं पण वीररसथी ऊभरातूं उत्तम काव्य छे. एनी शैली प्रौढ अने ओजस्वी छे. क्यां कयो छंद वक्तव्यने अनुकूळ थशे तेना निर्णयमां श्रीधरे संपूर्ण कलाचातुर्य अने रसमर्मज्ञपणूं दर्शाव्यूं छे. कविए नायकना वीरत्वनूं जे वर्णन कर्यूं छे, ते तो शान्त वृत्तिवाळा वाचकनां ए रोमांच खडां करे तेवूं अने हृदय हलवलावी नांखे एवूं छे. कमधज वीरनो झपाटो कंइ ओर ज हतो. ऊथांधळी सांजे धोळकामां, तो माझम राते खंभातमां अने मोटा मळसकामां तो पाटणमां रणमल्ल आव्यानी बूम पडती. एनूं नाम सांभळी मुसलमान थाणदारो थरथर कंपता. मोडासाथी पाटण जतो सरकारी

६ प्राकृतपिङ्गलमां एनूं सिंहावलोक नाम छे; जुओ प्रा. पि. । २।१३९। वाणभूषण एने सिंहविलोकित कहे छे.

खजानो पण रणमल्ले बेधडक त्राप मारी झूंटीं लीधो. एनी फरियाद सुलताનने काने प्होची. ते अत्यंत क्रोधे भराई गंजावर लश्कर लेई ईडर उपर चडी आव्यो. आम तळाटीमां मुसलमान सिपाइओ मूछ मरडता, होंकारा करता अने तीर वरसावता धसे छे; आम गढ उपर रौद्र रसना आवेशमां राती आंखे जोता रणमल्लनी मूछ फरके छे. आम सुलतानी नेजा आकाशमां फरहरे छे अने रणतूर गडगडे छे; आम गंभीर नादे ढमकतूं रावळी ढोल रजपूत सुभटोने रणखेल खेलवा तेडे छे. आम मुसलमानो गर्जना करता आगळ वधे छे; आम राठोड राणो झंपाववाने अधीरा थई रहेला घोडानी लगाम खेंचतो ऊभो छे. झफरखान ईडर पासे पडाव नांखे छे, अने आवी माथूं नमावी हालहाल लूंटेलो खजानो धरी देवा राणाने कडक कहेण मोकले छे. रणमल्ल माथामां वागे एवो उत्तर कहावे छे. सुलतान तळाटीनूं शहेर लूंटे छे. त्राहि त्राहि करती प्रजानी व्हारे राणो डूंगर उपरथी सुभट साथे जळधोधना झपाटे ऊतरी पडे छे. झफरखाननूं लश्कर रजपूतोने भेटवा पहाणा ठेकतूं गढ उपर चडे छे. कवि ए बे पक्षना धसारानूं अने अथडाटनूं अद्भुत वर्णन आपे छे. राठोडना वज्रप्रहार सामे मुसलमान टकवानूं करे छे, पण हांफी जाय छे, लथडियां खाय छे, पाछा पडे छे अने छेवटे पूंठ फेरवी भागे छे. मोटा अमीर उमरावो दांते तरणां ले छे. बाजी हाथथी गई, एटले सलामती इच्छी सुलतान झफरखान पाटणनो रस्तो ले छे. राणा रणमल्लनी जीत थाय छे; अने विजयनां वाजां गडगडे छे. ते जाणे एम कहे छे के 'धार गढमां जयपताका

फरफरावी जाणो, किल्ले कडीमां तोबा पोकरावी जाणो. भरूच भेद्यूं जाणो, खंभात लीधूं जाणो, अरे प्हो फाटतां फाटतां मुसलमानने रगडी झगडी पाटणमां खुद सुलतानने कैद कर्यो जाणो. पृथ्वी पर राणो रणमल्ल एकछत्रे राज्य करशे.' आ राठोड वीरनां स्थावर अने जंगम स्मारक रणमल्लचोकी अने रणमल्लछंद. गढ उपरनी बेठक तो रणमल्लनूं ज स्मरण आपशे; श्रीधरनो पवाडो तो राणाने अने कविने उभयने चिरंजीव राखशे. रणमल्लछंदना जोटानूं वीररसनूं खंड काव्य गूजरातीमां छे नहि.

तेमांथी मळती विशेष माहीती.

८ प्रस्तुत ऐतिहासिक काव्य ई. स. १३९३ ना ईडरना घेरानी हकीकत आपवा उपरांत पांच वरस पहेलांनी चडाईनी विगत पण पूरी पाडे छे. ई. स. १३९३ मां झफरखाने 'हिंदु ठाकोरने पोताना खंडिया करी देवानुं काम आरंभ्युं अने तेम करवाने माटे प्रथम तेणे ईडर राज्य उपर चडाई करी[7].' सित्तेरहजारीनी साथे तेनो न्हानो भाइ शम्सखान पण हतो. दीन गजावता मुसलमान अने हरनाद करता रजपूत चोपटबाए आव्या. राव रणमल्ले धसी शम्सखानने बाथमां लीधो. खानने भाइ मल्लकुस्तीनी मडागांठमांथी महा प्रयत्ने तनतोड प्रयासे नासी छूटयो. शमशेरबाजीमां रणमल्ले झफरखानने पण परास्त कर्यो, राणानी तरवारना झपाटाथी मोत आव्यूं समजी

७ जुओ रासमाळा, विभाग २, प्रकरण ३, आरंभ.

सुत्रो रणभूमि मेली जीव लेई नाठो; एटले फतेह करवा आवेली फोज पण हार मानी भागी. आवुं रणमल्लछंदमां श्रीधरनुं कहवुं छे[८]. मने ते मोटे भागे खरूं लागे छे. फारसी तवारिखमां लख्यूं छे तेवा प्रकारनी फतेह जो खानने पहेली चडाईमां मळी होय, तो ईडर उपर बीजी अने त्रीजी चडाई लेई जवानूं कारण न रहे. राणानूं बळ त्रण सवारीए पण एनाथी तोडायूं नहि. मुसलमान सुलतानोने ईडरनो त्रास तो पचीस वरस सूधी, एटले राव पूंजा पर्यंत, तेवो ने तेवो रह्यो. राठोड राणानो उपद्रव टाळवा छेवटे सुलतान अहमदशाहने ई. स. १४२७ मां अंतपाल दुर्ग तरीके अहमदनगर वसाववूं पड्यूं. ए हकीकत लक्षमां लेतां फारसी तवारिखनी नोंध सराहगत भरेली जणाय छे.

अन्य श्रीधर.

९ रणमल्लछंदना श्रीधर उपरांत एक गौरीचरित्रनो श्रीधर छे.

---

८ जुओ रणमल्लछंद, तूक ३२—३३. छापेली प्रतमां समसुद्दीन पाठ छे, ते वदल सम्मसखान वांचवा वीनती छे. हाथप्रतमां तूक ३३मां समसद्दीन अने तूक ६३ मां सांतल पाठ छे, ते बंने भूल भरेला छे. छेल्ली तूकमां काहन्डदेप्रबंध अने मुहुणोत नेणसीनी ख्यातना आधारे सुधारी कन्हड वांचवूं पड्यूं छे, तेम तूक ३३मां सम्मसखान पाठ लेवो पडे छे. रणमल्लछंदनी तूक ५ मां दहशे अने दस्यते पदथी भूत अने वर्तमान काळमां मुसलमान उपर रणमल्लना बाहुबळना पराक्रमनो निर्देश छे, तेथी पण ई.स. १३९२ नो विजय उपक्षित छे.

९ आ काव्य बृहत्काव्यदोहन, ग्रंथ ६ मां छपायूं छे.

परंतु ए श्रीधर भिन्न समजवानो छे. पहेलानूं काव्य छंदोबद्ध छे अने ते ईडरमां रचायूं छे; बीजानूं देशीमां छे अने ते जूनागढ पासे लखायूं छे[10]. गौरीचरित्रना कर्ताए रावणमंदोदरी-संवाद पण रच्यो छे. तेमां ते पोताने जीर्णदुर्गनो मोढ अडालजो कहे छे. रणमल्लछंदनो कर्ता व्यास अवटंक उपरथी ब्राह्मण समजाय छे. रावणमंदोदरीसंवादनी रचनानूं वर्ष संवत १५६५ छे. रणमल्लछं-दनी रचनानी साल ई. स. १३९८ (सं. १४५४) आवे छे. बे कविनी वच्चे एकसो अगियार वरसनूं अंतर छे. 'मंत्री सहमा'नो पुत्र[11] ईडरना राजकविथी बहु अर्वाचीन छे.

वसंतविलासनी हाथप्रतो.

१० बीजूं काव्य जे वसंतविलास तेनूं ओळियूं, अमदावादमां सांकडीशेरीमां खीजडानी पोळना एक शास्त्रीनी पोथीओ वेचाती हती, तेना भेगूं मळी आव्यूं हतूं. ए प्रत खेळवाळा सूंवाळा कपडाना चीरा उपर आशरे चोराशी तकतीमां उतारेल छे. प्रत्येक तकतीना आरंभे एक गूजराती तूक तथा ते पछी केटलाक संस्कृतप्राकृत

१० जुओ गौरीचरित्र, १६, ३, सरस्वतीसागर नीर निर्मळ सोम-गिर धारा ढळे. प्रस्तुत पंक्तिमां जूनागढ पासेना प्रभास क्षेत्रनो निर्देश छे.

११ जुओ रावणमंदोदरीसंवादनी समाप्तिनी नीचेनी कडीओ.

संवत पंनर पांसठइ जीरणदुर्ग निवास
पूर्ण च्यारि चूपइ बीसइ बांधी बुद्धिप्रकाशि.
सुहइ मंत्री सहमा सुतन कविता सीधर नामि.
उतपत मोढ अडालजा. तस तूठा श्रीराम.

श्लोक आपेला छे; अने ते ऊतारानी नीचे प्रसंगने लगतूं अजंतानी गुफानी असली एतद्देशीय शैलीनूं चित्र दोरेलूं जोवामां आवे छे[१२]. काव्यनी नकल धोळी भोंय उपर लाल काळी तथा भूरी शाहीथी अने क्वचित करमजी भोंय उपर सोनेरी शाहीथी ब्राह्मणी मरोडनी देवनागरी लिपिमां करेली छे. ओळियाने छेडे 'शुभं भवतु लेखकपाठकयोः। श्रीगूर्जर श्रीमालवंसे साहश्रीदेपालसुत साहश्रीचन्द्रपाल आत्मपठनार्थं। श्रीमन्नृपविक्रमार्क समयातीत संवत् १५०८ वर्षे महामाङ्गल्य भाद्रपद शुदि ५ गुरौ अद्येह श्रीगूर्जरधारिञ्यां महाराजाधिराजस्य पातसाह श्री अहिमदशाह कुतबदीनस्य विजयराज्ये श्रीमदहम्मदाबाद वास्तुस्थाने आचार्य रत्नागरेण लिखितोऽयं वसंतवि-

---

१२ मोगल अने रजपूत चित्रकळानो गाढ परिचय अने ऊंडो अभ्यास धरावनार श्रीयुत नानालाल चमनलाल महेता आइ. सी. एस. नो आ मत छे. वसंतविलासनां चित्रनी शैली बाबत Rupam, Nos. 22 and 23, April–July, 1925, ए त्रैमासिकमां Indian Painting in the 15th century, an illuminated manuscript ए मथाळानो एमनो लेख जोवो. वधारे विगत माटे एमना Studies in Indian Painting नूं बीजूं प्रकरण वांचवूं. ए आखूं ए प्रकरण वसंतविलास संबंधी छे. मध्यकाळमां आपणा देशना चित्रकार बहोळी ख्याति धरावता हता. उदीच्य कवि श्यामिलक एना पादताडितक भाणमां पटचित्र अने लिपिचित्र किंवा लेप्यचित्रमां कुशळ डिंडिक संज्ञाना कलाकारोमां लाट डिंडिकनो खास निर्देश करे छे; जुओ चतुर्भाणी, पा. ता., पृ. २१–२२.

लासः।' एवी पुष्पिका छे. प्रस्तुत प्रतमां आरंभनी छ तकती नाश पामी होवाथी तथा वचेली तकतींमांथी केटलीक दुर्वाच्य नीवडवाथी वसंतविलासनी बीजी हाथप्रत में पूनाना सरकारी संग्रहमांथी मेळवी हती. ते प्रत पोथीना आकारमां हती. एमां कुळ पत्र आठ, पृष्ट वार लींटी अगियार अने लींटीमां अक्षर अडताळीस हता. ग्रंथमान वसें पचीस श्लोक आप्यूं हतूं. प्रत जैन देवनागरी लिपिमां ऊतारेली हती. ते सुवाच्य हती, पण वहु शुद्ध न हती. ओळियानी अने पोथीनी गूजराती तूको लगभग समान हती. परंतु संस्कृतप्राकृत श्लोकमां वहु कमीजास्तीपणूं हतूं अने फेर पण हतो. पूनानी पोथीने अंते 'इति श्रीवसन्तविलासः समाप्तः।' एटली ज नोंध हती. आ वे प्रतो उपरांत सुरतनी साहित्यपरिपदना प्रदर्शनमां रजू थयेली एक जैन पोथीमांथी वसंतविलासनी केटलीक गूजराती कडीओ जूनी गूजरातीना रासिया सद्गत मणिलाल वकोरभाइ व्यासे मारा उपर ऊतारीने मोकली हती, तेनो पण में संशोधनमां उपयोग कर्यो छे.

रचनाकाळ.

११ रचनार विशेनी तथा रचनाना वर्ष विशेनी माहीती पूरी पाडवानी वावतमां वसंतविलासनो घाट रणमल्लछंदना जेवो छे. बन्नेमां नथी रचनारनूं नाम ने नथी रचनानी साल. ऐतिहासिक काव्यना कर्तानूं नाम पुष्पिकामांथी मळे छे; परंतु शृंगारी काव्यना कर्तानूं नाम तो तेमां ए छे नहि. एटले अत्यारे तो प्रस्तुत कवि अज्ञात ज रहे छे. ओळियानो ऊतारो संवत १५०८ मां थयो छे,

ते उपरथी कही शकाय छे, के वसंतविलास ईसवी पंदरमा शतकना त्रीजा चरण पहेलां रचायो होवो जोइये. ए मंतव्यनूं रत्नमंदिरगणिनी उपदेशतरङ्गिणी परोक्ष समर्थन करे छे. एना पृष्ठ २६८ मां 'वसन्तविलासेऽपि' एवी अवतरणिकाथी 'सखि! अति' ए प्रतीकनी तूक[13] नजीवा पाठभेदथी टांकी छे[14]. रत्नमंदिरे संवत १५१७ मां भोजप्रबन्ध रच्यो कहेवाय छे. आथी ए जैन कविनी अवस्थिति ईसवी पंदरमा शतकना त्रीजा चरणमां अंकाय छे. आगळ कहेवामां आवशे ते अनुसार जैनेतर कविना गूजराती काव्यमांथी जैन कविना संस्कृत पुस्तकमां अवतरण लेवाय एटली तेनी ख्याति जामवा माटे एक बे चरणनो गाळो स्वीकारतां वसंतविलासनी रचना ईसवी पंदरमा शतकना आरंभमां संभवे छे.

कर्ता.

१२ आ शृङ्गारी काव्यनो कर्ता अंधारपछेडो ओढी अगोचर रह्यो छे, तेथी तेनी जातभात विशे कल्पना करवी जोखम भरेली छे; तथापि वसंतविलासमां कडीए कडीए जे जीवननो उल्हास ऊभराई जाय छे ते उपरथी अटकळ थाय छे, के ते कवि संसारथी कंटाळेलो विरागी नहि, पण विश्वना वैभवमां परिपूर्ण रस लेनारो रागी पुरुष हशे. वसंतना वर्णननूं काव्य होवा छतां तेने एणे फग्गु संज्ञा आपी नथी, त्यमवळी

---

१३ जुओ वसंतविलास, तूक ७८.

१४ उपदेशतरङ्गिणीनो हवालो मजकूर पं. बालचंद्रजीए पूरो पाड्यो छे.

समग्र काव्यमां कोइ पण स्थळे जैन धर्मनो सुवास स्फुरतो जोवामां आवतो नथी, तेथी ए जैनेतर एटले वैदिक कवि होय. प्रस्तुत काव्यनी चोत्रीसमी कडीनी छाया पंडितकवि रत्नेश्वरना 'द्वादश मास 'मां दृष्टि खेंचे छे[१५]. वसंतविलासनो हृदयराग, एनूं माधुर्य, एनूं पदलालित्य सर्व कंइ मनोहर छे.

सीताहरणनी हाथप्रत अने रचना.

१३ ते पछीना त्रीजा काव्यनी हाथप्रत अमदावादना शुक्रवारी बजारमांथी में खरीदी लीधी हती[१६]. ए प्रत पोथीना रूपमां ब्राह्मणी मरोडनी देवनागरी लिपिमां लखायली छे. कुल बावीस पत्रनी आ पोथीमां अढारमूं पत्र खूटे छे. अक्षर मापसर अने एकधारा न होवाथी पृष्ठमां लींटीनूं अने लींटीमां अक्षरनूं प्रमाण रह्यूं नथी. प्रतने अंते 'श्रीरामायणं समाप्त । संवत् १६०९ वर्षे कार्तिक वदि ९ दिने वै. वछा लषितं । ' एवी पुष्पिका छे. प्रस्तुत काव्यनी कडी ४, १८, १९ अने ४९९ विचारी जोतां तेनूं नाम रामायण अने रामकथा पण होय एम जणाय छे. एना पूर्वे रामचंद्रजीना जीवनना विविध

---

१५ सरखावो रत्नेश्वरकृत द्वादश मास, फागण, कडी ३.

केसु कुसुमनी पांखडी (वांकडी थई पेर)

जाणे मन्मथ आंकडी रांकडीने करे केर.

१६ सीताहरण विशे एक आकर्षक लेख कान्हडदेप्रबंधना संशोधक अने अनुवादक श्रीयुत डाह्याभाइ पीतांबरदास देरासरीए साहित्यपरिषदनी सुरतनी बेठकमां वांच्यो हतो, ते ए परिषदना निबंध-संग्रहने शोभावे छे. जिज्ञासुए त्यांथी ते जोई लेवो.

प्रसंग संबंधी कर्ताए कविता रचेली, ते एणे पछीथी आ रामकथामां भेळवी दीधी जोवामां आवे छे. ए ऊमेरेली पूर्व कृतिओ पैकी कडी २०-२१ रामवनवासना मंगळाचरणनो भाग लागे छे. कडी १८१–१८२ लंका उपर सवारी विशेना काव्यमांनी पंक्तिओ होय, एम भासे छे. कडी १८९–१९२ नूं सपनगीत पण तेमांनो भाग जणाय छे. कडी १९३–२४९ मां सीताहरणनां धूल छे. एने छेडे फलश्रुति आपी छे, तेथी ए स्वतंत्र कृति तरीके तरत ओळखाई आवे छे. कडी १–३ एनी पूर्वपीठिका छे. एमांनी त्रीजी कडीमां जणाव्या प्रमाणे सीताहरणनां धूल किंवा पांच धोळनूं सीताहरण काव्य संवत १५२६ मां रचायूं हतूं. रामकथा रचाई ते आ धोळ पछी.

कर्ता कर्मण.

१४ प्रस्तुत सीताहरण किंवा रामकथानो कर्ता कर्मण छे. ते पोताना नामने मंत्री उपपद लगाडे छे; ते उपरथी, ए कोइ राजा राणा के ठाकोरनो कारभारी हशे, एम समजाय छे. साहित्यनी सृष्टिमां तो कर्मण सामान्य कथाकार तरीके ओळखाशे. रामकथामां एणे रामायणना पहेला अने छेल्ला कांडनो कथाभाग मूकी दीधो छे अने पोतानां प्रधान पात्र साथे प्रत्यक्ष संबंध न होय एवो अन्य कांडोनो कथाभाग टूंकावी नांख्यो छे अथवा मात्र सूचव्यो छे, ते एनी विवेकबुद्धि विशे सारो अभिप्राय बंधावे छे. परंतु एनां पात्रनूं आलेखन जे एणे कर्यूं छे, तेमां औचित्यनो भंग थाय छे. वळी कथा भागमां एणे जे स्वकल्पित वधारो कर्यो छे, तेमां पण एनी अकुशळता

देखाई आवे छे. एनो मूळकथा साथे सांधो मळतो ज नथी. त्रिकळसाना नृत्यमां भंगाण, मानसरोवरथी शक्तिनी व्हार, अगियारमा रुद्रनो कोप, हनूमानने अतळीबळ विरुद मळवूं, इत्यादि नवा योजेला प्रसंगमां दृष्टिगोचर थती कलाविधाननी खामी हृदयमां खूंचे छे. सीताहरण साधारण आख्यान अने वार्तानी कोटिनूं काव्य छे. एनी साथे एनी पूर्व कृतिओ जोडी देवामां कर्मणे भालणना जेवी भूल करी छे. आ कविए उत्तर वये रचेला भागवत दशम स्कंधमां पूर्व वयनां कृष्णबाळलीलानां पदो गोठवी दीधां छे. ए छूटक कवितानी दखलथी कथाना वहेणनो स्थळे स्थळे रोध थाय छे; अध्यायोनूं मापसरपणूं फीटी जाय छे; अने काव्यनी सुश्लिष्टताने हानि पहोंचे छे.

सीताहरण अने कान्हडदेप्रबन्ध.

१५ कर्मणनूं सपनगीत पद्मनाभना स्वप्नगीतनी स्मृति आपे छे[१७]. सीताहरणनी केटलीक पंक्तिओ कान्हडदेप्रबंधनी पंक्तिओ साथे मळतापणूं धरावे छे. बन्ने काव्यमां केटलाक पदप्रयोग अने प्रसंग पण समान छे. पद्मनाभ अने कर्मण लगभग एक ज समयना कवि छे. ए बे एक ज स्थळना ए न होय ?

सीताहरणनो पद्यबन्ध.

१६ सीताहरणनो पद्यबंध बहु सादो छे. ते दोहरा, चोपाई, छप्पय, पवाडा अने गीतनो बनेलो छे. एमां ऊतारेलां संस्कृत सुभाषित मोटे भागे प्राचीन नथी. 'किहां चन्दन' प्रतीकनूं गुजराती सुभा-

१७ जुओ कान्हडदेप्रबंध, खंड १, तूक १२२–१२४.

षित चंदनमलयागरीनी वार्तीना प्राचीनपणा विशे ध्यान खेंचे छे. जे जूना रासमांथी कर्मणे ते लीधूं होय, ते तपास करी मेळववानी जरूर छे[१८].

उपाहरणनी हाथप्रतो.

१७ संग्रहमांना चोथा काव्यनी जूनी हाथप्रत Baroda Central Library मां छे. ते सद्गत उत्साही संशोधक चमनलाल डाह्याभाइ दलाले मेळवी हती. ए प्रत उपरथी तेमणे प्रस्तुत काव्य Baroda Miscellany, Vol. II, nos 3-4 मां छपाव्यूं हतूं. एमां घणी पंक्तिओ अशुद्ध छे अने पद्यबंध अत्यंत दूषित छे. उपाहरणनी बीजी बे हस्तलिखित प्रत गुजरात वर्नाक्यूलर सोसाइटीना संग्रहमां छे[१९]. तेनी भाषा अर्वाचीन थई गई छे; अने मूळमां फेरफार पण बहु थयेलो जोवामां आवे छे. आ बे हाथप्रतमां लख्यासाल छे नहि. Baroda Miscellany मां उपाहरणने छेडे 'संवत १६७३ वर्षे प्रथम आसो शुदि २ सोमे लिषितं ऋषि जेसंग। स्वपठन—अन्येषां पठनार्थं। शुभं भवतु लेखकपाठकयोः' एवी पुष्पिका छे.

---

१८ भद्रसेनकृत चंदनमलयागरीरासना आरंभमां आ सुभाषित आप्यूं छे. परंतु जैन कवि भद्रसेननो समय संवत १६६५ नी आसपास छे; जुओ. जैन गूर्जर कविओ, भाग १, पृ. ५९६-९७. जैनेतर अने जैन उभय कविए कोइ प्राचीन काव्यमांथी आ सुभाषित ऊतार्यूं हशे.

१९ आ बे प्रतो गुजरात वर्नाक्यूलर सोसाइटीना आसिस्टंट सेक्रेटरी रा. हीरालाल त्रि. पारेखे मेळवी हती. उपाहरणना संशोधनने माटे ए

रचनाकाळ.

१८ प्रस्तुत काव्यनी समाप्ति संवत १५९४ ना दामोदरमासमां कार्त्तिक एकादशी ने गुरुवारे थयेली कही छे. दामोदरमास, पुरुषोत्तममास, अने अधिकमास हूं पर्याय समजूं छूं. ऊतारानी तिथि कार्त्तिक एकादशी छे, तेथी अधिकमास कार्त्तिक ठरे छे पक्ष शुक्ल के कृष्ण, ते जणाव्यूं नथी. ते निर्दिष्ट गुरुवारने आधारे गणी काढवूं रहे छे.

कर्ता जनार्दन.

१९ उपाहरण त्रवाडी निंबाना पुत्र त्रवाडी जनार्दने रच्यूं छे. ए ज्ञातिए खडायतो ब्राह्मण हतो अने अमरावतीमां रहेतो हतो[२०]. जनार्दन कथाभाग गानारो लेखक छे. एनी कविता सादा लोकगीतनी कोटिनी छे. प्रतिभानो चमत्कार के कळानो ओप उपाहरणमां छे नहि. जनार्दननी बीजी कृति मळी नथी.

उपाहरनो प्रबंध.

२० वर्स बावीस [२१]कडीनूं उपाहरण आवूं ए विविध देशीमां

कलाकना कलाक मारी साथे गाळता हता. उद्धारनूं कार्य सिद्धिए पहोच्यूं ते एमनां आग्रह अने खंतने लीधे.

२० कवि जनार्दननूं निवासस्थान क्यां आव्यूं ते नक्की करवूं मुश्केल छे. दक्षिणनी उमरावतीनो तो संभव ओछो छे. वखते काठियावाडमांनूं अमरेली ते अमरावती होय. 'नगरी एक उमरावती, तहाँ राज्य करे मुलतान' ए वैवाहिक गीतमां कोइ उमरावतीनूं नाम आवे छे.

२१ उपाहरणना आरंभे कविए काव्यमान वर्स वीस कडी कह्यूं छे, तेनाथी बे कडी मुद्रित प्रतमां वधारे छे.

रच्यूं छे. एमां आंतर प्रासनी एकपदी देशी जनार्दनने विशेप प्रिय होय एम जणाय छे; शाथी जे ए बंध बार कडवांमां एणे वापर्यो छे[22]. रुचि बदलातां आखां कडवां ए देशीमां रचातां बंध पडे छे. उत्तर काळमां कडवानूं म्होडियूं ज प्रस्तुत देशीमां बांधवामां आवेलूं जोइये छिये. जनार्दने उपयोगमां लीधेली बीजी देशीओथी 'साहेलडी'नी अने 'श्रीरंग'नी देशी तेना बंधथी नोंखी ओळखाई आवे छे[23]. उपाहरणना उद्धारमां हाथप्रतो जे सहायता आपी शकी नथी ते देशीना मापे आपी छे.

प्रबोधचिंतामणिनी हाथप्रतो.

२१ पांचमूं काव्य पहेलूं प्रकाशमां मूकवानुं मान संस्कृत प्राकृत अने अपभ्रंशमां निपुणता धरावता Baroda Central Library ना पंडित लालचंद्र भगवानदासने छे. प्रस्तुत काव्य एमणे 'त्रिभुवनदीपक प्रबंध' ए नामथी गवेपणापूर्ण प्रस्तावना साथे पांचेक वर्ष उपर छपाव्यूं हतूं. एनी वाचना वडोदरामां कोठीपोळना उपाश्रयना पुस्तकसंग्रहमांनी हाथप्रतने मोटे भागे अनुसरे छे. एमां पत्र २९, पृष्ठमां

२२ जुओ उपाहरण, कडवां २, ५, ६, ८, ११, १३, १४, १५, १६, १७, २८ अने २९. आंतर प्रासनी सांकळीमां कहींक त्रण अने कहींक बे अंकोडा आवे छे. त्रीजा अंकोडावाळो खंड बहुधा न्हानो होय छे.

२३ जुओ कडवूं १० अने कडवूं ३२. सत्तावीसमा कडवानी 'हरगोपाळा'नी देशीनो बंध 'साहेलडी'नी देशीना बंधने मळतो छे.

पंक्ति ११ अने पंक्तिमां अक्षर ३२ थी ४० छे. ए प्रत पडिमात्रा-वाळी नागरी लिपिमां ऊतारेली छे. ऊतारानो समय एमां नोंध्यो नथी. पण पंडित लालचंद्र ते प्रत संवतना सोळमा सैकामां लखायली धारे छे[२४]. पाठना उद्धारमां में तेनी मुद्रित वाचनानो उपयोग कर्यो छे. प्रकाशित 'त्रिभुवनदीपक प्रबंध'मां संशोधके वडोदराना आत्माराम जैन ज्ञानमंदिरमांनी हाथप्रतनां पाठांतर परिशिष्टमां आप्यां छे. शंका-स्थान विशे ऊहापोह माटे में प्रस्तुत हाथप्रत उदार आशयवाळा मुनिमहाराज प्रवर्तक श्री कांतिविजयजी द्वारा निर्दिष्ट ज्ञानमंदिरना सेक्रेटरी तरफथी मेळवी हती. तेमां पत्र ४६, पृष्ठमां पंक्ति १९ अने पंक्तिमां अक्षर ६० थी ६८ हता. ए प्रत पडिमात्रा वगरनी देवनागरी लिपिमां ऊतारेली हती. प्रत्येक पृष्ठमां वच्चोवच वीस अक्षरपूर जगा रोकतो स्वस्तिक हतो. तेमांनूं पहेलूं आरंभमां अने छेल्लूं अंतमां अधुरूं हतूं. तेथी समजाय छे के सदर पोथी कोइ मोटी पोथीनो भाग हशे. एमां 'त्रिभुवनदीपक प्रबंध' निरंक पत्र २ थी निरंक पत्र १३ सूधीमां समायेलो छे. प्रतमां कोइ पण स्थळे लेखनकाळनो उल्लेख छे नहि. पडिमात्राना अभावना कारणथी आ नरसिंहजीनी पोळनी हाथप्रत कोठीपोळनी हाथप्रतथी कंइक अर्वाचीन होवी संभवे छे. एनी उपर नंबर ७६१ चडावेलो छे. अधिक प्रकाशना लोभथी मुंबइनी मोहनलालजी सेंट्रल लाइब्रेरीना संग्रहनी हाथप्रत पण में मगावी हती. ते मने सुप्रसिद्ध 'जैन गूर्जर कविओ'ना कर्ता रा. रा. मोहनलाल दलीचंद देशाइए मेळवी आपी हती. ए त्रेवीस पत्रनी

पोथी छे. ते पैकी पत्र १६ तथा २२ खूटे छे. प्रत्येक पृष्ठमां पंक्ति तेर चौद अने पंक्तिमां अक्षर अडत्रीसने आशरे छे. लिपि पडिमात्रा-वाळी देवनागरी छे. आ प्रतमां जूना शुद्ध पाठ जळवाई रहेला मने प्राप्त थया. एनी पुष्पिका नीचे प्रमाणे छे. 'इति श्री त्रिभुवनदीपक प्रबंध समाप्त मिति । संवत् १६२२ वर्षे आषाढ मासे बहु(ल) पखे एकादशी ११ गुरुवासरे ॥ शुभ नक्षत्रे लग्ने । पुस्तकं च भट्टारक श्रीपुन्यप्रभसूरीश्वराणां शिष्य भट्टारक श्री जयसिंह सूरिणा लेषयांचक्रे । आचंद्रार्के चिरं नंद्यात् । इत्यादि.

रचनाकाळ.

२२ प्रस्तुत काव्यनी रचनानो समय पण 'वसंतविलास'नी पेठे अनिश्चित छे. परंतु जेम उत्तरनो उत्तर अवधि स्थपाय छे, तेम पूर्वनो पूर्व अवधि आंकी शकाय छे. जयशेखरसूरिए सं. १४६२ मां संस्कृत भाषामां प्रबोधचिंतामणि[२५] नामे काव्य रच्यूं, त्यारपछी

२४ जुओ पंडित लालचंद्र भगवानदास संपादित त्रिभुवनदीपक प्रबंधनी प्रस्तावना, पृष्ठ १३.

२५ भावनगरनी श्रीजैनधर्मप्रसारक सभाए संस्कृत प्रबोधचिन्तामणि काव्य छपाव्यूं छे. अत्यारे ते दुष्प्राप्य छे. एनूं गूजराती भाषांतर पण ए ज सभाए छपावी प्रगट कर्यूं छे प्रस्तुत संस्कृत काव्य उपरथी धर्ममंदिरे सं. १७४३ मां मोहविवेकनो रास रच्यो छे. ए रास श्रीयुत मनसुखलाल रवजीभाई महेताना जैन काव्यदोहन भाग १, पृष्ठ २२८—३६४ मां छपायो छे.

तेमणे मूळनी रूपरेखामां जूज फेरफार करी ओर रंग पूरी संस्कृतना अणजाण श्रोताने रुचती प्राकृत वाणीमां स्वतंत्र काव्य रची काढ्यूं; ते ज आ गुजराती प्रबोधचिंतामणि छे. एने हूं ईसवी पंदरमा शतकना पहेला चरणमां मूकूं छूं.

कर्ता जयशेखरसूरि.

२३ जयशेखरसूरि श्वेतांबर जैन संप्रदायना अंचल गच्छना महेन्द्रप्रभसूरिना वचट शिष्य थाय. सौथी न्हाना शिष्य मेरुतुंगसूरिए संवत १४१८ मां दीक्षा लीधी हती, अर्थात् जयशेखरसूरिनो दीक्षासमय ते पहेलां. एमणे संस्कृत प्राकृत अने गूजरातीमां काव्य रच्यां छे. एक ज वर्षमां उपदेशचिन्तामणि, धम्मिलचरित महाकाव्य अने प्रबोधचिन्तामणिनी संस्कृतमां रचना सूरीश्वरनी असाधारण शक्तिनी प्रतीति करावे छे. एमणे जैनकुमारसंभव नामे महाकाव्य पण रच्यूं छे. आ उपरांत एओए शत्रुंजयद्वात्रिंशिका, गिरनारद्वात्रिंशिका, महावीरद्वात्रिंशिका अने क्रियागुप्तस्तोत्र तथा आत्मावबोधकुलक पण रच्यां छे. आ लघु कृतिओमांनी छेल्ली प्राकृतमां छे; अने छेल्ली द्वात्रिंशिका भाषासमकरूपे छे; बीजी न्हानी मोटी कृतिओ संस्कृतमां छे. जयशेखरसूरिनी मातृभाषामां कृति तो संग्रहेलो प्रबोधचिंतामणि ज छे[२६]. एना बंधनी सरळता, वाणीनो प्रसाद अने कविताना धमक जोतां सूरीश्वरे बीजां गूजराती काव्यो रच्यां होवां जोइये.

२६ आ हकीकत पंडित लालचंद्र भगवानदास संपादित त्रिभुवनदीपक प्रबंधनी प्रस्तावनामांथी संक्षेपमां ऊतारी छे.

प्रबोधचिंतामणि अने प्रबोधचन्द्रोदय.

२४ प्रबोधचिंतामणि गूजरातीमां जूनामां जूनूं रूपक छे. जयशेखरसूरिनो आदर्श कवि कृष्णमिश्रनूं प्रबोधचन्द्रोदय नाटक होय, एम तेनी संकळना अने तेना नाम उपरथी जणाय छे. प्रबोधचन्द्रोदयमांना बीजभूत वैष्णव रूपकनां शैव अने जैन, नैयायिक अने रासेश, एम अनेक वधतां ओछां संवादी प्रतिबिंबो संस्कृतमां घडायां छे[२७]. ते बधां ज्यारे नाटकरूपे छे, त्यारे प्रबोधचिंतामणि काव्यना रूपमां दर्शन दे छे. बिंबभूत प्रबोधचन्द्रोदयमां, ब्राह्मण महामात्य गोपाले ई. स. १०६५ मां चेदि देशना कलचुरि राजा कर्णने हरावीने जेजाकभुक्तिना चंद्रवंशी (चंदेल) राजा कीर्तिवर्मानो उदय साध्यो, ते वृत्तांत साथे संवाद धरावतूं संविधान योज्यूं छे. एमां मोह राजानो पराजय करीने विवेक पण प्रबोधचंद्रनो उदय साधे छे[२८]. प्रस्तुत संवादी नाटक उक्त विजयना महोत्सवमां राजा अने महामात्य समक्ष भजववामां आव्यूं हतूं. ए रूपक कृष्णमिश्रे पोताना शिष्य गोपालनी प्रसन्नता

---

२७ जेवां के वेंकटनाथनूं संकल्पसूर्योदय, आनंदराय मखीनूं विद्यापरिणयन अने जीवानन्दन, गोकुलनाथ उपाध्यायनूं अमृतोदय, पद्मसुंदरनूं ज्ञानचन्द्रोदय, वादिचंद्रनूं ज्ञानसूर्योदय. यशःपालना मोहपराजयमां पण रूपकनो प्रयोग छे.

२८ जुओ प्रबोधचन्द्रोदय । प्रस्तावना । ९ । विवेकेनेव निर्जित्य कर्णं मोहमिवोर्जितम् । श्रीकीर्तिवर्मनृपतेर्बोधस्येवोदयः कृतः ॥. अहीं बोध पदथी प्रबोध किंवा प्रबोधचंन्द्र अभिप्रेत छे.

અર્થે રચ્યૂં હતૂં. પ્રબોધચંદ્રોદય સારી ખ્યાતિ પણ પામ્યૂં અને એનાં બહુ અનુકરણો પણ થયાં, તે બધૂં એ ખરૂં. તથાપિ કહેવાની જરૂર છે કે રૂપકાત્મક વસ્તુ રંગભૂમિ ઉપર ઓછૂં ભજવવા યોગ્ય છે. અધ્યા-રોપને અંગે રહેલી અવાસ્તવતા પ્રયોગની સફળતામાં આડી આવે છે. અમૂર્ત ભાવો અભિનયમાં મૂર્ત પાત્રોનૂં કાર્ય કરવા અસમર્થ નીવડે છે. રૂપકની ઘટના દૃશ્યના કરતાં શ્રવ્ય કાવ્યને અને કથાને વિશેષ અનુકૂળ છે. તે જોતાં પ્રયોગબંધનો માર્ગ મૂકી જયશેખરસૂરિએ કાવ્ય-બંધનો માર્ગ લીધો એ બહુ યોગ્ય કર્યૂં છે. રૂપક મનનગ્રાહ્ય છે, તેના કાવ્યરૂપે નિરૂપણથી ઔચિત્ય સચવાય છે અને નવીનતા એ આવે છે,

રૂપકનૂં વસ્તુ.

२९ જયશેખરસૂરિના પ્રસ્તુત કાવ્યમાં વિવિધ પેટારૂપકો સમાયાં છે[२९]. તે બધાનૂં નિરૂપણ કરવું આવા લઘુ સંગ્રહની પ્રસ્તાવનામાં અસ્થાને ગણાય. તે કારણથી પ્રબોધચિંતામણિના મુખ્ય અંશનો સંક્ષે-પમાં ઉદ્ધાર કરૂં છૂં.

२६ વિશ્વનૂં સામ્રાજ્ય ધરાવતો પરમહંસ નામે રાજા છે. કોઇ એને અર્હત[३०] કહે છે, કોઇ બ્રહ્મ (અલખ) કહે છે. તેને ચેતના નામે

२९ જેવાં કે અવિદ્યાનગરી અને તેનૂં અધિકારિમંડળ, પુણ્યરંગ-પાટણ અને તેનૂં અધિકારિમંડળ, વિવેક અને મોહની યુદ્ધસામગ્રી.

३० ભ્રમ ન થાય તે સારૂં મેં પરમાત્મા માટે કથાસારમાં અર્હતનો અને પરમેષ્ઠીને માટે અરિહંતનો ઉપયોગ કર્યો છે. કવિ ઉભયને માટે અરિહંત બોલ વાપરે છે.

राणी छे. राजाराणीने परस्पर गाढ प्रेम छे. एक दिवस वर्णे श्याम पण मोह ऊपजावती, विकारी दृष्टिवाळी माया नामे नवयौवना सुंदरी परमेश्वरनी नजरे चडी. तेनी मधुर मूर्ति राजाना अंतरमां वसी. मलिन मननी मायामां लुब्ध न थवा राणीए राजाने बहु कह्यूं, पण तेना कहेणनी कंइ टेकी लागी नहि. त्यारथी चेतनाए स्वामीने विशेष कहेवानूं ज नहि, पण नजरे पडवानूं ए बंध कर्यूं. मायाने तो एटलूं ज जोईतूं हतूं. ते हवे परमहंसनी मानीती राणी थई बेठी. तेना फंदमां फसी नवी कायानगरी वसावी मन नामे अमात्यने कार-भार सोंपी देई परम ऐश्वर्य कोरे मूकी राजा नवी राणी साथे अखंड भोगविलासमां मग्न थयो. विषयनो केफमां भान भूलेला राजाने राणी अने अमात्ये पापनी बेडी जडी केदमां नांख्यो. मायाना प्रीतिपात्र मन अमात्ये हवे राजमुगट धारण कर्यो. ए धारे तेने बांधे, धारे तेने छोडे: एकने लूंटी ले, एकने न्याल करी दे.

२७ मन राजा बे राणीओ परण्यो, प्रवृत्ति अने निवृत्ति. पहेली राणीए मोहने अने बीजीए विवेकने जन्म आप्यो. प्रवृत्तिने निवृत्ति आंखना पाटा जेवी लागती हती. शोक्यनूं समूळूं साल काढवानी मतलबथी तेणे स्वामीना कान खूब भंभेर्या. एनी कूडी शीखवणीथी मन राजाए निवृत्ति अने विवेकने देशवटो दीधो. तेमना गया पछी मोह कुंवरने राज्याधिकार अपाववो ते तो स्हेज वात हती. प्रवृत्तिना म्होनो पडतो बोल झीली मने मोहने राजा बनाव्यो. नवा राजाए अविद्या नामे नगरी वसावी तेने पोतानी राजधानी करी. मोह राजा

दुर्मतिने परण्यो. तेनाथी तेने काम राग अने द्वेष ए त्रण कुंवर तथा निद्रा अधृति अने मारि ए त्रण कुंवरी मळी छ संतान थयां. दुर्मति राणीए वर भरी नांख्यूं.

२८ देशवटो पामेलां निवृत्ति अने विवेक विप्रपुरी आदि अनेक स्थळे भमतां भमतां प्रवचनपुरी नामे नगरी पासेना आत्माराम वनमां वसता विमळबोधने त्यां जई चड्यां. एणे तेमने उतारो आप्यो एटलूं ज नहि, पण विवेक कुंवरनां उत्तम लक्षण जोई तेने सुमति नामे कन्या पण परणावी. पछी राजानां पासां सेववाथी भाग्य उघडशे एवो विमळबोधनो उपदेश थतां सुमतिने लेई निवृत्ति पुत्र साथे प्रवचनपुरीमां जईने रही. विवेक त्यांना राजा अरिहंत रायना दरबारमां गयो. तेना उपर प्रभुनी अमीदृष्टि ठरी. अवसर सावी विवेके मोह राजाना अत्याचारनी वात करी. ते उपरथी प्रभुए विवेकने हुकम कर्यो, के मोहना अमलथी जे जे मनुष्यो त्रासी गया होय तेमने लेईने तारे आपणा राज्यमां मुक्तिपुरी वसाववी. ए हुकम बहु सारी रीते अमलमां मूक्याथी प्रसन्न थई अरिहंत प्रभुए विवेकने पुण्यरंग-पाटणनी जागीर आपी.

२९ विवेक पुण्यरंगपाटणमां सुखे राज्य करे छे, त्यां दंभ कदागम अने पाखंड नामे मोहरायना त्रण छूपा जासुसो तेनूं घगेरूं गोतता आवी पहोच्या. परामां रही तेमणे त्यांनां केटलांक मनुष्यने भोळवी पोताना पक्षमां लीधां. पछी तेओ शहेरमां पेसवा गया; पण ज्ञान नामे कोटवाळे तेमने विदेशी जाणी पेसवा दीधा नहि.

एटले करीने कदागम अने पाखंड पाछा वळी गया. पाछळ रहेलो दंभ वेश बदली शहेरमां दाखल थयो. त्यां तेणे विवेकरायनो वृद्धि पामेलो प्रताप पोतानी आंखे जोयो. विशेषमां, मोहरायने जीतवा समकित नामे मंत्री साथे विवेक मसलत करतो हतो, ते पण तेणे अदृश्य रूपे कानोकान सांभळी. राज्यना जोशीनूं एम कहेवूं थयूं के अरिहंत प्रभुना सामंत सदुपदेशने संयमश्री नामे कुंवरी छे तेनी साथे जो राजाजीनो विवाह थाय, तो सर्व शत्रु नाश पामवानो जोग छे. विवेके एक राणी उपर बीजी राणी करवानी आनाकानी करी. पण सुमतिए पोते आग्रह कर्याथी अरिहंत राय तरफ विवाहनी विष्टिए दूत मोकलवानूं ठर्यूं. आ बधी हकीकत जाणी लेई दंभे आवी मोह-रायने निवेदन करी. ते सांभळी मोह अत्यंत भय पाम्यो, अने विवेकने जीवतो जवा दीधो ते बाबत संताप करवा लाग्यो. तेने पाटवी कुंवर कामे धीरज आपी कह्यूं के 'पिताजी! फिकर न करो. आ वसंत आवे छे, एटले हूं दिग्विजयनी सवारीए नीकळूं छूं, अने विवेकनो ठाम ज फेडूं छूं.'

३० काम कुंवरे बोलेलूं पाळ्यूं. अबळा कहेवाती पण अपरि-मित बळवाळी स्त्रीओनी सेना सजी ते विजययात्राए नीकळ्यो. प्रथम ते ब्रह्मलोकमां गयो. त्यां सावित्रीनी सरदारी नीचे भूदेवीओना मोटा कटके ब्रह्मदेवने अने ब्रह्मर्षिओने जीती लीधा. ब्रह्मलोकनो ऊपड्यो काम कुमार भूलोकमां आव्यो. त्यां तेणे कालिंदीने कांठे कृष्णावतारी विष्णुने जोया. तेमने तेणे सोळ सहस्र गोपीओनी

फोजथी वेरी लेई वश कर्या. त्यांथी ते वायुना वेगे उत्तरमां कैलासे पहोच्यो; अने शंकरने हाकेटीने कह्यूं के तमे मदनदहन बिरुद धरावो छो, तो आवी जाओ सामा, मने युद्ध आपो; अथवा तो हाथ जोडी मारी महारथिनीमांनी आ पार्वतीने धणियाणी करी तमारे माथे एनूं धणियापूं स्वीकारो. कामना परिबळथी मूढ बनेला योगिराजे पार्वतीनूं पाणिग्रहण कर्यूं एटलूं ज नहि, पण अर्धनारीश्वररूपे अर्धो अंगनां अने शक्तिरूपे सर्व देवनां धणी बनाव्यां. तेमनूं अनुकरण करी वसिष्ठ विश्वामित्र जेवा आरूढ तपस्वीए पण कामसूत्रना शासनने मान आपी गृहस्थाश्रम स्वीकार्यो अने तेने चारे आश्रमोमां शिरो-मणि ठराव्यो.

२१ ए रीते देशदेशांतर जीती वळी काम कुमार पुण्यरंगपाटण भणी धस्यो. ए समाचार जासुस एकश्वासे विवेकराय हजुर लाव्यो, ते ज घडीए वगर विलंबे प्रवचनपुरीए आववानो अरिहंत प्रभुनो आदेश लेईने विष्टिकार पण आव्यो. प्रभुनी आज्ञा माथे चडावी विवेक प्रवचनपुरी जवा नीकळ्यो. एणे करेला संकेत प्रमाणे एनो बाळमित्र वस्तुविचार पुण्यरंगपाटणनी प्रजाने पाछळथी प्रवचनपुरी लई गयो. तेमना जवाथी नगर लगभग खाली थई गयूं. एटलामां शत्रुनी सेना दडमजल करती आवी पहोची. शहेर खाली जोई काम कुमार काकाने व्हीकनो मार्यो मागी गयेलो मानी फूलायो. शहेरमां एदी आळसु पडी रह्या हता तेमने बंदीवान करी विश्वविजयी योद्धो नासेडुनी पूंठ लेवी नादुरस्त धारी गडगडती नोबते अने फरहरता

निशाने अविद्यानगरी पाछो फर्यो. नगरना लोके एने मोतीए वधाव्यो, माताए एनां ओवारणां लीधां अने पिताए एनी पीठ थाबडी.

३२ मोह रायना मनमां एक ज वातनी खटक रही गई. विवेक छटकी गयो ते तेने खूंच्यूं. ते पळे प्रतीहारे आवी कह्यूं, के एक प्रचंड योद्धो दर्शनार्थी देवडीए ऊभो छे. राजानी आज्ञा थतां ते नवतर वीरे आवी मोहने प्रणाम कर्यो. राजाए पूछ्यूं के 'तमारूं नाम शूं, भाइ ?' तेणे जवाब दीधो: 'महाराज ! मने कळिकाळ कहे छे. हूं तमारा शत्रुओनो काळ छूं. विवेकने हूं कूटी नांखीश; मुक्तिपुरीनो रस्तो ऊजाडीश; अने प्रवचननगरीने पण खळभळावीश.' राजाए सत्कार करी तेने राखी लीधो. कळिकाळे वैरीना राज्यमां भेळ पाडी केटलाकनूं सर्वस्व लूंटी लीधूं; केटलाकने बंदीवान कर्या; अने केटलाकने भवाटवीमां रखडता कर्या. तेणे केटला ए आश्रम उज्जड कर्या; केटलां ए गाम हतां–न–हतां कर्या; केटलां ए शहेर बाळी मूक्यां. मोहरायना किंकरे वर्तावेला केरनो पोकार ठेठ अरिहंत प्रभुने काने पहोच्यो.

३३ ते अवसरे प्रवचनपुरीमां संयमश्रीना स्वयंवरनी धामधूम मची रही हती. त्यां भरी राजसभामां अरिहंतराय समक्ष विवेके पांच अपूर्व पराक्रम करी बताव्यां. पछी तेणे अति दुष्कर राधावेध पण साध्यो. ते ज क्षणे संयमश्रीए तेने कंठे वरमाळा आरोपी. हाथेवाळो मळ्या बाद कांकणदोरा छोडवा न रहेतां अरिहंत प्रभुना

आदेश अनुसार विवेक संयमश्री साथे जगतमां त्रास वर्तावता मोहने जीतवा महा बळवान सैन्य लेई नीकळ्यो.

३४ विवेकने आवतो सांभळी मोह राजा पण असंख्यात दळ साथे मेदान पड्यो. शत्रुंजयनी पंचकोशीमां बे सैन्य भेटाभेट थयां. उभय पक्षना योद्धाओ जीव पर आवी वडी बहादुरीथी लड्या. कटोकटीना समयमां मोहराजानां घाडांमांनी भडकणभूत भरकुशे भागवा मांड्यूं; तेनो चेप लागी लश्करमां भंगाण पड्यूं. ओट वारवा मोहराजा आगळ धस्यो. वैरना अग्निथी प्रजळता राजाए भेंसाडोह वर्तान्यो[३१]. तेणे विवेकनूं सैन्य डामाडोळ थवा लाग्यूं. ए परिस्थितिमां विवेके आगळ आवी मोहने आंतर्यो. बंने वीर वच्चे प्राणांत युद्ध जाम्यूं. छेवटे विवेके ब्रह्मास्त्र मूकी मोहनूं माथूं ऊडावी दीधूं. अरिहंत रायनो जय थयो.

३५ मोहनी वांसे एनी माता प्रवृत्ति झुरी मुई. मन राजाने पण पूर्वना चिरपरिचयने लीधे पुत्रनूं मरण बहु साल्यूं. परंतु विवेके प्रीतिपुरःसर पिताने कषायोने हणी इंद्रियोने जीती शमरसना पूरमां झीलवानो प्रतिबोध कर्यो. ते मार्गे चडी मन राजाए अंते शुक्ल ध्यान रूपी अग्निमां प्रवेश कर्यो.

३६ चेतना राणी अत्यारसूधी अज्ञातवास सेवती हती, ते मायानो पक्ष तूट्याथी अवसर जोई स्वामी पासे आवी कहेवा लागी के 'परमहंस प्रभु ! आ अनेक उपद्रववाळी कायानगरीमां तमारो

---

[३१] जुओ छट्ठा अधिकारनो उत्तर भाग.

वास घटतो नथी. न्हाना गामधणी मटी तमे विश्वना सम्राटनूं परमैश्वर्य पुनः स्वीकारो. परमज्योतिःस्वरूप ! तमे तमारूं महान तेज प्रकाशो.' ए वचन मायाना बंधनथी मोकळा थयेला राजाना हृदयमां वस्यां. तेणे कायानगरीनो त्याग कर्यो; विवेकनो पण प्रसंग छोड्यो; अने परमैश्वर्य पाछूं सिद्ध कर्यूं.

समालोचना.

३७ जयशेखरनी जुगलिया संततिनी परस्पर तुलना करवी इष्ट नथी. एक काव्यमां कविए अलंकारप्रधान महाकाव्यनी आडंबरी शैली स्वीकारी छे; अने बीजामां प्रसादप्रधान कथावार्तानी ऋजु शैली हइये धरी छे. कर्ताना समयमां पंडितोए पहेलाने वखाण्यूं हशे; अने सामान्य श्रोताओए बीजाने वधावी लीधूं हशे. संस्कृत कवि तरीके जयशेखरनूं जे स्थान होय ते हो, गूजराती कवि तरीके तो तेनो दरज्जो ऊंचो छे. आ एक ज गुर्जर काव्यथी जैन कवि प्रथम पंक्तिनो साहित्यकार बने छे. प्रबोधचिंतामणि प्रबोधप्रकाशना करतां अधिक यशस्वी थवा निर्मित छे. कविनी प्रतिभा वस्तुनी गूंथणीमां, पात्रनी योजनामां अने रूपकनी खीलवणीमां एकसरखी विजयशाळी नीवडे छे. प्रस्तावोनूं वैचित्र्य अनेक रसनी मिलावटने पोसे छे; अने कार्यनो वेग तथा संविधाननूं चातुर्य वांचनारनूं कौतुक छेवट सूधी टकावी राखे छे. गूजराती कृतिनो रस झीलनार जैनेतर हशे, ए दृष्टिथी कर्ताए तेने सर्वनी रुचि संतोखे एवूं रूप आप्यूं छे. संस्कृत मूळमां जैन मुनिए मौर्य संप्रति अने चौलुक्य कुमारपाळ ए बे

परम आर्हत राजाओए मोहरायना नवा योद्धा कलिकाळ साथे दारुण विग्रह मचाव्याना प्रस्ताव आप्या छे[३२], ते बंने विवेकबुद्धि अनुसार पडता मूकी कविए नवा काव्यनूं अखंडपणूं खंडित थवा दीधूं छे. वळी देशवटो पामेलां निवृत्ति अने तेनो पुत्र मार्गमां आवता विविध जैनेतर आश्रम तेमां वर्णवे छे[३३], ते विशेनूं कथन आमां टूंकावी दीधूं छे अने ते ते संप्रदायना नामनिर्देश वगर सामान्य शब्दमां आप्यूं छे. जैनेतर साहित्यनी पेठे जैन साहित्य चकले चौटे गवायूं होत, तो जयशेखरसूरिए पण भालण अने प्रेमानंदना जेवी प्रसिद्धि लोकमां मेळवी होत.

वाणिज्यमूलक अने षाड्गुण्यमूलक रूपक.

३८ प्रेमानंदनूं नाम लेतां एनो वणजारो अने तेना वर्गनां बीजां बे काव्य याद आवे छे. त्रणे वणजारा प्रबोधचिंतामणिना जेवां रूपक छे. सौमां वधारे जाणीती वडोदराना कविनी कृति छे. नव्याशी कडीनूं आ काव्य कर्ताने व्हाली रामग्री रागनी देशीमां रचवामां आव्यूं छे[३४]. एमां गणपति अने सरस्वतीने मूकी यमदंडथी मूकावनारा संतसाधुनूं मंगळाचरण छे. पछी चित्रविचित्रना चोपडामां खतवायला पापपुण्यनूं लेखूं पूछनारा धर्मराजानी साधारण पौराणिक भावनाने अनुसरतूं जीवनवाणिज्यनूं रूपक आप्यूं छे. एमानूं तत्त्व-

३२ जुओ छट्ठो अधिकार.

३३ जुओ चोथा अधिकारनो पूर्व भाग.

३४ आ काव्य बृहत्काव्यदोहन, ग्रंथ २ मां प्रगट थयूं छे.

ज्ञान श्रोताना मनमां सहेलाइथी ऊतरे एवूं होवाथी प्रस्तुत काव्य बहु लोकप्रिय थयूं छे. एनी रचनामां केटलाक प्रकारनी कचाश नजरे तरे छे. कायानगरीना पुरनायक वणजाराने, अने मनने पण, संबोधीने कवि प्रस्तुत काव्य आरंभे छे. ए संबोधननी पद्धति त्रीजी कडी पूरी थतामां तजी देई ते चोथी कडीथी पुरनायकनो वृत्तांत त्रीजा पुरुषमां आपे छे, जोके ध्रुवपद तो संबोधनात्मक ज चालु राखे छे. वळी रूपकनी घटनामां पण जाण्ये अजाण्ये एकना एक प्रस्तुतमां भिन्नभिन्न स्थळे भिन्नभिन्न आरोप कर्याना दृष्टांत आ खंडकाव्यमां अनेक छे. एकवार भ्रांति अने ईर्ष्यानूं प्रवृत्तिनी पुत्रीओ रूपे अने बीजी वार भांग अने आंबली रूपे निरूपण छे. प्रपंचने वाणोतरे कह्यो छे अने पतिळे कह्यो छे; तेवी ज रीते विवेकने निवृत्तिना पुत्र तरीके अने वाणोतर तरीके पण वर्णव्यो छे. एनूं ए कपट खोटां काटलांना रूपमां कथीरना रूपमां अने कांचळीना रूपमां नटना खेल खेलतूं देखा दे छे. आ अने बीजा केटलाक आरोपमां वर्णसाम्य उपरांत सादृश्य कशूं ए जोवामां आवतूं नथी. आवी आवी कचाशने लीधे पौराणिक वणजाराने कर्ताना जीवननी बीजी वीशीमां मूकवा हूं प्रेराउं छूं. कालक्रममां एना पछी उदयरत्ननो जैन वणजारो आवे छे[३५]. ते संवत १७५७ मां रचायो लागे छे[३६]. रामग्रीनी देशीनो

---

३५ आ न्हानूं जैन काव्य पण बृहत्काव्यदोहन, ग्रंथ २ मां आप्यूं छे.

३६ 'संवत सत्तावनना पोठी भरे ते उदार भरजे' एवी मतलबनो

एमां पण प्रयोग छे. सात कडीनूं आ टूंकूं काव्य पर्युषणपर्वना विज्ञप्तिपत्र जेवूं जणाय छे. त्रीजो वणजारो धोळकाना जीवराम भटे रचेलो छे[37]. तेनूं नाम जीवराज शेठनी मुसाफरी राखवामां आव्यूं छे, वाणिज्ययात्रा ज तेमां पण निरूपित होवाना कारणथी में तेनो सामान्य वणजारानी संज्ञाथी व्यवहार कर्यो छे. एनी रचना संवत १८००मां थई छे. ए काव्य आत्मकथनी तरीके कर्ताना जीवन उपर प्रकाश पाडनारूं होई उपयोगी छे[38]; पण रूपक तरीके एनी कीमत ओछी छे. धोळकाना कविनूं रूपक गंठाई गयेला छोडनी पेठे अणखील्यूं ज रह्यूं छे; एना आरोपमां सादृश्यनूं धोरण जळवायूं नथी; अने उपपत्तिनी खामी डगले डगले ठेरे चडे छे. काव्यमां समायलूं तत्त्वज्ञान उपलकियूं छे; सबब हूं एने लौकिक वणजारो कहूं छूं. जीवराम भटनूं छंदनी घाटीमां रचेलूं आ सत्याशी कडीनूं काव्य उदयरत्नना पूर्वोक्त सात कडीना पद साथे पण सरखामणीमां ऊभूं रही शके के केमं, ते शक पडतूं छे.

आत्मा रूपी वणजाराने पहेली कडीना उत्तर भागमां उपदेश छे. ते उपरथी रचनाना वर्णनी में कल्पना करी छे.

३७ आ काव्य बृहत्काव्यदोहन, ग्रंथ १ मां छपायूं छे.

३८ औदीच्य टोळक कवि बाळपण बाळखेलमां अने यौवन लाभलोभनी प्रवृत्तिमां गाळ्या पछी चांदोद-करनाळीमां तीर्थवास करी वृद्धावस्थाए निवृत्ति सेवी आत्मकल्याण साधे छे, तेनी नोंध प्रस्तुत काव्यमां छे.

३९ उपरनां त्रणे अर्वाचीन काव्योमां रूपक वाणिज्यमूलक छे. तेने ठेकाणे जूना प्रबोधचिन्तामणिमां अने प्रबोधचन्द्रोदयमां ते षाड्गुण्यमूलक छे. ए योजना वृत्तांतना भरावनी, प्रस्तावोना वैचित्र्यनी अने रसना वैविध्यनी पोसनारी छे. जयशेखरसूरिना काव्यनी अधिकता वणजाराओने पडछे विशिष्ट रूपकमां रहेली छे.

जूज ऊणपो.

४० प्रेमानंदना वणजारानी पेठे प्रबोधचिंतामणिमां पण जूज ऊणप झीणी नजरे जोनारने मळी आवे छे. विवेक अने मोहना प्राणांत रणसंग्राममां जालिम जोद्धो कळिकाळ केम जणातो नथी? परम आर्हत कुमारपाळ सामे तो कदाच ए युद्धना अखाडामां ऊतरवानी छाती न चलावे; पण बीजानी साथे तो बाथ भींडी शके. भले एणे संग्राममां भाग न लीधो तो. ए वेगळे रही रणभूमि उपर देखरेख राखी शकत. संस्कृत मूळमां पण अहीं कळिकाळ शोध्यो जडतो नथी. युद्धमां विजय मेळव्या पछी विवेकनो वृत्तांत पण तूटक छे. परमहंस अने चेतनाना तार हाथमां लेतां विवेक अने अरिहंत रायना तार कविना हाथमां रमता रमता सरी पडे छे. अध्यारोपमां पण कहीं कहीं प्रस्तुत काव्यमां वणजाराना जेवा गरबडगोटा ध्यान खेंचे छे. समकितने एक वारे विवेकना प्रधान रूपे अने बीजी वारे मुक्तिपुरीना एक राजमार्ग रूपे वर्णवेल छे. तेवी ज रीते संवरने विवेकनो पुत्र तेम ज मुक्तिपुरीनो बीजो राजमार्ग पण कह्यो छे. राग अने द्वेष मोहना पुत्र छे, ते ज संयमश्रीना

સ્વયંવરમંડપમાં વિવેકના સામા થનારા સિંહ પણ છે. તેમાં પ્રથમ પુણ્યરંગપાટણના દરવાજાનો અને પછી ઉક્ત સ્વયંવરમંડપમાં ક્રુ-વતિયા ભૂમિનો આરોપ કર્યો છે. ન્હાની ન્હાની ન્યૂનતા તે બીજી વાતે પૂર્ણતાનૂં પ્રમાણ.

પદ્યબંધ અને બોલી.

૪૧ પ્રબંધચિંતામણિનો પદ્યભાગ માત્રાબંધ અને લયબંધ એ બે રૂપે વિભક્ત છે. માત્રાત્મક છંદમાં આશરે અઢીસેં ચઉપઈ અને લગભગ પોણો સો દૂહા છે. તે સિવાય પદ્ધરી, ચરણાકુળ, મરહટ્ટા, દુમિલા અને ગીતિના નામે જાણીતા માત્રામેળ છંદ વખતાઓથી દેખા દે છે; અને અપભ્રંશમાંથી જૂની ગૂજરાતીમાં ઉતરી આવેલો વસ્તુ[39] નામે છંદ પણ તેમાં યોજેલો છે. ઉપરાંત છપય, સરસ્વતીવડલ[40] તથ-

૩૯ વસ્તુ છંદના લક્ષણ માટે જુઓ હેમાચાર્યવિરચિત છન્દોનુ-શાસન । ૫ । ૨૦ ।. એનૂં બીજૂં નામ રડ્ડા છે, એ મિશ્ર માત્રાબંધ છે. પહેલા ચરણમાં આરંભનો સાત માત્રાનો ખંડ ગૂજરાતીમાં બેવડાવેલ છે, તે અપભ્રંશમાં બેવડાતો જણાતો નથી. વસ્તુનો હાથપ્રતોમાં મલ્હાર રાગ આપ્યો છે.

૪૦ સરસ્વતીવડલ મિશ્ર માત્રાબંધ છે. એમાં તેરમી માત્રા પછી લય નિમિત્ત ઉમેરેલા એકારવાળો દૂહો, તેની સાથે ચરણકુંડળીથી જોડાતાં કાવ્ય કિંવા રોલાનાં ચાર ચરણ અને તે પછી અંત્ય ગુરુને ઠેકાણે એક લઘુવાળાં ચોપાયાનાં, એટલે કે રણપિંગળમાંના સત્તાવીસ માત્રાના સરસિ છંદનાં, બે ચરણ ગોઠવેલાં જોવામાં આવે છે. હેમાચાર્યના છન્દોનુશાસનમાં કેટલાક ધવલકના પ્રકાર આપ્યા છે, તેમાં પ્રસ્તુત વડલ છે નહિ. પરંતુ તેમણે નોંધેલાં ધવલક ઉપરાંત બીજાં બહુ ધવલક છે એમ તેઓ જણાવે છે; અને તે સાતવાહનોક્તિઓમાં જોઈ લેવા સૂચવે છે.

हारु[41] अने धउल[42] ए मिश्र मात्राबंध पण कविए उपयोगमां लीधा छे. त्राकीना पद्यात्मक भागमां सोरठा जेवा एक कडीना द्रूपदनो, पद जेवां अनेक कडीनां द्रूपद तथा [43]झावट्टनो अने धउल किंवा घोळनो समावेश थाय छे. लयबंध आखा काव्यनो नवमो भाग ज रोके छे. गद्यभागमां बोलीनां बे उदाहरण छे. जयशेखरसूरिना न्हाना गुरुभाइ मेरुतुंगसूरि, तेमना शिष्य माणिक्यसुंदरसूरिए जूनी गूजरातीमां गद्यात्मक पृथ्वीचंद्रचरित्र[44] संवत १५७८ मां रच्यूं छे; ते बोलीमां छे. अक्षरना, रूपना, मात्राना अने लयना बंधनथी मुक्त छतां तेमां लेवाती छूट भोगवतूं प्रासयुक्त गद्य, ते बोली. माणिक्य-

---

४१ तलहारु पण धवलकवर्गनो एक मिश्र मात्रामेळ छंद जणाय छे. ए यमकसांकळीथी जोडायला प्लवंगम अने सारसी[हरिगीत]नो बनेलो छे. पंदरमा शतकनां प्राचीन गुर्जर काव्य, पृ. १२४--१२५ ना प्लवंगम अने सारसीना प्रत्येक जोडकानो एक एक तलहारु लेखाय छे. हाथप्रतोमां तलहारु छंदनो गुर्जरी राग आप्यो छे.

४२ आ धउल पण मिश्र मात्राबंध छे. पहेलूं तथा त्रीजूं ए बे प्रासयुक्त चरण चोपाईनां, अने बीजूं तथा चोथूं ए बे प्रासयुक्त चरण दूहाना तेर मात्रावाळा खंडनां लय निमित्त ऊमेरेला एकार सहित, ए चारनी साथे शद्बदंकुंटळीथी जोडातां सारसी (हरिगीत)नां चार चरण मळी ए छंद बने छे.

४३ झावट्ट दोहरानी धाटीनो लयबंध छे. पंदरमा शतकनां प्राचीन गुर्जर काव्यना पृ. १२२ मां जे पद आप्यूं छे, ते ज झावट्ट छे.

४४ प्राचीन गुर्जर काव्य संग्रह (Baroda Oriental Series) मां आ गद्यकाव्य छपायूं छे.

सुंदर बोलीवाळा प्रबंधने वाग्विलास एटले बोलीनो विलास एवुं नाम आपे छे. आवी जातना गद्यनो प्रचार सारा भाग्ये हवे साहित्यमां बहुधा ओछो, अथवा छेक अणछतो थयो छे.

संज्ञा संबंधी चर्चा.

४२ उपयोगमां लेवायली आदर्शभूत त्रण हाथप्रतोमां समाप्तिए जयशेखरसूरिनी उद्धृत कृतिनूं नाम त्रिभुवनदीपक प्रबंध आप्यूं छे. ए नाम तेने छेवटनी कडी उपरथी मळेलूं लागे छे. मुंबइनी श्रीमोहनलालजी सेंट्रल लाइब्रेरीनी प्रतमां ए कडी नीचे मुजब छे[४५].

त्रिभुवनदीपक एह प्रबंध, पाप तणउ न सुहावइ गंध;
तां मेयणिमंडलि थिर थाइ, जां नहयलि दिणयर शशिराइ.

प्रशस्तिनी कुल चार कडीमांनी आ छेक छेल्ली कडी छे. एना पहेलांनी त्रण कडीमां, कथानायक जे विश्वनो सम्राट परमहंस, तेनी प्रशंसा छे; अने आ कडीमां काव्य किंवा प्रबंधनी प्रशंसा छे तथा ते अमर रहेवानी आशंसा छे. कृतिनी उत्तमता अर्थगर्भित त्रिभुवन-

४५ वडोदराना आत्माराम जैन ज्ञानमंदिरना मुनिमहाराज प्रवर्तक श्रीकांतिविजयजीना भंडारनी प्र. का. संज्ञानी हाथप्रतमां पण उपरनी कडी जूज फेरफारथी काव्यने छेडे ज आपी छे; जुओ जैन गुर्जर कविओ भाग १, पृ. २९. ए कडीनूं उत्तरार्ध कोळीपोळवाळी हाथप्रतमां छे नहि; अने पूर्वार्ध 'तिणि सीखामणि' प्रतीकवाळी अने 'मोहध्यान' प्रतीकवाळी कडीनी वचे जोवामां आवे छे. त्यां ते असंगत छे. वर्से वर्ष उपर प्रस्तुत प्रत जेणे उतारी हशे, तेनाथी आ भूल थई लागे छे.

दीपक विशेषणथी जे मात्र सूचवी छे, ते जैन मुनिनि नम्रता छे. प्रस्तुत विशेषणमां नामनो भ्रम थयाथी पुष्पिकावाळो गोटाळो ऊभो थयो छे. कोइ हाथप्रतमां त्रिभुवनदीपक प्रबंधने बदले परमहंसप्रबंध, हंसप्रबंध अथवा हंसविचारप्रबंध नाम आपेलूं जोवामां आवे, तोये नवाई नहि[४६]. शाथी जे हाथप्रतोमां भळतां भिन्न भिन्न नाम अपायलां मळी आवे छे. प्रेमानंदना वणजाराना अठ्यासीमी कडीमां आवो ज भ्रम थयाने लीधे अपायलूं विवेक वणजारो नाम वर्से वर्ष थयां चाल्यूं आवेलूं छे[४७], जोके विवेक तो पुरनायक वणजारानो वाणोतर छे-

४६ जयशेखरसूरिना आ गुजराती काव्यनी एक हाथप्रत रा. रा. मोहनलाल दलीचंद देशाई तरफथी हाल तरतमां ज मळी छे, तेमां एनूं नाम अंतरंगचउपई आप्यूं छे. ते प्रत खंभातना शांतिनाथजीना भंडारनी छे. एना निरंक पत्र १६२ थी सांक पत्र १८१ सूधीमां प्रस्तुत काव्य समायूं छे. प्रत्येक पृष्ठमां पंक्ति ११ अने पंक्तिमां अक्षर ५० ने आशरे छे. वचमां चोवीसेक अक्षरपूर स्वास्तिकनी कोरी जगा छे. पत्रना अक्षर जेटला सुंदर छे तेटलूं लखाण शुद्ध नथी. समाप्तिनी पंक्तिओनी गोठवण वडोदरानी नरसिंहजीनी पोळनी हाथप्रतने मळती छे; मात्र एमां नरसिंहजीनी पोळनी अने मोहनलालजी सेंट्रल लाइब्रेरीनी प्रतवाळी अंतिम पंक्ति छे नहि. एनी पुष्पिका नीचे प्रमाणे छेः—इति श्री अंतरंग चउपई संपूर्ण समाप्तं ॥ ग्रंथाग्रं ७२४ ॥

४७ प्रस्तुत कडीमां 'विवेक, वणजारो ते आतमा' एवा बोल छे; ते कविए रूपकनी कूंची रूपे मूक्या छे. आत्मा ते ज वणजारो छे, आवो विवेक एटले खुलासो छे. प्रेमानंदनी उत्तर अवस्थानी शिष्या

वणजारो नथी. ए ज काव्यनी एक हाथप्रतमां एने कायामन वणजारो ए कहेल छे[४८]. आ भूलभरेली संज्ञाओनो उत्तर अंश, एटलूं सारूं

ओरपाडनी अजाचक बाई न्हानीए पोताना तरफनूं केटलुंक ऊमेरी मूळ-वणजारानी नवी आवृत्ति करी तेने विवेकवणजारो नाम आप्यूं छेः ते उपर ऊतारेला बोलमां विवेकवणजारो सामासिक शब्दरूपे लेईने आपेलूं लागे छे. ए ऊमेरणवाळा काव्यनी बीजी कडीमां 'वरणवूं आत्मा अनुभवी विवेकवणजारो नाम' एवी पंक्ति छे, ते उपरनूं अनुमान करवा मनने प्रेरे छे. ए काव्य संवत १७८४ ना जेठ मासनी वदि बारश ने गुरुवारे रच्यानी बाई न्हानीनी नोंध छे. जुओ सं. १९६१ ना वसंतनो अंक १, नानीबाई अने वणजारो. ए बाईनूं पेढीनामूं बहु श्रम लेई रा. रा. तनमनीशंकर लालशंकर शिवे मेळवी आप्यूं छे, ते प्रमाणे पेढीओ गणतां बाई न्हानीनो ए ज समय आवी रहे छे. आजे तेने वर्समां माण बे वरस ओछां छे.

४८ संवत १८८३ ना असाड वदि अगियारशथी संवत १८८५ ना भादरवा वदि अमांस सूधीमां पटेल रणछोड हरिभाइए ऊतारेला हाल गुजरात वर्नाक्यूलर सोसाइटीनी मालकीना चोपडामां काव्यना आरंभे 'काआ मन वणजारो' नाम छे. 'ए विवेक वणजारो आतमा' पछीनो छेवटनो भाग एमां छे नहि. सोसाइटीनी मालकीना ऊतार्या साल वग-रना बीजा एक गुटकामां जीवणरामनी चातुरी, प्रेमानंदनो वणजारो, संतोषकल्पतरु (हिंदी), हारमाळा (पद १४६), अने अलखबुलाखी-राम, कृष्णराम महाराज वगेरेनां थोडांक पदो छे. एमां काव्यना आरंभे अने अंते वणजारो नाम आपेलूं छे.

छे, के वाणिज्यवाचक छे. परंतु त्रिभुवनदीपक प्रबंध संज्ञानो तो एके अंश आवो सार्थक नथी. प्रबोधचिंतामणि नाम विषयनूं बोधक छे, मूळनूं सूचक छे, मूळना आदर्शनूं ज्ञापक छे अने ज्ञानस्वरूप अर्हंत भगवाननूं अवगमक छे.

संक्षेप बाबत खुलासो.

४३ आ काव्यनी पचासेक कडी जे ओछी जरूरनी के ओछी स्फुट जणाई, ते में मूकी दीधी छे. कापकूप करतां कोइ मर्मभूत भाग ऊडी गयो तो नहि होय अथवा बीजी आशातना थई तो नहि होय, एवी आशा राखुं छुं.

संग्रह संबंधी सामान्य विचार.

४४ संगृहीत पांच काव्यो सैकाभरना गाळानां छे. रणमल्लछंद अने प्रबोधचिंतामणि शतकना पहेला चरणमां आवे छे; वसंतविलास मध्यमां मूकाय छे; अने सीताहरण तथा उषाहरण त्रीजा चोथा चरणमां गोठवाय छे. शतकना पूर्वार्धमां अधिक प्रचार छंदनो थाय छे. उत्तरार्धमां देशीनो वपराट वधे छे अने छंदनो घटे छे. शतकना छेल्ला दसकानूं उषाहरण तो नरूं देशीबद्ध ज छे. प्राकृत पासेथी वारसामां मळेली छंदनी पूंजी वधारीने अपभ्रंशे गूजरातीने आपी[४९]. एने लीधे गूजरातीनूं पुरातन साहित्य छंदमां रचायूं. समय जतां गूजरातीए नवूं साहस खेडी विविध देशीनो लयबंध ऊपजाव्यो.

४९ जुओ-हेमाचार्यविरचित छन्दोनुशासननो प्राकृत अने अपभ्रंश छंदोने लगतो भाग.

चिरंतन गूजराती साहित्य ओछूं उपलब्ध अने ओछेरूं प्रसिद्ध होवाथी, गत काळनूं गूजराती साहित्य तो देशीमां ज होय—छंदमां न होय, एवी मान्यता बांधनार पुरुष अपभ्रंशे आपेलो वारसो भूली जाय छे. रणमल्लछंद एना नामथी ज ए वारसानूं भान करावे छे. वळी, छंदनो कलामय उपयोग आजकालनो नथी—पण कलाना जेटलो जूनो छे, एनो पण कंइक ख्याल एनी रचनाद्वारा ए आपे छे.

आभार.

४५ आ संग्रह बहार पाडवानो मारो जे प्रयास छे, तेने अनेक दिशाएथी सहायता न मळी होत तो ए केवो बहार पडत ते कही शकाय नहि. वडोदरानी सेंट्रल लाईब्रेरीना पंडित लालचंद्र भगवान-दासे प्रबोधचिंतामणिनी हाथप्रतोने लगती केटलीक उपयोगी माहीती पूरी पाडी हती. मुनिमहाराज प्रवर्तक श्रीकांतिविजयजीए वढवाण मुकामथी वडोदरे आत्माराम ज्ञानमंदिरना सेक्रेटरी भाइ जीवणलाल किशोरदासने पत्र लखी भंडारमांनी प्रत कढावी आपी हती. वळी 'जैन गूर्जर कविओ 'ना कर्ता श्रीयुत मोहनलाल दलीचंद देशाइए मुंबइनी श्रीमोहनलालजी सेंट्रल लाइब्रेरीमांनी हाथप्रत मोकली हती, अने हवणां खंभातना श्रीशांतिनाथजीना भंडारनी पण मोकली छे. ए बंधुकृत्य माटे त्यागी अने संसारी जैन बंधुओनो हूं ऋणी छूं. अहीं भावनगरना शेठ कुंवरजी आणंदजीए करी आपेली अनुकूळतानी नोंध लेतां मने बहु आनंद थाय छे. एमणे त्यांनी जैन लाइब्रेरीमांथी मुद्रित मूळभूत प्रबोधचिन्तामणि मोकलाव्यूं न होत, तो

हूं ते जोवा पामत नहि; केमके ए हवे अप्राप्य बन्यूं छे. विशेषमां एमणे एनूं गूजराती भाषांतर भेट मोकल्यूं हतुं. ए माटे हूं एमनो आभारी छूं. वळी शृंगारत्रिवेणीना कर्ता भाइ तनमनीशंकर लाभशंकर शिवे प्रेमानंदना वणझाराना रचनाकाळ उपर प्रकाश पाडनार अजाचक बाई न्हानीनूं पेढीनामूं बीजी जणवाजोग विगत साथे मेळवी आप्यूं हतुं, तेमने पण हूं केम भूलूं?

४६ मारा कलारसिक स्नेही नानालाल चमनलाल महेता, आइ, सी. एस., पण अहीं मने याद आवे छे. एमणे 'रूपम्'मां स्वतंत्र लेख लखी अने ताजा बहार पाडेला Studies in Indian Painting ए नामना कीमती पुस्तकनूं आखूं एक प्रकरण रोकी ओळियाना चित्रभागने प्रसिद्धिमां आणी वसंतविलासनी पण परोक्ष ख्याति वधारी छे. आ संग्रहने छेडे परिशिष्ट आप्यूं छे, ते एमनी सूचनाने आभारी छे. अने आ ओछूं खपनारूं जूनी गुजरातीनूं पुस्तक बहार पाडवानूं खरच गूजरात वर्नाक्युलर सोसाइटी विना कोण व्होरे? ए संस्थानी प्रेरणा तो आनूं आदिकारण छे.

—oo——

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
४	१७	हतो	इंडरमां इतो
१४	२०	पं	पंडित
३७	७	लगमग	लगभग
	१५	मलहार	मल्हार
३८	११	प्लवगंम	प्लवंगम
	१८	शद्व	शब्द
३९	११	शशिराइ	शशराइ
४३	१९	ऋृणी	ऋणी
४४	४	वणझाराना	वणजाराना
	१३	गुज़रातीनूं	गूजरातीनूं
३	९	उल्लट्टिय	ऊलट्टिय
		वेस असेस पल्लट्टिय	पण्डरवेस पलट्टिय
७	४,७	सिहर	सिहरि
	१०,१४	पण्डर वेस	पण्डरवेस
८	४	गाह अङ्ग	गाम गेह
	५	तेह	नाह
९	१०	तरवर वेस	पण्डरवेस
,११	६	पण्डर भिडस	पण्डरवेस
१२	८	भद्दवाय	भडवाय
१३	५	पण्डर डरइ समरि	पण्डरवेस डरइ
१५	४	पहुती	पहुत्त
	१७	पूरिहिं	पूरहि
१६	१०	जलजइ	जलसइ

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१७	१३	पूंजइ	पूजइ
	१४	कूंजइ	कूझइ
	१६	जु वानि	जुवान
	१७	जे किम	जे कि
१८	४	जीअ	जीइ
१९	१८	करां वलु	करांवलु
२०	९	जसु रङ्ग	सह रङ्गि
२१	१७	विघि	विधि
२२	१९	विरूअउ	गरुअउ
२३	१३	मञ्जुवइण	मञ्जु वयणि
२५	३	मागि जि	मागिजि
२६	१६	प्रीछइ	पूछइ
३४	५	नयण	वयण
	१४	अन्तरीख पुहिराज	दन्ति राखि पुहिवी
३९	९	देखु (?)	देखु
	१८	कोट सांकलां	कोटसांकली
४०	३	तखिण	ततखिण
	१३	असराप	सराप
४९	६-७ वचे		(५)
५२	९	पांडव	खाडव
५४	६	अन्तरिथु	अन्तारिखथु
५८	११	भेद	'भेद
५९	४	खूटा	खूंता
६३	९	दसइ	दसइ सिरि
७०	२	कणगार	कणगर

पृष्ठ	पङ्क्ति	शुद्ध	अशुद्ध
७१	२०	शब्द	शव्द
७८	१४	जग	जगत
७९	१८	ताणि	ताणी
८१	११	तो	तूं
९६	६	अंस	डंस
	९	नवगा	नवमा
	१८	अंस	हंस
९८	१०	दाव	दावु
१००	१२	वाती	वीती
	१७	अणबोलि	अणबोलिउ
		रहूं	कहूं
१०१	१०	मोहिनी	मोहनी
	२०	टेहइ टेहइ	लूटइ, हडहड
१०२	३	चावर घालइ	चाचरि घालइ
	९	रातोराण	राणोराण
	१४	अमरिपु	अमरिखु
		चामरचाल	चामरढाल
	२१	पीरकीर	परिकरि
१०३	२	गाल	गोल
	१२	हलइ मवधांधा	टलइ मवधन्धा
	१३	वांधा	अन्धा
१०४	१०	लाजइ	लीजइ
	२०	धरियां	धरीयइ
१०५	६	वहूनि	विहूनि
	१२	साहि	आहि

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
	२०	चूंथाइ	चूंथइ
		खाडि	खोडि
२०६	४	तउ, वयण,	वयणतउ,
	१२	चडावी	चडावी
	२०	मागिउ	मानिउ
१०७	१४	माग्इ	मारइ
	२१	नग	जग
२०५	३	राखेवे तइ	रखे चडइ ते
	६	हाथ	हथि
	७	जनमय	जनमन
		ए	रा
	१४	प्रवृत्ति	सुमति
	१८	धज	ध्यानधज
१०९	६	पयदण्डी	न दण्डि
	१६	मू+उ	मूकिउ
११०	४	मनि	मन
		पयट्ट	पयट्ठ
	१८	तें	ते
१११	४	वयरावित्त	वयरवित्त
११३	६	त्रिहु	त्रिहु
	१७	मुहता !	मुहता ! एक अजी मानि राइ.
	१८	भाइ ते	भाइ मोह
२१४	१६	चे–माइ	चोरमाई
२१६	३	वेगि वलावि	वेगि चलावि

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
११७	८	विहसन्ति	हस्सन्ति
	११	बहि नर	वहिनर
११८	३	सिरि सिरक	सिरिरुक्ख
	४	वर जिम वीडउ करि	जिम वीणी दीहर
११९	१३	गडमडइ	गडयडइ
	१९	साहण	साहस
१२०	२	थिनकइ	थानकि
	८	करी	करूं
	१०	वापडी	चापडी
	१५	रसि लीण	रसरीण
१२१	२	कुमर राइ	राइकुमर
	१२	इकार	कारु
	१५	गूगलिउ	घूंघलिउ
	२१	पूरति	पूरी
१२२	१४	काज ईसं !	राआइसु
१२३	२१	थोक	छोकु
१२४	८	दोहलऊं	हलोहलउ
	१५	तउ घण	घण
		घड्या	घड्डुया
	१६	ते	भड
		भडिय	भडन्ति
		नड्या	नड्डुया
	२१	वेडी	दूंवडी
१२५	२	पगभरि	रही पगभरि
		रही भडइ	भड मण्डंइ

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
	८	चलिउ	वलिउ
	२०-२१वचे		सारसी
१२६	५	रि—साल	चउसाल
	१२	धारेणि	धोरणि
१२७	४	छक्कार	बुक्कार
	१३	कुमरि सुभ किय	कुमर ! सु सुहकर
१२८	४	वचन	वदन
१२९	२	वात,न	वात न
	५	थाड—ऊं	थोड सिऊं
	१७	हूं वकऊं	वङ्कडऊं
	१९	पइन	पइन्न
१३०	१५	जोअणहारी	जोअणहारि
१३१	७	संसारनउ थिर	संसारु अथिर
		दम्भ	उदम्भ
	२०	चारु	चाचरि
१३२	२	शृङ्गारिक	शृङ्गारिउ
	१३	परण	परण्या
१३३	३	पुरनी वूटी	नगरि विछूटी
	१३	भडउ	भरडउ
	१६	महाडउ	पवाडउ
१३४	६	दमदन्तु भङ्ग	दमदन्तउ
	९	वाहु वाहुवलि	बाहुवली बलि
	१०	आदरिउ	अगलउ
	२१	लगइ चलइ	लगि फिरी वलि

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१३५	७	होइ–	होइ न रेसु
	८	जसवाहि	मणिरहि
	९	कीधा	कीधी
	१५	मूकइ	न मूकइ
		दडवडी	घडी
१३६	७	क्षोभ	थोभ
	१४	दिट्ठु	दिद्धु
१३७	६	नीपाइ	नीपाई
	१८	लीधी	लाधी
१३८	६	साइणि	साहणि
	८	जिम	धुरि
	१२	घसइ	धसइ
		वखइ	वरवइ
		छलछलइ	खलभलइ
	१५	लहलहकइ	लहु लहकइ
	१६	नन्दा	नाद
१३९	५	अणम्त	अनन्त
	६	सुघड	सु गढ
	१२	भिल्लिम	भल्लिम
	१४	पञ्चित्दिय	पञ्चिन्दिय
१४०	१	महानडि	महाभाडि
	३	तणइ जे	अणन्तु जि
	७	कुखकुलकखय	कुरवकुलक्खय

पृष्ठ	पङ्क्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१४१	१५	द्र्ंग	द्रम
१४२	१४	अन्दोह	अन्दोहउ
	१९	सुहाइ	सहाइ
१४३	६	निवरइ	निचरइ
	१०	विणास	विणासि
	१६	नूटा आप तणा	कूटा आप हणी
१४४	२	कपूर जि वडइ	कपूरजि पडइ
	११	सांसु हुइ न	न सुहावइ
१४९	६	क्षयं	क्षतं
१५३	८	भा मा	मा मा
	१०	ते	तै
		मथिता	मथितो
१५१	७	जीवितं	जीव्यते

पृष्ठ १२६ नी पङ्क्ति १० नीचे मुजबः—

जे मुजबलि भूंहवलि छलइ अणरगल तेह सरिसी तुह आलि.

पृष्ठ १२५ नी पङ्क्ति ९—१० वचे नीचे मुजब उमेरोः—

कन्छि कपिलि सिवभूति स्यूं छत्रधार संपत्त.

मुहतड पालकि सङ्गमिहि अनइ जमालिहि जुत्त.

पृष्ठ १४४ नी छेल्ली बे पङ्क्ति उलटसूलट करी ते पछी नीचे मुजब उमेरोः—

तां मेहणिमण्डलि थिर थाइ, जां नहयलि दिणयर ससराइ.*

---

*प्रबोधचिन्तामणि छपाई गया पछी तेनी त्रणे हाथप्रत मुकाबला माटे मळी होवाने लीधे छेल्लां पचास पृष्ठनूं शुद्धिपत्र वधी गयूं छे.

प्राचीन गुर्जर काव्य.

पन्दरमूं शतक.

रणमल्लछन्द.

आर्या ।

शंकरगुरुगणनाथान् नत्वा वरवारछन्दआरम्भ ।
कवयेऽहं रणमल्लं प्रतिमल्लं यवनभूपस्य ॥ १ ॥
छत्राधिपमदहर्ता कर्ता कदनस्य समरकर्तृणाम् ।
वीरजयश्रीधर्ता रणमल्लो जयति भूभर्ता ॥ २ ॥
यमसदनं प्रति नीताः सीतारमणेन दानवाः स्फीताः ।
अधुना कमधजमल्लो रणमल्लस्तत्र तान् नयति ॥ ३ ॥
हम्मीरेण त्वरितं चरितं सुरताणफोजसंहरणम् ।
कुरुत इदानीमेको वरवीरस्त्वेव रणमल्लः ॥ ४ ॥
दिल्लीपतिपरिभूतौ तद् दृश्शो दृश्यते च बाहुबलम् ।
शकशल्ये रणमल्ले यमतुल्ये तिमिरलिङ्गे यत् ॥ ५ ॥

---

१ मथाळूं रसवृत्त छंद छे. नाथं; युवन. २ कदन सबलकर्तानाम्. ३ शीता; दानवा स्फीता. ४ हमेरेण; संहरणे; कुरुते तदिदानीं वरवीरस्त्वेक एव. ५ परिहरणे तदद्दपे; सल्ले; लिङ्गे च.

कति कारयन्ति भूपा भुवि यूपान् केऽपि वापिकाः कूपान् ।
एको ननु पुनरास्ते रणमल्लो घोरिकारयिता ॥ ६ ॥
यदि न भवति रणमल्लः प्रतिमल्लः पादशाहकटकानाम् ।
विक्रीयन्ते धगडैर्बाजारे गुर्जरा भूपाः ॥ ७ ॥
सुभटशतैरति विकटं पटुकरटिघटाभिरुत्कटं कटकम् ।
तन्नाटयति रणमल्लो रणभुवि का वैरिणां गणना ॥ ८ ॥
अनवरतं भरतरसं सरसैः सह रसरसं समं स्त्रीभिः ।
वीररसं सह वीरैर्विलासयत्येष रणमल्लः ॥ ९ ॥
खलु कमलागुरुहरणं परवरणं समरडम्बरारम्भे ।
शिवशिव रमणल्लोऽयं शकदलमदमर्दनो जयति ॥ १० ॥

चुप्पई.

सतिरि सहस साहणवइसांणह मई अरदास पासि सुरताणह.
कणगरु कोस लीध हरि हिन्दू तु रणमल्ल इक नह बन्दू. ११
पुण फुरमाण आण सुरताणी नाहि रणमल्ल गणइ रणताणी.
जिम हम्मीर वीर सिम्भरवइ, तिम कमधज्ज मूछ मुहि मुरवइ. १२

---

६ कूपाः ८ सुभलटेराति; पटुश्च. ९ सुरतरसं समरसं समं; विल्सन् स एक एव. १०–११ आ बेनी वच्चे श्लोक १ नरवीर पाठांतरथी ११ आंक चडावी फरीने आप्यो छे. ११ मथाळूं चुप्पई नथी आप्यूं. साहण वै; कणगरु किद्ध सिद्ध सह हिन्दू; तू. १२ पण; गणिइ; हिम्मीर; संभरविइ; कमधज मुछ; मरवै.

चञ्चलि चडी चिहू दिशि चम्पइ. थरथर थाणदार उरि कम्पइ.
कमधज करि धरि लोह लहक्कइ, विवहर वुम्व अ वुम्व ह वक्कइ. १३
निशि खम्भाइत्त नयर उध्रकइ; धूंधलि धूंस पडइ धूलकइ;
प्रहि पुक्कार पढइं पट्टणतालि, 'रे रणमल्लधाडि!' जव सम्भलि. १४
मुहुडासिया, मीर रहमाणी, दाम हराम करइ सुरताणी
माल हलाल खानखिजमत्तीं तु रणमल्ल इक नह खित्ती. १५
इक रणमल्ल राय सुणि आलमि रहिउ हुई हैराण खुदालम.
हेलां लाख वन्द वुल्लावि; लखि फुरमाण खान चल्लावि. १६
हय गय कटक थाट उल्लट्टिय; दहु दिसि वेस असेस पल्लट्टिय.
निहुटी वाटि कादगढ वहिलि; करु पराण रैयत–रणमल्लि, १७
ईडर भणी भीछ सुरताणी फूंफूंकार फिरइ रहमाणी.
मूंगल मेच्छ मुहइ मच्छर भरि हसि हुसियार हुया हलहल करि. १८

सारसी.

फूँगराइ फूं फूं फार फारक फोज फरि फुरमाणिया.
हुङ्कार करकडि; करइ शरझडि करवि करि कम्माणियां.

---

१३ चडि; चाउदिशि चंपि; थिरथिर; अरि; कंपिइ; लहकिइ विवहरि वूंव वूंव वहकिइ. १४ खंभनयर उध्रकिइ धुंधलि धुंस पडीइ धुलकिइ; पोकार पडिइ; तव. १५ मुहुढासीया मीर रजाणी; करिइ; खजमत्ती तू; ए नह. १६ आलम है हराण रहिउ खूंदालम; हेलअ; वोलावीय; चल्लाविय. १७ बहुं; नहुटि; वहिउ रैयति करु पराण रणमल्लह. १८ सुरताणी य; फिरिय रहमाणी य; मुंगल मुह मिछ मछर; हुसीयार होया.

मलिक मन्त्र मज्झिम निशि किद्धउ. तव हेजव फुरमाण स दिद्धउ.
ईडरगढि अस्सइ चडि चल्लिउ, जइ रणमल्ल पासि इम बुल्लिउ.२७
'सिरि फुरमाण धरवि सुरताणी धर दय हाल माल दीवाणी.
अगर गरास दास सवि छोडिअ करि चाकरी खान कर जोडिअ.'२८
रा असि सरिसु बाहु उब्भारिअ बुल्लइ हठि हेजव हक्कारिअ,
'मुझ सिरकमल मेच्छपय लग्गइ, तु गयणङ्गणि भाण न उग्गइ.२९

सिंहविलोकित.

जां अम्बरपुडतलि तरणि रमइ, तां कमधजकन्ध न धगड नमइ.
वरि वडवानल तण झाल शमइ; पुण मेच्छ न आपूं चास किमइ.३०
पुण रणरसजाण जरद्द जडी गुण सींगाणि खञ्ची खन्ति चडी
छत्तीस कुलह बल करिसु त्रणूं पय मग्गिसु रा हम्मीर तणूं.३१
दल दारुण दफ्फरखान जयी मिइं भग्गउ अग्गइ खग्गरयि.
हिव पट्टणपद्धरि धरिसु पयं, नइ विनडिसु सत्तिरिसहस सयं.३२
मिइं सङ्गरि समसुद्दीन नडी पडिभग्गउ अङ्गोअङ्गि भिडी.
जव मण्डिसि मुझ रणमल्ल समं. तव देखिसि लसकरि सरिसु जमं.३३

---

२७ अव हीं चाढि चल्लु; जई; बुल्लउ. २८ सुरताणी य; दयदय; दीवाणी य; सव छोडिय; किरि; जोडि य. २९ 'रा' नथी; असि वर; उब्भारी य; बोलिई; हेजब्ब हकारी य; सिरि; लग्गिइ; उग्गिइ. ३० मथाळे छंदनूं नाम आप्यूं नथी. तरणि तपिइ; नमिइ; वडवानल झाल शमिइ; तु मेछ; किमिइ. ३१ सींगाणि पञ्चिम; छत्रीस; तणूं मग्गिसि रा हम्मीरपणूं. ३२ दफरखान जवे; भग्गु अग्गि खग्गरवे; हव; धरिसु बलें; सहस दलें. ३३ सम्मसदीन; पडिभग्गु; भडी; दाषिसि लसकर.

मम मोडि म मण्डि मलिक्क ग्रणूं. हूं समरि विडारण मेच्छ तणु.
जव ऊटिसि हठि हक्कन्त रणि, तव न गणूं त्रण सुरताण तणि.३४
वल वुल्लि म. वल्लि मलिक्क कहि, "म म वरणि सिमुणसिम दूतमुहि.
जव चम्पिसि ईडरसिहरतलं, तव पेक्खिसि मुह रणमल्लवलं."३५
हय हेडवि सवि हेजव्व गया. वहि वाल्लि मलिक्क सलाम किया.
'हिव करिसु धरा रणमल्लमयं, इम वोल्लइ हठि तोळन्त हयं ३६
नरकेसरि ईडरसिहरधणी', जव हेजवमुहि फरियाद सुणी,
तव चमकि ढमक्कि मलिक्क करी धसि धाडिइ धायउ धूंस धरी.३७

चुप्पई.

पसरइ पण्डर वेस भयङ्कर. नर पोक्कार हि करहि निरन्तर.
हयमर वेगि गया ईडरतलि. सवि रणमल्ल करइ साहसि हुलि.३८
विवहर भरि वुम्बारव वज्जइ; जलहर जिम सींगणिगुण गज्जइ,
वहु वलकाक करइ वाहुव्वल. धन्धलि धगड धरइ धरणी तलि.३९
'अरियणदारण ! दीन--अभयकर ! पण्डर वेस थया निव्भय धर.
वम्भण वाल वन्दि वहु किज्जइ. धा कमधज्ज ! धार करि लिज्जइ.४०

---

३४ मेछ; रणे; सुरताण मणे. ३५ वोलि; कहिइ; मन वरलिखि वरविसि वहुत मुहिइ. पेपिसि मूं. ३६ गइ वल्लि; वोलिइ. ३७ सुरकेसरि; सिहर तणी; फरीआद; टमकि मलिकि; धसी; धायु धुंस. ३८ मथाळूं चुप्पई आप्यूं नथी. पसरीय; पोकार करिहिं; करिइ सहसा हुलि. ३९ वज्जिइ; गज्जिइ; करिइ वाहुव्वलि; धूंधडि; धरिइ, ४० अरीयणग्ररण; थया नि भयंकर; किज्जिइ; धार धर लिज्जिइ.

पञ्चचामर.

रउद्द सद्द आसमुद्द साहसिक्क सूरइ
कठोर थोर घोर छोर पारसिक्क पूरइ.
अहङ्ग गाह अङ्ग गाहि गालि वाल किज्जइ.
विछोहि जोइ तेह नेहि मेच्छ लोडि लिज्जइ '. ४१

दुहु.

जिम जिम कमधज चीतवइ असपति सरिसु विवाद,
तिम तिम योगिनि रुहिररासि रत्ता करइ प्रसाद. ४२

सारसी.

परसादि वक्खि दिगन्त योगिनि जयजयारव अम्बरि.
उच्छक्कि छक्कि दियन्त सिक्खा वीर धीर धरा वरि.
'दुद्दम्भ मेच्छ विछोह रोह अ खोहि गाहवि किज्जइ.
तूं हट्टि उट्ठवणीइ हट्ठवि. लोह हत्थइ लिज्जइ. ' ४३

दुहु.

जिम जिम लसकर लोह रसि लोडइ, शासन लक्खि
ईडरवइ चडसइ चडइ तिम तिम समरि कडाक्कि. ४४

---

४१ मथाळे छंदनूं नाम आप्यूं नथी. रवद्द; साहसीक सूरया; कठोर चोर छोर घोर पारसीक पूरया; अहङ्ग गाम गाह गेय बाल गाल किज्जए; ताह तेह मेछ; लिज्जए. ४२ मथाळूं आप्यूं नथी. चीतविइ; करिइ. ४३ मथाळूं आप्यूं नथी. प्रसाद लक्ष दियन्ति; उंछक्कि उट्ठि; सिखा वीर धार धरातले; दुट्ठ मिछ छोहि जोइ पोहि गाम्र किज्जए; नि हट्ठि उट्ठि रच्छ उडण लोह हत्थि लिज्जए. ४४ मथाळूं आर्या छे. लोडि; लछि; ईडरवै चडसिइं चडिड; कडछि.

पञ्चचामर.

कडक्कि मूंछ भींछि मेच्छ मल्ल मोलि मुग्गरि;
चमक्कि चाल्हि रणमल्ल भल्ल फेरि सङ्गरि.
धमक्कि धार छोडि धान छण्डि धाडि--धग्गडा.
पडक्कि वाटि पक्कडन्त मारि मीर मक्कडा. ४५

चुप्पई.

'हयखुरतलरेणइ रवि छाहिउ. समुहर भरि ईडरवइ आइउ!'
खान खवास खेलि वलि धायु. ईडर अडर दुग्गतल गाहु. ४६
दमदमकार ददाम दमक्कइ. ढमढम ढमढम ढोल ढमक्कइ.
तरवर तरवर वेस पहट्टइ, तरतर तुरक पडइ तलहट्टिइ. ४७
विसर विरङ्ग वङ्गरव पसरइ. राहि रहिमान मनन्तरि समरइ.
गह गुज्जार--निमाज कराणी हयमर फोज फिरइ सुरताणी. ४८
सत्तिरि सहस साहिय सिल्लार ह दहु दिसि फिरवी करि पुक्कार ह.
सुहडसद्द सम्भालिवि रउद्द ह धसमस धूंस करइ मफरद्द ह. ४९

ढांढकी.

मदभींभल सेरखचा वङ्गाली मूंगल मंहा मलिक्क
ईडर अद्धर सिक्खरि रणथम्भरि तलि तरवरइ तुरक्क;

---

४५ मथाळे छंदनूं नाम नथी. कडछि मुंछ मोलि मल्ल मेछ भींछ मोगरे; राणमल्ल; सङ्गरे; धडक्कि धार धाडि छोडि धान छण्ड धूंधडा; पवित्त चित्त पंक्कडन्ति; मंकडा. ४६ मथाळूं चुप्पई नथी आप्यूं. तालरोणि; तव समहर; आयु; तालि आयु. ४७ दमाम दमकीय; ढमकीय; पहट्टीय; पाडिइ तलहट्टीय. ४८ पसरी य; समरीय; कराणी य; फिरिइ सुरताणी य. ४९ सहीय; करिइ; रवद; हसमस हास करिइ.

हक्कारवि विक्कट वहकटि चल्लइ; बुल्लइ विरद वहुत्त.
सुरताण सरिस सिल्लार सिपाही सवि मिलि समरि पुहुत्त.५०

तलहट्टिइ मेल्लवि तरल तुरक्की तार ततार तुरङ्ग
उल्लट्टिअ असपति असणिअ वायरि सायरवेलि तरङ्ग.
'हल, हल' 'बिगरी, बिगरी' बोलन्ति अ नीरलहरि छिल्लन्त.
रणकन्दलि कलह करइ; किलवायण कायर नर रेलन्त.५१

हेषारवि हयमर हसमसि; खुररवि असणि किपाण कसन्त.
उद्धसवि कसाकसि, असि तरतर बिसि. धसमसि घसाणि धसन्त.
भूमण्डलि भड कमधज्ज भडोहडि भुजवलि भिडस भिडन्त
रणमल्ल रणाकुल राणि रोसारुण मुणसत्ताणि तुवरन्त.५२

उल्लालवि झालवि झुज्झकमाल ह लथबाथि लोथि लडन्त,
धारुक्कड धारि धगड धर धसमसि धसमसि धुव्व पडन्त,
कमधज्ज उदयगिरिमण्डण सविता झलमल मल्ल भडन्त
धुरि धासि धसि धूंस धरइ धगडायणि. धर वरि रुण्ड रलन्त.५३

---

५० मथाळूं नथी. सीरवचा बङ्गाली य; मुहा; अडरशिहर; तरवरीय; हाकारवि विक्क; चेल्लिय बुल्लावि; सरिसु सवाही य. ५१ तलट्टिय भेलयि; तुरक्की य; ऊलट्टिय; वायर; तरन्त; बोलन्तीय; कन्दल; करिइ. ५२ खुररवि हसमिसि घसणि; नरनर वसि; भड रणमल्ल; भिडस मिलन्त; तरवन्त. ५३ झुझ; लथिबथि; पडन्त; धार; धसमिसि धसमिसि; कमधज; झलहल; भिडन्त; धरि धरि धरि धुंस धरी धगडायण.

चुप्पई.

वर कमधज्ज वीर शासन छलि कित्ति फुरइ नवखण्डि धरातलि.
'असपति सरिसु इक्क ईडरवइ राणि रणमल्ल मूछ मुहि मुरवइ.५४
असुर अमङ्ग-अङ्ग ईडरतलि असपतिदल कोलाहल सम्भलि
वम्भण वाल सुरहि अवला छलि हटि-ऊठिउ कमधज्ज भुजावलि'.५५
पक्खरि पण्डर भिडस भिडन्तु धसि धगडायण धूंस धरन्तु
हणहणि मुणसिम भणइ असंभम,ताल मिलिउ हरि जम्भ तणउ जिम.५६
दुज्जणरुक्ख–इक्कदावानल हयमर हटि हेडवि कोलाहलि
रणवाउलु रणमल्ल रणाकुल असिरसि गाह करइ गोरीदलि.५७

दूमिला.

गोरीदल गाहवि दिट्ठ दहुदिसि गढि मढि गिरिगह्वरि गडियं.
हणहणि हक्कन्तउ हुं हुं हय हय हुङ्कारवि हयमरि चडियं,
धडहडतउ धडि कमधज्ज धरातलि धसि धगडायण धूंस धरइ.
ईडरवइ पण्डर वेस सरिसु राणि रामायण रणमल्ल करइ. ५८
रोमञ्चिय रणरसि, राढि डरावण, रहि रहि वल बोल्लन्त वलि,
पक्खर वर पुट्ठि पवंगम पट्ठिय, पुहुतउ पह पतसाहदलि,

---

५४ मथाळूं नथी आप्यूं. वर हंमीर वीर; फुरिइ; पण्ड; ईडरवि;मुंछ; निरपिइ. ५५ अवल सुरही; कमधज. ५६ पपर; धुंस; हणि हणि भणि मुणस; मिल्यु हरि वम्भ तणु. ५७ दुज्जणमुज्जइक्क; कोलाहल; करिइ. ५८ मथाळूं आप्यूं नथी. दहदिसि गढि गुहि गढिम् गहियं; हणि हणि हक्कन्तु; धडहडतु धडि हम्मीर धुंसि धरिइ; करिइ.

असि मारवि रुम्ब रणायरि रगडिअ भञ्जइ धगड मह्रा भडया.
रणमल रणङ्गणि मोडि मिलन्ता मेच्छायण मूंगल मिडिया. ५९

मुहु उच्छलि मूछ मुहच्छवि कच्छवि भूमइ भूंछ समुच्छलिया.
उल्लालवि खग्ग करग्गि निरग्गल गणइ तिणइ दलअग्गलआ.
प्रलय करि लसकरि लोहि छवच्छव छण्ट करइ छत्तीस छलि.
रणमल्ल रणङ्गणि राउत विलसइ रवितालि खित्तिय रोसवलि. ६०

सीचाणउ रा कमधज्ज निरग्गल झडपइ चडवड धगडचिडा.
भडहड करि सत्तिरिसहस भडकइ; कमधजभुज भहवाय झडा.
खत्तिताणि खय करि खक्खर खूंदिअ खान मान खण्डन्त हुया.
रणमल्ल भयङ्कर वीरविडारण टोडरमालि टोडर जाडिया. ६१

चुप्पइ.

सोनागिरउ कन्हड सिम्भरवइ वेढि करी गज्जणवइ असुरइ
दहु दिसि दुज्जणदल दावट्टिअ सोमनाथ वड हत्थइ झट्टिय. ६२

---

५९ रोमांचीय रणरासि रव रढि रावण; बोलन्त वले; पप्परव; पुहुतु; दले; मरिरवि; रणायर रगडय भञ्जिइ; महालडया; मेछायण मोगर. ६० मुंछछलि मुछ मुदु छवि कछवि भूंछरि मुंछ समुछलया; गणि तामिङ्ग॰ल अग्गलया; लय लय करि; लोह छवछव छञ्छट करिइ छत्रीस छले; विलसिइ; रोसवसे. ६१ सीचाणु; झडपिइ; भडकीय; खत्तत्तणि हयमर फाररवि पूंदीय पानमान पूंदन्ति हया; विडारीय; टोडरमल्ल. ६२ मथाळूं चुप्पई नथी आप्यूं. सोनगिरौ सन्तल सम्भरविइ; वेगि करि असुरह गज्जणविइ; दह दिशि; दावट्टी. चोथूं चरण छे नहि.

आदर करि शंकर थिर थप्पिय अचल राज चहुआण समप्पिय.
असपति सरिसु साहसिम चक्कइ; मुरटमान रणमल्ल न मुक्कइ.६३
मरडी मूछ वडी मुहि मण्डइ मेच्छ सरिसु, गह गाह न छण्डइ.
कसवइ काल किवाण करट्ठिय जां रणमल्ल रोसवसि उट्ठिय.६४
पण्डर डरइ समरि बाहुब्बलि. खग्ग, ताल जिम, तोलइ करतलि.
दुज्जउदण्ड दुदम्भ दुहण्डइ, इक्क अनेकि मलिक्क विहण्डइ.६५

भुजङ्गप्रयात.

जि बुम्बा अ बुम्बा उलक्कि सलक्कि, जि बक्कि वहक्कि, लहक्कि चमक्कि,
जि चङ्गि तुरङ्गि तरङ्गि चडन्ता, रणम्मल्ल दिट्ठेण दीनं दडन्ता. ६६
जि मुद्दा—समुद्दा, सदा रुद्दसद्दा, जि बुम्बाल चुम्बाल बङ्गाल बन्दा,
जि झुज्झार तुक्खार कम्माल मुक्कि, रणम्मल्ल दिट्ठेण ते ठाम चुक्कि.६७
जि रुक्का मलिक्का बलक्काक पाडि, जि जुद्धा मुरुद्धा सनद्धा भजाडि
ति भू आखडी आ थडी दण्ड किज्जि, रणम्मल्ल दिट्ठि मुहि घास लिज्जि.

---

६३ राज कमधज्ज; झुकिइ; मूंकइ. ६४ मुराडि मुंछ मुह वडि चडि मण्डीय; मेछ सरिसु दोह नवि छण्डिइ; कसवे; करटीय; जोड; उठीय. ६५ डरहि; खडग ताल तोलिइ यम हाथलि; उड्डण्डिम दूझ दुदम्भ दुहण्डिइ; एक अनेक; विहण्डिइ. ६६ जि बुम्बे अ लम्बे उलक्के सलिक्किइ; जि वक्के वहक्के लहिक्के चमुक्किइ; जि चङ्गे तुरङ्गे तरङ्गे चढन्तां; रण-मल्ल; मुडन्ता ६७ यमुद्दा; यम्बाल; झुझार तुपार; मुक्किइ; ठाम चुक्किइ. ६८ रुक्का; कि त्रुठभा पहला सनद्धा विभाडिइ; ति आपण्डि भूदाढि बहु पडि किज्जिइ; रणमल्ल दिठे मुहे घास घल्लिइ.

जि वक्का अरक्का ख़रक्का वहन्ता, जि सव्वा सगव्वा ज़रव्वा सहन्ता,
जि झुज्झार उज्जार हज्जार चल्लि रणमल्ल दिट्ठि मुहि घास घल्लि. ६९

छप्पय.

'हिव किर भालपहारि धार गढ गाहवि छण्डूं.
कसबे-कडी किवाणपट्टि किलवायण खण्डूं.
भुजबलि मल्लइ भिडिअ भरी भय भरुयाचि पइसूं.
धरी अ खम्भाइच्च असुरासिरि चम्पवि बइसूं.
प्रहऊगमि पट्टणि पट्ट करि धगडायण धन्धलि धरूं.'
ईडरवइ रा रणमल्ल कहि, ' इक्कछत्त रवितलि करूं '. ७०

---

६९ बुक्का; जि सद्दा सगद्दा जरद्दा सहन्ता; जि झुझ्झार उझ्झार हझ्झार चल्लिइ; रणमल्ल दिट्ठे मुहे. ७० मथाळूं कवित्त छे. पहरि; गाहिवि; करि किलवाण हूं; भल्लि भिडीय; भय भरि भरूयच्चि पिसूं; धरूं अ लम्भा छत्र; विसूं; प्रहि; धूंधलि; ईडरवै; एकछत्र.

वसंतविलास.

पहिलूं सरसति अरचीसूं (रचीसुं वसन्तविलास),
वीण धरइ करि दाहिण, वाहण हंसलु जास. १

पहु तीय तिउणी हिव रति वरति; पहुती वसन्त.
दह दिसि पसरइ परिमल; निरमल थ्या नभ अन्त. २

सीत गिऊं हिमवन्ति; वसन्ति लिउ अवतार.
अलि मकरन्दि मुरिआ; कहुरिआ सवि सहकार. ३

मयण तणा गुण गहगह्या, महमह्या महु महकार.
त्रिभुवनि जयजयकार पुकारइ पिक अपारि. ४

पद्मिनी परिमल वहिकइ. लहिकइ मलयसमीर.
मयण जिहां परिपन्थी, पन्थी धाइ अधीर. ५

मानिनी जन मन क्षोभन शोभन वाउला वाइ.
निधुवन केलि पामी कामी अङ्गि सुहाइ. ६

स्मर मुनिनां मन भेदइं, छेदइं मानिनी मान,
कामी मनि आनन्दइ, कन्दइ पथिक पराण. ७

वनि विरच्या कदलीहर दीहर मण्डप माल;
तलीआ तोरण सुन्दर; चन्दरवा छि विशाल. ८

खेलन वावि सुखाली; (जाली गूख विश्राम).
मृगमदपूरि कपूरहिं पूरिहिं जल अभिराम. ९

रङ्गभूमि सजकारी, झारी कुङ्कुम घोल,
सोवनसांकळ सांधी वांधी चम्पकदोल. १०

तिहां विलसइं सवि कामुक जामक हृदयाचि रङ्गि
कामु जिस्या अलवेसर वेस रचइ वर अङ्गि. ११

अभिनव पिरि शिणगारी नारी रमइं विसेसि.
चन्दनभरी कचोली चोली मण्डन रेसि. १२

नव यौवन अभिराम ति रामति करइं सुरङ्गि,
स्वर्गि जिस्यां सुर भासुर रासु रमइं वर अङ्गि. १३

जयराणि रोधइ तीवन जीवन तणूं सुवान.
वासभवनि तिहां विलसइं जळजइ अलिअल आन. १४

कामुक जन मन जीवन ती वन नगर सुरङ्गु.
राजु करइ अभङ्गिहि रङ्गिहिं राउ अनङ्गु, १५

अलि जन वसइं अनन्त. वसन्त तिहां परधानु.
तरुअर वासनिकेतन. केतन किशलसंतान. १६

चन्दन वन अवगाही, नाही सरवर नीरि,
मन्द–सुरभि–हिम–लक्षण दक्षिण वाइ समीर. १७

वनि विरचइ श्री नन्दन चन्दन चन्दचु मीत.
रति प्रीति स्यूं सोहइ, मोहइ त्रिभुवन चीत. १८

गरुउ मदन महीपति दीपति सहिणु न जाइ.
करइ नवी नवी जुगति; जुगति प्रताप न माइ. १९

कुसुम तणूं करि धणह रे; गुण ह रे भमरमाल;
लख लाघवि नवि चूकइ; मूकइ सर सुकुमाल. २०
मयणजि वयणनिरोपइ लोपइ कोइ न आण.
मानिनी जन मन हाकइ; ताकइ किशलकृपाण. २१
इम देखी रिद्धि कामनी कामिनी किंनरकण्ठि
नेहगहेली मानिनी माननी मूकइ गण्ठि. २२
कोइलि आंबुलाडाली आली! करइ निनाद.
'काम तणु करि आइसु' आ इसु पाडइ साद. २३
जं भणु थिर न पयोहर, मोहरचु मग मार,
मान रचु किस्या कारणि? तारुण दीह विच्यारि. २४
नाहु निशि छइ गामटि, सामटि मय वय जाणि.
मयण महा भड न सही अ सही! असु हणइ वाणि. २५
ईण परि कोइलि कूजइ; पूंजइ जुवति मणोर.
विधुर वियोगिनी धूजइ. कूंजइ मयण किशोर. २६
विणसइ, जिम जिम विहसइ, सहसइ मानिनी मान.
यौवन मदिहिं ऊदम्प ती दम्पती थाइ जु वानि. २७
जे किम इभगति चालइ, सालइ विरहिणी अङ्ग;
वालइ विरहकराली वाली ते वहु भङ्ग. २८
घूमइ मधुप सकेसर केसर मुकुल असङ्ख,
चालति रतिपति सूरइं पूरइं सुभट कि शङ्ख. २९

वउलविलूधला महुअर' वहु अ रचइं झणकार;
मयणर हइआणन्दण वन्दण करइ कइ वार. ३०

चांपुला तरुअरनी कली नीकली सोवनवान;
मार मार्ग उद्दीपक दीपक जीअ समान. ३१

कामिनी बांधइ तरकस तरकस पाडल फूल.
मांहि रच्यां कि रे केसर के शरनिकर समूल. ३२

आंवुलि मांजर लागी लागी मधुकरमाल,
मूकइ हिइ के विरहिअ विरहि अ धूमविराल. ३३

केसू कली अति वांकुडी आंकुडी मयणची जाणि
विरहिणीनां ईण कालि ज कालिज काढइ ताणि. ३४

वीर सुभट कुसुमायुध. आयुध साल अशोक.
किशल जिस्यां असि. झबकइं झबकइं विरहिणी लोक. ३५

पथिक भयंकर केतु कि केतकीदल सुकुमार,
विरहिअ हिअअ विदारण दारुण करवतधार. ३६

इम देखी वन संपइ कम्पइ विरहिणी साथ;
आंसूइ नयण निशां भरइ, सांभरइ जिम नाथ. ३७

विरहि कराली वाली फाली, चोली, चङ्ग
विषय गिणइ त्रिण तोलइ; बोलइ ते बहु भङ्ग, ३८

रहि, रहि, तोरी. जो; अली कोइली! स्यूं वहु वासि?
नाहु अजी नवि आवइ. भावइ मूं न विलास. ३९

વસંતવિલાસ વાયસને આવકાર આપતી વિરહિણી. કડી ૪૯

हार ते भार मूं उर वरि. सइरि! शृङ्गार अङ्गार.
चींत हरइ नवि चन्दन. चन्द नहि मनोहार. ४०

सखि! दीह दूख अनीठऊं. दीठऊं गमइ न चीर.
भोजन आज ऊबीटऊं. मीठऊं सदइ न नीर. ४१

सकल कला तूं निशाकर! शा करं सइरि संताप?
अवला म मारि कलङ्की! शङ्की हुवइ पापु. ४२

भमरला! छांडि न पाखल? खांखल थ्यां अम्ह सइर.
चांदुला! सइर संतापण! आपण तां नहि वइर. ४३

बहिनू! रहि नहि मनमथ मन मथतु मुह अराति;
अङ्ग अनोपम शोपइ; पोपइ वइराणि राति. ४४

कहि सहि! मुझ प्रिय वातडी. रातडी किमहि न जाइ.
दोहिलउ मकरकेतन. चेत नहीं मुझ ठाइ. ४५

सखी! मुझ फरकइ जांघडी; तांघडी विलगइ आज.
दूख सवे हवं वामीसूं, पामीसूं प्रिय तणूं राजु. ४६

विरह सहू ते भागलु कागलु करलउ पेखि.
वायसना गुण वरणइ, अरण इ ताजि विशेखि. ४७

धन धन, वायस, तूं सर. मूं सरवस तूं देसु.
भोजनि कूर करां वलु. आंचलु जरहु लहेसु. ४८

देसु कपूरची वासि रे, वासि रे सर एउ,
सोवन चांच निरुपम, रूपम पांखुडी बेउ. ४९

शकुन विचारि संभाविआ आंविआ तिहां वालम्भ.
निशि भरि निज प्रिय निरखी हरखी दिइ परिरम्भ. ९०

रङ्गि रमइ अति हरषी सरसी निज भरतारि.
दीसइ ते गयगमणी नमणी कुचयुगभारि. ९१

कामिनी नाहुलां जीं सुख, तीं मुख कहण न जाइ.
पामी अनइ प्रिय संगम अङ्ग मनोहर थाइ. ९२

खूप भर्या शिर केतकि सेत किया शिणगार,
मिलिआ मण्डन सारी नारी स्यूं भरतार. ९३

रासु रमइ अबला बनि, लावनिमय जसु रङ्ग.
सहज सलील मदालस आ लसइं तीह अङ्ग. ९४

वीणि भणूं कि भुजङ्गम, जङ्गम मदन कृपाण.
करि कुसुमायुध प्रगटी भ्रगुटी धणह समान. ९५

कानि कि झबकउ वीजनु? वीजनु चंद कि भालि?
गल्ल हसइ सकलङ्क ह मयङ्कह बिम्ब विशाल. ९६

मुख आगलि तूं मलिन रे; नलिन रे! जई जालि गाहि.
दन्तह बीज दिखाडि म, दाडिम, जित मुखमाहिं. ९७

नीलमणि कुण्डल कानि ह वानि हसइ हरिआल.
पञ्चम आलवइ कण्ठइ. कण्ठइ मुक्तामाल. ९८

सीमन्त सींदुरि बुरिउ, पूरिउ मोती सुरङ्ग.
राखडी जडी माणिकि जाणि कि फणिमाणि चङ्ग. ९९

વસંતવિલાસી દંપતી.

કડી ૬૨

भमहि कि मनमथ धणहि अ; गुण हिअडइ वर हार;
बाण कडाखला सोहइ; मोहइ सयल संसार. ६०

पल्लव पेशल पाणि कि जाणि कुसुम सुकुमाल.
सरल तरल भुजदण्ड कि दण्ड कमलिनी नाल. ६१

हरिण हरावइ जोती. मोतीनां शिर जाल.
रङ्गि निरुपम अधर जि; अधर जिस्यां परवाल. ६२

तिलकुसुमोपम नाक रे. लांक रे लीजइ मुठि.
किशलय कोमल पाणि रे जाणि रे चोल मजीठ. ६३

बाहुलता अति सुकुमल कमल मृणाल समान.
जींपइ कटि पञ्चानन. आनन नहि उपमान. ६४

कुच बिहु अमीकलसा, पणि थापणि तणी अनङ्ग.
तींहचु राखणहार रे हारु रे धवल भुअङ्गु. ६५

नमण न करइं पयोधर योध रतिह संग्रामि;
कञ्चुक त्यजइं संनाहु रे नाहु रे महाभड पामि. ६६

उन्नत कुच कि हिमशिखरी. शिखरि तेह पईठ
हार नीझरण; मांहि रे नाहु रे झीलतु दीठ. ६७

रूपमंई विधि तां घडी जांघडी, उपम न जाइ.
करि कङ्कण, पाइ नेउर, केउर बाहडीआंइ. ६८

अलविहिं लोचन मीचइ, हींचइ हींदोलि एकि.
एकि हणइ प्रिय कमलि रे. रमलि करइ जलि एकि. ६९

एकि रे दिइ वाली ताली छन्दिहिं रास.
एक दिइ उपालम्भ रे वालम्भरि सविलास. ७०

सुरकलइं मुख मचकोडइ, मोडइ ललवल अङ्ग,
वानि सुवर्ण वखोडइ, लोडइ नितु नवरङ्ग. ७१

कण्टक संकटि एवडइ केवडइ पइसी भृङ्ग
छयलपणइ गुण माणइ; जाणइ परिमलु चङ्ग. ७२

पाडल कली छइ कूंअली; तूं अलिअल! म धन्धोलि.
तूं गुणवेद ते साचउ काचउं मही म विरोलि. ७३

बउलसरी मद भींभलु ई भलु भणि अलि राजु.
संपति विण सुकुमाल ती मालती वीसरु आजु. ७४

पालइ नेहु पुराणु न; जाणु न भलु सखि! भृङ्ग.
अलग थिकउ गुण विमणइ दमणइ लिइ रस रङ्गि. ७५

वालि विलसिवा विवरानि भंवर निहालइ मागु
आवरिआ ईणि णीगुण णीगुण स्यूं तुझ लागु. ७६

केसू गरव म तूं धरि, मूं शारि भमर बईठु,
(मालती विरह वहु वहइ) हूं हवइ भणी पईठु. ७७

सखि! अलि चरण न चांपइ चांपइ; लिइ नवि गन्ध,
रूडइ दोहग लागइ आगइ इमु निबन्धु. ७८

नितु नितु चरीअइ मरुअउ; विरूअउ गंध कुरङ्गि.
भमर! भमी भमी रीण उ लीणउ तस रस रङ्गि. ७९

भमर भन्मतउ गुण करइ अगर अंकोरिउ जोइ
अर्जा अ तीणइ विरंसइ वंस विणासइ सोइ. ८०

मूरख ! प्रेम सुहाती जानि गई म चींति.
विहसी अलि ! नवमाली. बालीइ मांडि प्रीति. ८१

एकि थडि (सरिखी) बउल बिउ लता; नवि भेउ.
भमर ! विचार किशा (करि) पामर. विलसि स्यूं बेउ. ८२

मकरन्दि माती पद्मिनी पद्मिनी जिम नव नेहि
अवसरि लेवु रसु मूकइ, चूकइ भमरलु देहि. ८३

भमर ? पलास करां वला; आंवला आंवली छांडि.
कुचफलि फलित कि तरुणी करणी सिउ रति मांडि. ८४

दमनह गुणि मदमातउ रातउ रूपिहिं भृङ्ग
कुन्द कुसुम रमाडइ; छांडइ चांपुला सङ्ग. ८५

इंण परि नितु प्रिय रञ्जवइ मञ्जुवइण इंण ठाइ.
धन धन ते गुणवन्त, वसन्तविलास जे गाइ. ८६

सीताहरण

दुहा

‘ जय लम्बोदर विघ्नहर ! पहिलूं तुह्मचूं नाम.
सुर तेत्रीस इ तुह्म तवइ; कर्मण करइ प्रणाम. १

सरसति सामिणि ! वीनवूं ; गाइस्यूं तुह्म पसाइ,
साचा अक्षर मेलवे. ‘कर्मण लागइ पाइ.’ २

संवत पन्नर छव्वीसइ सीताहरण विचार.
कर जोडी कर्मण तवइ, ‘ अह्मह गिरा आधार.’ ३

‘ देव सवे चलणे नमी. त्रिभुवन थुवी जे माइ.’
कर्मण वीनवइ. ‘ अह्मे गाऊं अयोध्या राय.’ ४

अयोध्या नयर सोहामणूं. रूयडा पोलि–पगार.
वीस सहस विवहारिया; प्रसाद न ल्हइ पार. ५

चुरासी चुहुटां भलां, त्रहुतरि सइं वखार.
वरण अढार तिहां वसइ; अवर न वर संसारि. ६

गूख, गवाख, नइ मालिआं रूअडां; उत्तम ठाम;
दैत्य हणण जाहि अवतारिउ रघुवंशि श्रीराम. ७

दशरथ राजा राजिउ. साहण संखि न पार.
नितु नितु उच्छव पेखणां सवि कहिनइ सुखकार. ८

दूख अङ्गूठइ उपनूं; दशरथ नावइ नींद;
पीड न भाजइ पापिणी; राय करइ आक्रन्द. ९

कौशल्या कर चांपतां. अङ्गूठउ मुखि लेउ,
सुखभरि राजा पूछिया, कइगइनइ वर देउ. १०

'नारि ! गमइ ते मागि जि.' तूठा दशरथ राय.
'कर जोडी नइ वीनवूं, स्वामी ! लागूं पाय. ११

वर वञ्छित अह्मि मागिउं, अवर नहीं अह्म काज,
रामचन्द्र वनि मोकलु, भरथ वइसारु राजि.' १२

'किहां रतन, किहां कोइलु ? किहां सरसव, किहां मेरु ?'
राजा सांसा महिं ठर्या. नयणे वूठां नीर. १३

इशां वचन तव सांभली राम गया आवासि.
'तातवचन अह्मि पालिस्यूं, अह्मि जासिऊं वनवास. १४

'त्रूटइ जीभ अह्मारडी; कूंअर कहूं किम जाइ ?'
माय ताय मोकलाविआं; ततखिण लागा पाय. १५

'रामचन्द्र वनि सांचरइ' पुहुता नयर मझारि;
जनरखबेटी सामही साथि सीता नारि. १६

लक्ष्मण राजा वीनवइ, 'राम, न मेहेलूं साथ'.
कर जोडी कर्मण नमइ त्रिहु भुवननु नाथ. १७

नरग जेह नामि छूटीइ, पाप प्रलय सवि थाइ,
नर नारी सहू, सांभलु, वर्णूं अजोध्या राइ. १८

रामकथा जे सांभलइ, तेहनी पुहुचइ आस;
मनुष्यलोक सुख भोगवी ते नर मुक्तिनिवास. १९

पवाडु.

जय लम्बोदर देव दूंदाला ! मोदक देसिं मोटा.
रामचन्द्र नइ सीता गातां अक्षर टाले खोटा. २०
सरसति सामिनि ! करूं वीनती. चलण तुह्मारे लागूं.
शत्रुघन सीखामण देइ ते बुद्धि माता ! मागूं. २१
अयोध्या केरूं राज भलावूं; तातवचन वनि पालूं;
शत्रुघन देइ सीखामण वन्धव पाछां वालु. २२
पायक परहु साथ न मूकइ सगूं सणीजूं लोक;
संतोषी नइ सहू इ वालूं: 'मनि म धरिस्यु शोक.' २३
तिहां थिका राम सांचरिया अनुदिन मारगि धाइ.
सयर तणां आभरण ऊतारइ; वनचारी वेहु थाइ. २४
समरथ प्रधान साथ न मूकइ; वालइ लक्ष्मण वीर.
'तुह्म विहूणा दीह किम जाइ ?' वोलइ साहसी धीर. २५
गंगा केरइ तीरइ पुहुतां लक्ष्मण सीता राम.
दीठा रिखि जपतपि बइठा; वेगि करइ प्रणाम. २६
पूर्व कर्म किस्यां ते प्रीछइ, (हइइ) निहालूं ज्ञानि.
अजोध्या केरूं स्थानक छांडिऊं, राम पुहुता रानि. २७

कर्मणो हि प्रधानत्वं किं कुर्वन्तु शुभा ग्रहाः ।
वसिष्ठदत्तलग्नोऽपि रामः प्रव्राजितो वने ॥

उदयति यदि भानुः पश्चिमायां दिशायां
प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः ।

विकसति यदि पद्मं पर्वताग्रे शिलायां
तदपि चलति नैषा भाविनी कर्मरेखा ॥

पवाडु.

' एक दुःख तुझ आंगइ सालइ; माय विजोग्या तात.'
' हूं जाणूं; म पूछेसि लक्ष्मण ! वलता कहिस्यूं वात.' २८
रिखि तणां वचन सांभली नइ चित्रकोटि जई पुहुता;
गुहु भील देखाडइ थानक, आगइ राजा रहिता. २९

भरथेश्वर तिहां नगरि पुहुता. अजोध्या दीठी झांखी.
' ऍक महिलाइ कूडुं बोलिउं.' ' पगि धरी नइ नांखी ३०
मारूं कइ॰इ; मात न जाणूं,' ' माइ! काम सिउं कीधूं ?
रामचन्द्र नइ लक्ष्मण ऊभां भरथ राज सिउं दीधूं ?' ३१
कौशल्याइ भरत बोलाविउ, ' पाटि अजोध्या बइसु.
पिता तुह्मारानूं उर फाटूं. तुह्मे दुःख म वहिस्युं. ३२
शत्रुघन नइ जई संभालु. पिता करेवूं काज.
बांधव बिह्ने वनि पधार्या तुझ भलावी राज.' ३३
' छांडइ तुरी य खर जिम पाखर; हंस वगह सरसाइ.
एक जई नइ छीलरि नाहइ बीजउ गंग अवगाहि; ३४
तारा शशी सूर जिम अंतर; तिम भरथेसर राम.
बिह्नि सहोदर आणूं पाछा; वन मांहि सोधूं ठाम.' ३५
लेई सेन अनइ सांचरिउं; साथि लीधी माता.
नान्हां मोटां मारग पूछइ, ' रामचन्द्र क्यहूं जाता ?' ३६

मिलिआ ऋषि, मनोरथ पूगा, शुद्धि सवे तिहां जाणी.
'रामचन्द्र नइ लक्ष्मण बांधव, त्रीजी सीता राणी ३७
प्राण करी नइ पाछां वाल्यां. भोजन तणी सजाइ.
सीख देई नइ सहू इ सूतूं. भरथ ! सांभलि भाइ ! ३८
मागी मान अनइ सांचरिआ. वाजित्र वाजति कोडि
सेन सहको राखूं पाछूं. आपण आवइ खोडि.' ३९
जाणिऊं काहिनां कटक विछूटां; दल उपराठि होइ.
रामचान्द्रि लक्ष्मण बोलाविउ; वृक्षि चडी नइ जोइ. ४०
दीठु भरतनइ आवंतु, 'कांइ कीजि काज?
वयर भणी वइगइ मोकलिउ. करइ निकंटक राज.' ४१
सीता भाइ, 'हिवइ सी विमासण? आपणु कांइ अपराध?
दसरथ राइ देसुटु दीधु; एहवु आयस लाध. ४२
छांडइ हाथी, छांडइ घोडा, आयुध नइ हथियार.
आडे वींटे धोतीए आवइ ऊतारी शणगार. ४३
पञ्च सरिसु आवी मिलिउ: 'रामचन्द्र ! अवधारु.
तात तुह्मारानूं उर फाटूं ! तिहां लगइ पाउ धारु. ४४

दुहा.

'कर्मि पाट पटन्तर्या, कर्मि हुआ वनवास.
कर्म विहूणा मानवी. ते किम पुहुचइ आस? ४५
आगिम कोइ म चिंतवु; मन चिंतव्यूं न होइ.
कीधां कर्म न छूटीइ. लक्ष्मण ! तूं अम म रोइ.' ४६

राम रोअन्तां रोयूं वन; रोयां पर्वत शृंग;
रोयां सावजडां वनि, अनइ कुरङ्गी कुरङ्ग. ४७
रुदन करन्ता वारिया, भरथ बोलाविया वीर.
'तिहां जई नइ सारीइ, जिहां हुइ निर्मल नीर.' ४८
'अन्न विण कुहु किम कीजसिइ? अन्न विण कुहु किम पिंड?
इंगोरे ईंगोरडां!' 'जोई नइ सारु कुंड'. ४९
भरथेश्वर घणूं प्रीछविउ, 'तूं बान्धव अजोध्या जाइ.
राजवचन सांभलूं तुह्मे. दुःख म धरिस्युं भाइ!' ५०
तुह्मि आरोगु पानडे! अह्मि आगि लिस्यूं त्राट?
स्वामी पूढइ साथरइ! हूं किम सूऊं खाट? ५१
भरथेश्वर रोइ घणूं; ऊछङ्गि लि श्रीराम.
'नगर भली परि राखिज्यो, रूडां करिज्यो काम.' ५२
अनेक बोल अछइ घणा, कहितु न लहूं पार.
बन्धव पाछा वालियां सेन सहित परिवार. ५३

पवाडु.

चित्रकोट थिकूं करिऊं पियाणूं; पंचवटी वनि गइया;
उत्तम स्थानक दीठूं, लक्ष्मण तिहां मढी करी रहिया. ५४
करी मढी तिहां राम पुढेवा बीजी सीता राणी.
नालिकेर नइ केलां राइणां लक्ष्मण आपइ आणी. ५५
कावडि कांधि करी नइ चालिउ वनफल लि ऊतारी.
एक नारि तिहां ऊभी देखइ. जाणिऊं, ए धूतारी. ५६

वन मांहि वार घणेरे लागि. बान्धव जोइ वाट.
रामचन्द्रि सोगठां अणाव्यां, आगलि मांडिउ पाट. ५७

सीता राम रमइ बिहू पासि; लक्ष्मण वनफल ल्यावइ.
रावण तणी सहोदर बाली नितु नितु आडइ आवइ. ५८

सूपनखा समरथ नर देखी जाणि, 'हूं वर वरीसइ.'
वली वली लक्ष्मण वालइ राक्षसी, 'अह्म बान्धव सांभलीसइ.' ५९

दिइ फेरा. हसइ त्रण सीता. रोसि चडी तिहां गाढि
सूपनखा रूप धरिउं. लक्ष्मण ऊठी नासिका वाढि. ६०

करी आक्रन्द रोई घण बाली. राक्षस जई जणाव्या.
कोपि चड्या खर दूखर बोलइ, 'कवण पुरुष बि आव्या?' ६१

धूस पडिउ नइ सहू इ धायूं: 'भला पाहि भलेरा
आज सहू को अह्मनइ सेवइ. ए छइ कुण अनेरा?' ६२

मांडिउं झूझ अनइ वन भीथरि राम सरीसा भडिया.
हेलामात्र हण्या सवि दाणव; चौद सहस रणि पडिया. ६३

कोपि चडी नइ कामिनी चाली, लङ्क नयर मांहि टलती.
'खर दूखर बि बान्धव हणिया!' राव करइ वलवलती. ६४

'विण अपराधइ हूं अ वनरडी. सार करु अह्मारी.
पञ्चवटी मांहि पुरुष बि आव्या, एक अपूरव नारी.' ६५

'सूपनखा! तूं बहेन अह्मारी; वालूं वयर वन सोधी.
स्वर्ग मृत्यु पातालि पइसइ, तिहां थिका लिउं रोधी.' ६६

संतोखी नइ मन्दिरि मोकली; जोवा जण चह्लाविउ.
जोया आश्रम, मढी, नइ थानक. राक्षस लंकां आविउ. ६७

करी य कूडी बुद्धि वीसासइ मामु मिरीयच्च तेडइ.
शिर धूणी नइ काहो दशशिर, 'लङ्क नयर कां फेडइ?' ६८
'ग्रह मइं बांध्या; पवन सारवइ; चण्डी करइ तलारूं;
सुर तेत्रीस इ मुझ घरि सेवइ. करइ काम कइ मारूं.' ६९
मिरीयच्च भणइ, 'मरण नवि बीहींइ अन्धकूपतु कहींइ;
हरिहाथि जु मरण पामीइ मुक्तिमार्ग फल लहींइ. ७०
जाणे तूं कांइ भूलु, दशशिर! खर दूखर कुणि जीता?
परणी सीत; सारङ्ग पूरिउं: जमला तुझे हूंता.' ७१
'पुरुपारथ म बोलिसि, मामा! वळी वली तुझ वारूं.
'मांटीपणि अजोध्या मूकी! कहिउं करु अह्मारूं' ७२
कलिइं शशी सूर किम ऊगइ? सीतहरणि सांचरिया.
करी वेस नइ रूप पालटिउं, सायर विहि ऊतरिया. ७३
मिरीयच्च मृग थई सांचरिउ, रावण हूउ कमाली.
सोन्नणरूप धरूं तिहां मृगलइ. रुहाडि मांडइ वाली. ७४
कांइ विपरीत विनाण जाणेज्यो, कइ दाणव कांइ दोखी,
पान्हींइ बुद्धि नारिनइ; आगइ रही सोगठां नांखी. ७५
भणइ राम, 'मांडी सी रुहाडि? ए राक्षस धूतारु.
पूरुं खांति, सीवाडूं कांचली, तज कारणि मृग मारूं.' ७६

रामो हेममृगं न वेत्ति नहुपो याने युनक्ति द्विजान्
विप्रस्यापि सवत्सधेनुहरणे जाता मतिश्चार्जुने।
द्यूते भ्रातृचतुष्टयं शशिमुखीं धर्मात्मजो दत्तवान्
प्रायः सत्पुरुषोऽप्यनर्थसमये बुद्ध्या परित्यज्यते॥

न निर्मितः कैरपि दृष्टपूर्वो
न वा श्रुतो हेममयः कुरङ्गः ।
तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य
विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥

यस्य मन्दोदरी भार्या काम्या रूपवती सती ।
तेन सीता समाहृत्य रामः शत्रुरुपार्जितः ॥

पवाडु.

नारी तणु नेह मनि आणी पूरी बाण पाउ धार्या.
'सूपनखा मइं आगइ नागी तहीइ दैत्य विडार्या. ७७
ए वडूं वयर वसूं वन भीतरि; वली विभ्रम मनि लाया.
लक्ष्मण ! सीता रूडि राखिज्यो.' रामचन्द्र वनि धाया. ७८
खिण खिण अन्तरि, खिण बोलावइ; इणी परि मृगलु चालइ.
हणिउ दाणव दीठउ 'धाए बान्धव !' तिहां इम बोलइ. ७९
इस्यां वचन सीताइ सांभल्यां; 'रामचन्द्र वनि ग्रहिया!
तुह्म बान्धव जु हुउ जीवतु, अह्म पाखलि स्यूं रहिया ? ८०
हूं तु अबला सिरजी; स्वामिकाज ! कवण मइं थाइ ?
सगु सहोदर तूंह जि, बान्धव! राम भणी वनि धाइ.' ८१
'अनेक दैत्य आवन्तइ चाली, रामचन्द्र जु भाजइ,
'सूर न ऊगइ, पवन न फरुकइ, सायरसलिल न गाजइ ! ८२
वेद न वर्तइ, ध्रू हु सलकइ, गंगपूर नवि चालइ.
रामनइ काणि कुहु को गांजइ ?' लक्ष्मण ईण परि बोलइ. ८३

प्रीछवणूं म करिसिउ, लक्ष्मण ! भलां पगोपइ भाइ.
वेगि करी बन्धव बोलावइ; जाणिऊं, आवसि धाइ.' ८४.
आण देई लक्ष्मण सांचरिया; सीतवचनि वनि गइया.
भरडा रूपि थइयु कमाली; मढी आगलि तां रहिया. ८५.
आंगणि जोतां अतिथ ज आव्यु, जाण्यु कोइ सॅंन्यासी.
थाल भरी नइ केलां रायणां तजइ नारि विमासी. ८६.
कापडी भणइ, 'हूं लीह न लोपूं ; राम आण इहां दीधी.'
मांडी पाटली. पाय परठिउ. ततखिण सीता लीधी. ८७.
वेगि दैत्य पवन परि चालइ. वदनि विलापइ बाली.
जटायु पङ्खीइ मारग ग्रहिया, 'मांटी थाउ कमाली ! ८८.
हरी नारि नवि हूं द्यूं जावा जनरख राजकुमारी.'
हाथि घाई नइ दाणव जाइ. पुहुतु लङ्क मझारि. ८९.
भणइ मंदोवरी, 'सुणि हो, स्वामी ! साठि सहस तुह्म राणी.
रामतणी घरघरणी भणीइ, तुह्मे सीत कां आणी ?' ९०.
'गिउ कैलास, कमाड खटूकिउं तिहां भेद मइं लाधु.
हरिहाथि जु मरण मागवा मइं अपराध ए कीधु.' ९१
वल्या राम, तिहां लक्ष्मण मिलिया; 'मढी छांडी कां आव्या?'
'तुह्म आगलि स्यूं कहीइ, रामजी, सीतइ बोल जे बोल्या? ९२
धुरि लगइ तां पडिउ वरांसुः 'कहिउं नारिनुं कीधूं;
कूड करी नइ दाणव आव्या; मृगलइ पूरूं दीधूं.' ९३

वेगि करी बे बान्धव आव्या; मढी बारि तिहां रहिया;
'सीत न देखीइ! सुणि, हो लक्ष्मण! सूपनखा छेतरिया!' ९४
जाणिउं, 'हासूं करिउं जानकी,'. ठाम सवे ढण्ढुलिया.
'गयु सीत दाणव को लेई.' धरणि राम तिहां ढलिया. ९५
विलखाइ नइ नयण विछाइ. आज पूवा (?) ए लाधूं.
हर्यो वे (?) शङ्खासुर हणिउ सीतहरणं इम साधूं. ९६
दशरथनन्दन राय अयोध्या धरणि पडी आलटइ.
मातङ्गनइ घरि नीर ज आणिउं हरिचन्द्र; कर्म न छूटइ. ९७
'स्वर्गलोक हूं सोधूं, स्वामी, मृत्युलोक, पायाल;
हरी सीत किहां जाइ दाणव? जल मांहि बांधू जाल. ९८
वन मांहि सावजि वाघि विणासी, तु स्वामी! नवि जाणूं.
छती सीत जु श्रवणि सांभलूं, त्रिहू भुवनथी आणूं. ९९
हिरण्याक्ष नइ हिरण्यकशिपु दाणव देवि विदार्यो.
अन्तरीख पुहिराज पुरोषत्तम सेवक विन्हि सिङ्घार्यो. १००
ईणी परि दाणव वहुरि भमाडूं, त्रिहू भुवनथा टालूं.'
करी कोप नइ लक्ष्मण बोलइ, 'स्वामी, सीत हूं वालूं.' १०१
राम रोइ; लक्ष्मण बूझवइ, 'गहिला राम! म रोइ.
गई सीत आपणि वालिस्यूं लीसोटूं मुख धोइ. १०२
रोयन्तां नवि छूटु, राघव! जं पडइ तं सहीइ.
कहिनइ दोस म देस्य, स्वामी! कर्म आपणां कहीइ. १०३

दुहु

किहां चन्दन किहां मिलियागरी, किहां सायर, किहां नीर?
जिम जिम पडइ अवत्थडी, तिम तिम सहइ शरीर.

पवाडु

बाहार वात पडसइ, पुरुषोत्तम, अनेक रा सांभलिसइ,
"एक नारि रामइ न रखाणी !" सहूको काचडा करिसइ. १०४

भीडि भडइ भड जीपी गाजइ, सबल जोध तूं कहीइ.
वेगि करी नइ पाग चलावु. सूनइ मढि स्यूं रहीइ ? १०५

पूर्वपुरुषि, पुराण सांभलूं, गंग स्वर्ग थिकी आणी;
बइठा थई नइ मुख पखालु, स्वामी ! ऊधारु, पाणी.' १०६

ऊठिआ राम वीरना बोलइ; 'सीत न देखूं बाली.
हरी नारि !' मेहेलइ नीसासा; हाथ घसइ; दि ताली. १०७

'पाछा जइ मुख स्यूं दाखवीइ ? वात्त हूइ तां साची.
एक हाणि नइ बीजूं विगोणूं ! टोले मिलसइ चाची.' १०८

परसंसी नइ पाग चलावइ; प्रीति आपणी पालइ.
मारगि जइ नइ ऊभा रहिआ. च्यारि दिशि निहालइ. १०९

दक्षिण दिशि देव संचरइ बेहू सहोदर भाइ;
सीत तणां तिहां आभरण दीठां; रामचन्द्र गया धाइ. ११०

'कङ्कण कुण्डल हार बहिरखा, लक्ष्मण ! जूउ अङ्गूटा.'
'हूं माता भणी चलणे लागुं; बीजी परि नवि दीठी.' १११

राम भणइ, 'अहिनाण ऊलखीइ सीत तणां ए साचां.
वन मांहि राक्षस दाणव जोजो, काम म करिसिउ काचा.' ११२

दीठु पङ्खी मुखि लोहीआलु; जाणिऊं सीत विणासी.
वेगि करी नइ बाण पूरिऊं; जाणीऊं, जासइ नासी. ११३

देखी बाण पङ्खी 'म म' बोलिउ; सीत संदेसु कहिउ;
रामचन्द्रनइ कहइ, 'पारधी रावण हरी नइ गइउ.' ११४

आवी नइ तिहां पङ्खी पूछिउ. 'जटाउ ! तुझ जीवाडूं.
चोर जे काहिउ रावण राणु, ते जुगतिइ पाडूं.' ११५

'पाइ लागी नइ करूं वीनती, स्वामी, मुगति हूं मागूं.
दाणव सारिसां युद्ध करन्तां प्राण अह्मारु भागु'. ११६

रविमुखि पर्वत मारग पूछइ वाणर केरा ठाम.
वेगि करी नइ नीर अणावूं; तरस्या हूआ श्रीराम. ११७

करि कचोलूं लक्ष्मण लीधूं; नीझर जाई जोइ.
एक पुरुष तिहां आडु सूतु, स प्रवाहि तिहां रोइ. ११८

दुःख देखी नइ लक्ष्मण पूछइ, 'कांइ पुरुष ! तूं पडिउ ?'
'राख्यां ग्राम ग्रास नइ नारी, तेह सरीसु भडिउ.' ११९

वली विमासी लक्ष्मण बोलइ, 'पूछुं नाम तुह्मारूं.
एह वातनु सिउ आमलु ? दोहिलूं न छइ अह्मारूं.' १२०

'दीठा पाखइ बोल म बोलु. स्वामी ते सपराणु.
कर भींतरि खट मास चांपिउ जेहनु रावण राणु.' १२१

'वयरी सगळा वसि करावूं. थानक पाणि दाखु;
अह्म बांधवनइ जई वीनवूं. वात हिया मांहि राखूं'. १२२

भरी कचोळूं लक्ष्मण पुहुतु; 'रामचन्द्र! अवधारु.
एक पुरुष छइ पर्वत उपरि, तिहां लगइ पाउधारुं. १२३

आगइ आपणि वात सांभली, "रखिमुखि पर्वति जाजो–
मित्राचार ज एह सरीसु तिहां जई नइ करेजो".' १२४

'वृखतलि बइठा वात विमासइ बिहू सहोदर भाइ,'
इश्यां वचन सुग्रीवइ सांभल्यां; ततखिण आव्यु धाई. १२५

हरख वदनि, हरि साहमा ऊठ्या, अङ्गि आलिङ्गन दीधूं.
'पाइ लागी नइ करूं वीनती. स्वामी! काज अह्म सीधूं. १२६

अठसठि तीरथ मइं अवगाह्यां, रामचन्द्र जु मिलिया;
किष्किन्धा तणूं राज पामिउं; मन मनोरथ फलिया.' १२७

नाम प्रमाणइं सहू इ पूछिउं. तिहां मिली सगाइ.
"रामचन्द्र नइ लक्ष्मण बान्धव, तिम त्रीजु तूं भाइ. १२८

मारुं वालि; मनोरथ पूरुं. आज वाच मइं दीधी.
वेगि करी नइ सुद्धि अणावु, सीता कुणहि लीधी?' १२९

'कर जोडी नइ करूं वीनती, स्वामी कोप म करिस्यु.
तुह्म आगलि वरवूं नवि बोलूं. ए छइ अनेरु पुरिसु. १३०

राणा एणि सहू रणि भागा, दाणव दैत्य न छीपइ.
सप्त ताड इक बाणइ वेधइ, ते ज वालि रणि जीपइ.' १३१

वालि तणा पुरुषारथ बोल्या; भला पवाडा कीधा.
करी कोप कोदण्ड पूरिऊं; सप्त ताड तिहां वींधा. १३२
आणान्दिउ एणि परि बोलइ, 'आज भेद मइं लाधु,
बलि राजा जे दान देयन्तां वामन रूपि वांधु.' १३३
सुग्रीवइं संग्राम ज मांडिउ. झूझ नहीं कही लेखइ.
बेहू भड तिहां बाथि आव्या. राम सरीखा देखइ. १३४
प्राण करी नइ पाछा कीधाः 'स्वामी! करु कां सांसु?'
'अन्तर विण आयुध किम मेहलूं? प्राणि पडिउ वरांसु.' १३५
शङ्खाहूली माल पहिरणइ, वली आव्यु रणि चाली.
अङ्गदि जई नइ वालि वीनव्युः—'किम्हि इ मनावु आली' १३६
वालि बोलइ वचन, 'सांभलु, ए सिउ सी अ सगाई?
राज तणी तुह्मि पइरी न प्रीछु. न गणइ बान्धव भाइ.' १३७
तारा बोलइ, 'सुणि, हो स्वामी! जीता सहू सीमाडा.
रामचन्द्र सखायति आव्या, जेणइ दाणव ताड्या.' १३८
वालि भणन्ता, 'पडिउ वरांसु? जोजो कयूं अह्मारूं.
किष्किन्धा तणूं राज भोगवु. फेडूं साल तह्मारूं. १३९
भणती तारा 'गर्व न कीजइ. गर्वि हुइ विणासु.
मोटा सरिसूं वयर न कीजइ. कहूंतु कीजइ नासु?' १४०
'अलीक वचन म बोलिसि वाली! तात अह्मारउ लाजइ.
सूरापणइ सूर ते मांटी, जे रणि साहमु गाजइ. १४१

सुर नर पन्नग सहू जाणइ, अङ्गद ! जूउ विमासी.
आगइ अनेक पवाडा कीधा. कहि, किम जईइ नासी ? १४२

भुवितालि राजाराण कहीजइ, ते मइं हारि मनाणा.
कर भीतरि खट मास चांपिउ लङ्का रावण राणा. १४३.

दुन्दुभि सरिखा दैत्य विडार्या. कां मन आणु न, वाली ?
अनेक दाणव दूरि भमाडच्या; लीधा देस उदाली. १४४

सिरज्या कोइ न छूटइ तारा ! करम करइ ते थाइ.'
अङ्गदनइ सीखामण देई वालि अखाडइ जाइ. १४५.

गङ्ग तरेवूं देखु (?) नारी ! रामचन्द्र पाउधार्या.
जल्यिोस तु वली जस वाधीसइ, नहींतरि दुस्तर तार्या. १४६

तारा अङ्गद बिहि वारतां समरथ करइ सजाई;
अखाडइ चाली नइ आव्या बिन्हि सहोदर भाइ. १४७.

वलि चडच्यां तिहां थाइ चाकरी; पाहाड पडछन्दि गाजइ;
बिन्हे भड तिहां वाथइ आव्या; कुणइ कोइ न भाजइ. १४८

हुइ संग्राम. सहोदर झूझइ. सुर नर पन्नग मिलिया.
रामचन्द्र तिहां ऊभा देखइ. सूर तणा रथ खलिया. १४९.

वाजइ पाटू, ढीक, मूकडी सीसि; सन्ध वछूटइ;
प्राणि चडच्या तिहां झोट ज मेहलइ; कोट सांकलां त्रूटइ. १५०.

आगइ चाली अनइ सपराणु तालि तालि तिहां चडतु.
लक्ष्मण जई नइ राम वीनव्या, 'कोइ न दीसइ पडतु. १५१

पूरूं वाण. वालि वोलाविउ. सर सांधी तिहां हणिउ,
रामचन्द्रनूं नाम लेयन्तां पर्वतनी परि ढलिउ. १५२

नखिण तारा अङ्गद आव्यां. 'आम वालि! स्यूं कीधूं?
वार विच्चारइ मइं तूं वार्यु. वयरी पूरु दीधु!' १५३

तारा बोलइ. 'सुणि हो रामजी! हणिउ वालि शूं काम?
जुइतु राखवु एह जीवतु. सांभलि एहनां काम. १५४

राणु रावण ईणइ चांपिउ कर भीतरि खट मास.
आप सवारथ तइ जु करिउ, कहि शी राखी आश? १५५

अन्यानी तुह्नि आगइ हूआ! साथि लीधी नारि.
मूरख बन्धव तुह्म हूउ जे मेहेलिउ सीहदुआरि. १५६

अज सिरजी संसार किही मृग सोवन काया कीधी?
दाणवि आवी तुह्मे भोलव्या, माहा सती सीता लीधी. १५७

आगइ तुह्मे दूखभरि हूआ; किम दिउं असराप?
दशरथ कुलि जु तुह्म अवतारिया, अन्याइ न बीहु, बाप. १५८

मर्म तुह्मारां हूं कहूं रामजी? तुह्मि म धरासिउ रोस.
दशरथ राइ श्रवण मारिउ ते वहु केहा दोसि? १५९

वामनरूपि तुह्मि अवतरिया, वेद भण्या मुखि च्यारि;
वलि राजा जु तुह्मे पूछिउ, 'कवण अछइ घरबार? १६०

शानि विप्र आविउ अनइ वलि सरिसूं स्यूं काम?'
सत्तर सामी ऊडवु कही 'मागूं मढीली ठाम.' १६१

बलि राजा मनि चींतवी बोलि, 'विप्र ! गमइ ते मागि.'
उदक लेई हरि चालिउ तेतलि बलि चांपिउ पागि ! १६२
कहु, देव ! तुह्मि. कुण वरांसिउ ? मनि कीधु विश्वास,
भोलवीं तइ राजा बलि छलिउ ! वडवानलि कीधु वास ! १६३
अयोध्या स्थानक, राम ! तुह्मारूं. वालिइं कांइ विणासिउ ?
सबल भणी सुग्रीव करि साहिउ ? हवि किसी कथा कहेसिउ ? १६४
'जोउ,' भणन्ती तारा, 'रामजी गिहिलु ! माहारा स्वामी
करि धरी ए कटक ऊतारत, सीत अणावत साहामी. १६५
जे नासि ते काम स्यूं करिसइ ? न जोयूं हृदय विमासी.
माहारा पियुनी फूंकइ फाटइ; नितु नितु जातु नासी.' १६६
वालि भणइः—'मनोरथ पूगा. हरिहाथ अङ्गि लागा.
स्वामी मिल्या मंत्री कर्मणचु. गर्भवास भय भागा.' १६७
रामचन्द्र नइ अङ्गद मिलिउ, सीस राहिउ सिर नामीः
'वालिइं मरतां तुह्म भालव्या, त्रिहू भुवनना स्वामी. १६८
कर जोडी नइ करूं वीनती; तूं मारइ—तूं तारइ;
रूडइ विरूइ जे नर जपसइ, अन्तकालि ऊगारइ. १६९
अडसठ तीरथ मइं अवगाह्यां, रामचन्द्र जु दीठा.'
'किष्किन्धानइ पाटि बइसारु.' हरख वदनि; हरि तूठा. १७०
सुग्रीव सरिसूं करी सजाई रामचन्द्र पाउधारइ;
हनमन्तनइ सखिामण देइ. अङ्गद तिलक वधारइ. १७१

आणी पाट त्राट मण्डाविउ; भोजन मांहि कराव्या;
कर जोडी नइ अङ्गद बोलइ.-' रामचन्द्र भलि आव्या!' १७२
गाम सीम नइ देस देसाउर विहिंची नइ सहू आपिऊं.
कुलि, शशी सूर जां लगइ ऊगइ, अचल राज बिहू थापिऊं. १७३
सुग्रीवइ हनमन्त बोलाविउ. राम तणि पाइ लागु;
चित्त आणतु सही. सीखामण जई नइ बीडूं मागूं; १७४
कर जोडी नइ करइ वीनती:-' सेवक स्वामी! तुह्मारु.
तेज तुह्मारइ सीत वालिस्यूं. तिहां लगइ पाउधारु.' १७५.
सेन मेलिऊं; कटक चलावूं; जांबवन्त तेडावु;
राणा राय मण्डलिक मुड्धा, सीतवाहारि सहू आवूं. १७६.
बुहुतरि कोडि रींछ सखायत. जांबवन्तनां चालइ.
छप्पन कोडि सुग्रीव हनमन्त. ते वानर बोलावइ. १७७
बीजां सावज, पार न जाणूं, हनमन्त लेई सांचरिउ.
अङ्गद नइ सुग्रीव सखायत वेगि रथ जोतरिउ. १७८
देस देसाउर आविऊं सहूइ; अनेक रा मांहि मोटा.
पाणीपन्था नइ गङ्गाजल केडइ घोडा छूटा. १७९.
सेन मेलिआं; कटक चलाव्यां; खेहइ सूर न सूझइ.
एकइ आमलइ वानर झूझ्या; कहु, काज किम सीजइ? १८०

प्रकृतिः स्वस्वभावस्य न मे मुञ्चति राघव।
अहं मुञ्चामि प्रकृतिं प्रकृतिर्मां न मुञ्चति॥

दग्धं दग्धं पुनरपि पुनः काञ्चनं कान्तवर्णं
घृष्टं घृष्टं पुनरपि पुनः चन्दनं चारुगन्धम् ।
छिन्नं छिन्नं पुनरपि पुनः स्वादुदं चेक्षुखण्डं
प्राणान्तेऽपि प्रकृतिविकृतिर्जायते नोत्तमानाम् ॥

पवाडु.

प्रकृति अह्मारी छइ पुरुषोत्तम! मूकन्तां नवि मूकीइ;
अनेक जोध जु आवइ चाली, एकू राणि न चूकीइ. १८१

छप्पउ.

'कहित ऊडुवि नभ चडूं; कहित शशहर रवि फेडूं;
कहित पइसी पायाल शेष वासिग फणि मोडूं;
कहित स्वर्ग संचरवि इन्द्र इन्द्रासन टालूं;
कहित कपिदल मिलवि कोडि रयणायर रोलूं;
हनमन्त कहइ, 'श्रीराम! सुणि,' हूं वानर एतूं करूं,
ऊपाडी लङ्क रावण सहित दक्षिणथी उत्तरि धरुं. १८२

पवाडु

पञ्चशब्द तिहां वाजित्र वाजइ, शङ्ख, भेर, सरणाई.
डिहिली दोर, पल्हाण्या पोठी, एहवी कटकसजाई. १८३
पायक पूंठि पाला चालइ, करकाटिया नइ भाथी.
वारु सांढि नइ करह पल्हाण्या, उपरि पाखर हाथी. १८४
च्यारि सहस मांहि हाट मंडाइ, ते साहु जाणीता.
बीजा नाहाना पार न जाणूं; कर्म तुह्मारूं, सीता. १८५

वरु हुइ ते अङ्गद पूरइ; मोटु हूउ भंडारी.
राणा राय जिमइ भूंजाई; बीजा अन्न अवारि. १८
वन्दी करइ कवित विचारी; भाट छन्द तिहां बोलइ.
ऊवट वाट गणइ नवि वानर; रातिदिवस दल चालइ. १८
वार जोअण विस्तार. सांचरइ पुहुरइ हनमन्त वीर.
कर जोडी नइ कर्मण वीनवइ, पुहुता सायर तीर. १८

अथ सपनगीत.

राग भूपाली.

"एक ज अचरज सही! आ भणूं', बोलइ त्रिजटा बहिन,
'राम लक्ष्मण बिहू जाणूं लङ्का आव्या वानर सेनि;
मइं लाधूं सपनूं, सखी! ध्रुवपद. १८

बांधी पाज नीरि तिहां निश्चल; साथि हनमन्त भींछ.
विकटरूप दीसइ वानरा; रौद्र घणा मांहि रींछ. मइं० १९
माता सीता! जाणूं वानर त्रिकूटि गढि चडिया.
सवा लाख सुत, रावणु राणु, कुंभकर्ण रणि पडिया. मइं० १९
जाणूं लंक विभीषण दीधी; अमर कोडि तिहां मिलिया;
मंत्री कर्मणचु स्वामि अयोध्या राम सीत लेई वलिया. मइं० १९

इति सपनगीत

अथ सीताहरणनां धूल.

राग भूपाली.

(१)

मिलियां सवि सायरतीरइ. वीर हनमंत वीनवइ घणूं ए.
जाएसि लङ्का,सोधिसि सीता. अहिनाण आपु तुह्म तणूं ए.' त्रूटक १९३
अहिनाण लेई नइ सांचरिउ; ततखिण ऊडचुं वीर;
सायर जु ऊलङ्घिउ; पुहुतलु पेलइ तीरि. १९४
वन वाडी तउ जोइयां, जोइयां उत्तम ठाम.
देवी वइठी वृखतलइ राम जपन्ती नाम. १९५.
आसुपल्लव जई चाडिउ; आपिऊं लई अहिनाण.
'कीधां कर्म न छूटीइ; बोलइ वेदपुराण. १९६
सायर कीधउ अन्तरि. स्वामी! न पुहुती आस.
दैव घातक दूबलानइ!' मेहल्यिउ निश्वास. १९७
वदन करि लेइ कामिनी, नयणि विहि छइ नीर.
ततखिण वानर ऊतर्यु, जई पांय लागु वीर. १९८
'रामलक्ष्मणि मोकल्यु हूं. जानकी! तूं जोइ.
कर्मि तुह्मारइ कटक आव्यां. माता! तूं मा रोइ. १९९
क्षुधा लागी अति घणी; भूख भञ्जु आज.'
'पडयां वनफल भक्षि करज्यो. दुष्ट दाणवराज.' २००
'वचननइ हूं वेगरूं.' आमूल लइ छइ वृक्ष.
माली पाडी बूंबडी आविउ प्रत्यक्ष. २०१

राक्षस आव्या सवि मिली. बुद्धि मांडी वीर.
फेरी लङ्का लगवी. उल्हवइ लेई नीर. २०
आकलिउ तिहां अङ्ग पखालइ, उल्हवइ शरीर.
रामचन्द्रनि पाय लागु मिली सायर तीर. २०

(२)

आविउ हनमन्त; पूछइ रामः—' किम करी नइ तुह्मे आविया ए !
कहु नइ वृत्तान्त, सीता केणी परि दिन जालवइ ए ?' त्रूटक. २
' दिवस ईणी परि जालवइ, जम्पइ तुह्मचूं नाम.
जुतु आविउ वनि हूं, मेहेलि न ए " श्रीराम !" २०
पाय लागी हूं अ वलिउ; मइ दिन माग्या वीस.
" लक्ष्मणनइं वीनवे जई सीता तणी आसीस. २०
घडी य जाइ वरिस सु. वानर ! म लाउ वार.
रुद्रघरणी चलणि लागूं; मिलावु भरथार." २०
ईणी परि मेहेली जानकी. सांभलि तुं, श्रीराम !'.
' सवल सायर गडगडइ; किम कीजिसइ ए काम ?' २०
कोपि चडी कोदण्ड पूरिऊं रघुवंशी राइ.
पर्वत सघला डोलिया; मृत्युलोक विहिरु थाइ; २०
पायालराजा जागिउ; त्रिहू भवनि पडिउ त्रास;
इन्द्र-आसन थरहरइ; खलभलइ जु कैलास. २०
समुद्र साहमु आविउ. ' सांभलि स्वामी ! वात.
आज अह्मनइ सोसवइ तूं ! सगरि कीधा सात !' २

'सागर ! पाणि नवि सोसवूं; मांहि पाडूं वाट;
दैत्य दाणव मारिसिऊं, लङ्का लेसिऊं पाट. २१२
जलचर जीव तइं जलि बांध्या मोटा मीन.
पाणी उपरि पाज बांधूं; उतारूं सवि सेन.' २१३
पूरिउं पाछूं नवि फरूं; करु मेलावा टाम.
सागरनूं वयण पालिवा हनमन्त पूछइ राम. २१४

(३)

राम पूछइ, हनमन्त वीर 'नीर उलङ्घीसइ किम करी ए ?'
भणइ हनमन्त, 'बांधिसि पाज; आज जई परवति चडी ए.त्रूटक.२१५
आज जई परवति चडूं साथि छप्पन कोडि;
सिला आणूं अति घणी. रखे लागइ खोडि.' २१६
'विवाद कीधु आमलइ; कहु, कवण करिसइ काज ?'
हनमन्ति सेना हकारी ततखिण बांधी पाज. २१७
पाज बांधी पाय लागु मच्छरि चडिउ भींछ.
'फोज मण्डु जूजूई नइ सबल टालु रींछ.' २१८
हनमन्त कीधा जूजूआ तहि मुखि काजल लाइ.
सुग्रीव कुङ्कुमि खरडिया. अति घणा अन्तर थाइ. २१९
सेन सायर ऊतरइ; लक्ष्मणु दी छइ मान.
वीर सर्व बोलाविया आपी फोफल पान. २२०
ढोल जांगी दमदमइ; शङ्ख वाजइ भेर;
सात सायर हलहलइ; शिखर त्रूटइ मेर. २२१

'दल दीठां आवतां, रे सांभलि स्वामी ! भेद.
वैकुण्ठराजा तुझ्स रूठु, जेणइ वाल्या वेद.' २२२
'नारी गिहिली कवण जाणइ ? मनुष्य मोरी चारि.
आज मुझ स्यूं रण मांडइ, कोइ नथी संसारि.' २२३
हनमन्तनी तिहां हाक वागी; लङ्क पडिउ त्रास.
ततखिण धाई त्रिजटा; 'देवि ! पुहुती आस. २२४
तुझ्स स्वामी आविउ. सायर सही बांधूं नीर.'
राम लक्ष्मण लङ्का आव्या, पाछइ हनमन्त वीर. २२५

(४)

कटक पुहुतां लङ्का मझारि नारी मन्दोवरि वीनवइ ए.
'अङ्गद तेडी आज, राज, सूंपु जानकी ए. त्रूटक. २२६
आज सूंपु जानकी; अहंकार मेहलु मान.
रींछ वानर मेलिया ते दाखवइ पराण.' २२७
'स्वर्गि जई रुद्र पूजिउ; आलिउं अविचल ठाम.
ए जीव सघला वाणि वींधूं रणहिं जीपूं राम.' २२८
'वारतां तूं विग्र थाइ, मनि आणइ रीस.
लोचन निहूइ हूं देखूं, तुझ फूटां वीस ! २२९
अङ्गद आविउ विष्टिनइ मोकल्यु परधान;
जेणइ वालिइ चांपिउ तेहना कुमर दि मान. २३०
आगइ तुह्मि हर पूज्या. हरि आव्या घरि !
परधान आपु लूगडां; चलावु रूडी पिरि. २३१

नर मोटा पूछइ. विकल केहु राज़?
कुंभ पाणी ऊतारइ. सायर लाई लाज.' २३२
'भुवनि त्रिहू हूं जाणिउं; तु सुद्धि न लहइ एहु.
सूर चन्द्र जोतां भला जानकी आपी देउं?' २३३
वनि भमतां कापडी हरी गयु ते नारि.
रामचन्द्रनां कटक आव्यां, पुहुतां लङ्क मझारि. २३४
(५)
पकोपिउ रावण राण, कटक आवि लङ्का भणी ए.
पूरी सभा तेडइ प्रधान; राक्षस कोप करी आविया ए.त्रूटक. २३५
राक्षस कोप करी आविया, दाणव मागइ झूझ.
अङ्गद पहिलूं वारिया. 'ए त्रापडा अबूझ २३६
प्रधानवटइ आविया! कां मांडउ संग्राम?
आज पछइ वयर चालइ.' 'सांभलि तूं, श्रीराम! २३७
तात माहारु वालि भणीउ, तेह लागइ खोडि.'
राक्षस रण मांहि रोलिया अङ्गदि जिता कोडि. २३८
सभा ऊभु जई रहिउ. 'लङ्क छण्डु ठाम,
सीत पाछी मोकलु, नइ चलणि लागु राम.' २३९
'आगइ कोपइ धडहडिउ अङ्गद! बोलइ घाइ.
प्रधान, कहु, किम मारीइ? तूं वेगि पाछु जाइ.' २४०
विभीषण आवी य मिलिउ; नगर कहिउ भेद;
रामचलणइ जई लागु. 'लङ्क आपूं वेद.' २४१

ततखिण बोल्या बि जणा; पुहुता सायरतीर.
सुग्रीव साहमु आविउ साथइ हनमन्त वीर. २४२
रामनइ जई पाय लागु. भगत सरिआं काज.
रघुवंशी श्रीराम तूठा; लङ्क आपूं राज. २४३
'त्रैलोक्यतिलक तुझ स्वामी! वीनवूं कर जोडि.
पाप सवलां परजल्यां; कर्म छूटउ कोडि!' २४४
सीताहरण जे सांभलइ, राम लागइ पाय,
कर जोडी कर्मण वीनवइ, पातिग दूरि पलाय. २४५

इति धूल संपूर्ण.

पवाडु

रामचन्द्र नइ लक्ष्मण वइठा विभीषण सिउं मन्त्रि.
अङ्गद नइ सुग्रीव तेडिया. 'वेगि मण्डावउ यन्त्र.' २४६
करी कलगली हनमन्त ऊठिउ, 'त्रिकूटकोट हूं पाडूं.
कुम्भकर्ण हूं साहूं जीवतु, पेट अ साउली फाडूं.' २४७
ऊठइ वीर. अनइ अणियाला पायक बीडां मागइ.
छप्पन कोडि भड ऊठ्या हाकी, राम तणइ पाइ लागइ. २४८
सुग्रीव जई सीखामण मागइ. वानरि लङ्का छाही.
गूख गवाख मालियां पाडइ खम्भ आमूलइ साही. २४९
मांडी फोजि अनइ ठाठरी. पोलिइ कटक पइठउं.
'अहंकारी! अन्याय करी नइ गूखि चडी कां वइठउ?' २५०

सुर नर पन्नग सेव कराव्या; हवइ रहिउ कां हारी ?
मांटी छइ तु ऊतरि, रावण, सूनइ लीधी नारी. ' २९१
रोसि चडिउ तिहां राउ वोलइ; पायक दीधा तेडी;
जरह जीण नइ वारु अङ्गा सविकहि आपइ केडि. २९२
मसाहणी पूंतार वोलाविया. ' गयमर पाखर घालु. '
राय राणा नइ वारु पायक, सहू इ पोलि चालूं. २९३
सवा लाख वेटा रण पइसइ, वहुत्तरि सु जमाइ.
' ए सावजडां फूकइ फाटइ, जई जगावूं भाइ. ' २९४
वइतालीस इ कोडि मुड्डधां, ते रणि साहमा चालइ.
' ए वनचारी वेगि निहालूं.' राउत वीडां झालइ. २९५
हाथी घोडा सवि सिणगार्या; रहिउ ठाठि मंडी:
' रामचन्द्र! वेगिं रण आवु, नहितरि जाजो छांडी.' २९६
मेघाडम्बर छत्रइ रावण रा ऊसर मण्डावइ;
रामचन्द्र विभीपण पूछइ, ' मेघ वरसवा आवइ ? ' २९७
' मेघ नहीं. ए मेघाडम्बर; काने कुण्डल झलकइ,
नारि मन्दोवरि रङ्गभरि खेलइ, पाइ नेउरी खलकइ. २९८
पूरी वाण त्रिकलसा पाड्या; नारि सवे तिहां नाठी.
राणु रावण झांखउ दीठु, घटि विमासण वाटी. २९९
भणइ मन्दोवरि:-' सुणि, हो स्वामी ! कांइ मरु विणखूटा ?
त्रिहु भुवननु स्वामी आविउ; ग्रह खाटिना छूटा. ' २६०

हूआ ददामा; दल सांचरइ; वाजइ ढोल निनाद.
वीर हनमन्त तेडइ फिरिउ; पडिआ पाडइ साद. २६१

'अङ्गद नइ सुग्रीव तेडइ. वेगि करु सजाई.
रथि अइसी नइ राणि पधार्या बेहू सहोदर भाइ.' २६२

वेगि करी विभीषण आविउ; रथ करइ छइ भेला.
हनमन्त वीर हकारइ. 'वानर ! आज आपणी वेला.' २६३

जाम्बवन्त तां महुवाडि मांडइ सबल जोध सपराणा.
'कहइ तूं "माणस चारि अह्मारी." ऊतरि रावण राणा !' २६४

मसाहणी पांडव बोलावा; 'घोडइ पाखर घालु;
वारु किहाडा अनइ नीलडा ऊतारे लेई चालु.' २६५

राउतनइ तिहां घोडां आलइ, जरह जीण जणसाल.
आयुध लेई अङ्गद चडिउ. दूत्यह खूटउ काल. २६६

सामसमां तिहां कटक वाठियां. बिहू दालि वाजित्र वाजइ.
शेष नाग तिहां सूतु जागिउ. परवत सघला गाजइ. २६७

पालु पाला सरिस्युं झूझइ, असवारइ असवार;
साहमा चाली आवइ हाथी; अङ्कुश दि पूंतार. २६८

त्रिहु भुवनि आकम्प तिहां भयु. अङ्गद लक्ष्मण ऊठइ;
करी धरी नइ करि ऊलालइ; मांहि सूंसरा फूटइ. २६९

नांखइ तीर, भडइ भड मोटा; भाला तणा अंगार.
वलगइ वानर अनइ विलूरइ, ते नवि लाभइ पार. २७०

रण मांहि राउत आयुध मेहलइ; पाखर पेट वछूटइ;
फावइ घाउ तणा तरुआरी; मांहि कटारी फूटइ. २७१
मेहलइ घाउ नइ तिहां फरसी. चालइ चिहू पखि वाण.
छप्पन कोडि रणि वाजित्र वाजइ; कायर पडइ पराण. २७२
रणकाहल रणतूर रणकइ; सींगिणिना गण गाजइ.
रथ केडि जु रथ न विछूटइ. भालइ भडुआ भाजइ. २७३
राणु रावण कुमर बोलावइ. 'पत्ति मांडु झूझ.
पशु मारन्तां पातिग लागइ. ए छइ प्राणी अबूझ.' २७४
'ए वात म बोले ! दाशरथि नर ऊतारू नाद.'
छप्पन कोडि वानर कुपिया, जिम सायर तजि मर्याद. २७५
'हा हा' करी हनमन्त ऊठिउ; विसमु दीठउ वीर.
त्रिकूट कोट तिहां त्रूटी पडिउ: आकम्प्या शरीर. २७६
मेहलइ घाउ; पडइ रणि पायक हाथी नइ धूंतार.
लक्ष्मण बान्धव चक्र मेहलिउ दैत्य भणी संहार. २७७
ऊडी खेह; थयूं अन्धारू; सङ्खि न, पडइ पराण.
सुर तेत्रीस इ जोवा मिलिया. रथ रहाविउ भाणि. २७८
मारी राखिस नइ रणि वाल्या दह दिश नाठा जाइ;
अनेक जोध तिहां रण मांहि रहिया; हारिउ रावण राइ. २७९
रण सोधइ सुग्रीव हनमन्त; जांगी ढोल वजावइ;
रामचन्द्र रणि पूरु जीतिउ वली ऊतारइ आवइ. २८०

एकाएकि लक्ष्मण पूछइ; केहनइ लोह न लागूं.
कर जोडी कर्मण वीनवइ, दैत्य तणु दल भागूं. २८१

रवि ऊगमतइ ढोउ मांडिउ. चिहु पखि वानर चडिया.
गेलि चडी विपुहुरी वेला भड भला तिहां भडिया. २८२

इन्द्रजयत ते तकि रण मांहिथु (दिणयरतेजि न सूझइ)
अन्तरिथु ते आयुध मेहलइ. सी विमासण कीजइ? २८३

सूर्यनइ रथि वइठउ मारइ, बाणाउलि घण वरसइ.
अङ्गद जई विभीषण पूछु:—"कुहु, केहां ऊगरिसइ?" २८४

लहिउ भेद; तिहां वीर वांदिउ, लक्ष्मण उपरि वइठु,
सूर्य थकी तिहां ऊंचु वाध्यु. इन्द्रजयत थिउ हेठु. २८५

पूरीय बाण अनइ बोलाविउ. 'इन्द्रजयत! थाउ मांटी.'
सबल जोध तिहां ऊठिउ साहमु, रहिउ धनुष पराठी. २८६

इन्द्रजीत नइ लक्ष्मण झूझइ. रावण कुंवर बोलावइ.
'कर्म तुह्मारइ कुंयर! जीपीइ, लङ्का रूडी भावइ.' २८७

ततखिण तेज आपणूं दाखूं; इन्द्रजीत तिहां जीतु.
सुर भणइ:-'लक्ष्मणना समवडि आज नथी बलवन्तु!' २८८

मारी नइ तिहां हेठु ऊतारिउ, धरणी पडन्तु दीठउ.
सीत तणा नीसासा पडिया; राणु रावण फीटउ. २८९

भणइ मन्दोवरि:-'सुणि हो स्वामी! भेद विभीषण दीधु.
सप्त ताड श्रीरामि वीध्या, वालि सरीखु वीधु. २९०

सरजणहार सरीसूं मांडइ? मूरख! गरव न कीजइ.
पाय लागी श्रीराम मनावु, जं मागइ तं दीजइ. २९१
सायर मांहि सङ्कासर हणिउ मधुमंहण; तूं जाणइ.
पृथवी दाढाग्रह जिणि कीधी, तेह सरीसूं तूं ताणइ!' २९२
कुम्भकर्ण भड सारिखा पाड्या; जमहर चालइ वाली.
भणइ मन्दोवरि, 'सुणि हो स्वामी! बहिन तेडावु काली.' २९३
अक्षर नइ अहिनाण आपियांः--'मानसरोवरि जाज्यो.
रामचन्द्र जु लङ्कां आव्या, बहिन अठोतर कहिज्यो.' २९४
मानसरोवरि पङ्खी पुहतुः 'वाराही! अवधारु.
राणु रावण लङ्कां रुंधिउ. तिहां लगइ पाउधारु.' २९५
शक्ति सवे मिली पङ्खी पूछिउ, 'वात कहु तुह्मि साची.'
'राणु रावण रूंधिउ दीठउ; कागल जोज्यो वांची.' २९६
कागल वांची नइ घण रेइ, हाथ घसइ, दिइ ताली:
'कुम्भकर्ण सारिखा भड पाडिया, वानरि लङ्का वाली!' २९७
'कुण राम लक्ष्मण? कुण हनमन्त? कुण विभीषण आज?
ते सबलानइ दूरि भमाडूं, बान्धव थापूं राज.' २९८
कोपि चडी तिहां काली बोलइ विखनी झालइ जाली.
'माहरी भूंइ कवणि आवेसी? केणइ लङ्का वाली?' २९९
सकति सवे जु लङ्का पुहुती; झूझ करइ झूझाली.
राणु रावण पाइ लागु. 'भलइ पधार्यां, काली!' ३००

पहिराणि चरणु, ऊढाणि फाली; शक्ति सवे सिणगारी.
हार दोर नइ खलकइ चूडी; नलवटि पीयलि सारी. २०१
झालि झूमइ, झलकइ नेउरी, कांचुयडु उरि सोहइ;
रूप धरी नइ शक्ति पधार्यां. रण मांहि लक्ष्मण मोहइ. २०२
बाण कटाक्ष नेत्र जिम भाथा; कुसुम मुगट सिरि धरिया.
'मामु मिरीयचि नइ खरदूखर तइं आगइ संहरिया ?' २०३
'दशरथ राजा केरु नन्दन, अह्म अजोध्या गाम.
पाछु पाय न परठूं, काली ! अह्म बान्धव श्रीराम.' २०४
देखी तेज वीर डोलइ जिम विपनी लहेरइ धारिउ.
भणइ कालिका, 'थाज्यो मांटी; इन्द्रजयत तइं मारिउ.' २०५
लक्ष्मण तिहां शक्तिइ भेदिउ धरणी ढलिउ वीर.
ततखिण तिहां श्रीराम आविया; नयणि वहइ छइ नीर. २०६

दुहा.

'राघव ! रोअन्ता नहीं.' 'सुणु विभीषण ! वात.
साचु नेह ते हूं कहूं जे उर फाटूं तात.' २०७
'कायर थ्या नवि छूटीजइ,' हनमन्त कहि श्रीरामः
'ऊखध पूछु गारुडी जे त्रिभुवन मांहि ठाम.' २०८
विभीषणइ हरि वीनव्या, 'मूली छइ अति दूरि.
रयणी मांहि पुहुचीइ ? मरइ ऊगमतइ सूरि.' २०९
पवनपुत्र पूछइ घणूं, 'मूली कहु अह्म नाम.'
'शल्यविशल्या ऊखधी; द्रोणगिरि ते ठाम.' २१०

'कहु अहिनाण तु ऊलखूं. वृक्ष घणां तिहां होइ.'
'जेहनइ थडि दीवा बलइ, ते तूं जई नइ लेइ.' ३११
चमकिउ वानर तिहां गयु, पीलु दीठउ सूर;
जाणिउं 'मूलि लेयतां थासइ अह्म असूर.' ३१२
तव गिरि द्रोण ऊपाडिउ. राजा बोलइ द्रोण.
'कुण कारणि अह्म करि धर्यो? नाम तुह्मारूं कुण?' ३१३
'रामचन्द्र हूं ऊलगू. पवन अह्मारु तात.
मूली लेवा मोकलिउ. रहइ, म पूछिसि वात. ३१४
ठामि ठामि झगडा कर्यां. किही न लागी वार,
मूली लेई आविया; हरख्या राम अपार. ३१५
लक्ष्मण जु बइठु थयु; ऊखध आपिउं सार.
कर जोडी कर्मण कवइ, पृथवी हुउ जयकार. ३१६

पवाडु.

रणि पडिउ तिहां लक्ष्मण ऊठिउ; हरख्यूं सेन बहूत.
अङ्गद नइ सुग्रीव हरखिया; हरख्या जांबुवन्त; ३१७
नल नील बिन्हि बान्धव हरख्या; हरख्या छइ श्रीराम;
लङ्कापति विभीषण हरख्यु; हनमन्त कीधूं काम!' ३१८
भणइ विभीषण, 'पुहरा कीजइ. आवी राति अन्धारी.
चिहू पासि तिहां चूकी मेहलु; रहिज्यो खडग ऊभारी.' ३१९
च्यारि पुहर तिहां फेरा फरतां रावणना जण आव्या.
रामचन्द्र नइ लक्ष्मण बान्धव बिन्हि हरी चलाव्या. ३२०

पुहर पाछलइ हनमन्त ऊठिउ; जाणिऊं, 'राम जगावूं.
सेन लेई नइ पोलिइ चालूं, रावणु रणि तेडावूं.' ३२१
करइ साद नइ को नवि ऊठइ. जाणिऊं, 'ए विपरीत!
दाणव सरिसूं वयर ज लागूं ते सिऊं मांडी प्रीत. ३२२
भोलपणइ आगइ भोलविया, कूड विभीषण कीधूं.
रामचन्द्र नइ लक्ष्मण हरिया. वयरी पूरु दीधु!' ३२३
भणइ विभीषण. 'कोप म करिस्यु हनमन्त! जोउ तपासी.
एहवां काम करइ सन्यासी, ते पण जाइ नासी. ३२४
च्यारि महामन्त्री बइसारु. को आवन्तु दीठउ?'
भणइ हनमन्त. 'रयणी मांहि कवणु, विभीषण, पइठउ.' ३२५
कही वात तव श्रवणे सांभली: 'भेद सवे मइ लाधा.
जलवम्बानु राजा भणीइ, तेणइ बान्धव बांधा. ३२६
वेगि करी नइ वीर चलावु; परलङ्का तुह्म जाज्यो;
शक्ति तणु प्रासाद गोदरइ, तिहां जई नइ रहिज्यो.' ३२७
तिहां थिका वीर उतपातिया. आगलि घोर अन्धारूं.
'आगइ इणइ राम भोलव्या; जई विभीषण मारूं.' ३२८
रोसि चडचु आवन्तु दीठउ; जाणिऊं, करिसइ घात;
अंगद नइ सुग्रीव मोकलिया. पूछइ प्रसंसी वात. ३२९
'आगइ तुह्मे मारग भूला. हवइ म करिसिउ भोलूं.
त्रिकूट-कोट मेहलेवि जिमणु आगइ छइ अजूआलूं.' ३३०

तिहां थिकु वीर उतपतिउ परलङ्का जई पुहुतु.
मालीनइ घरि फूल मागियां. वात सांभली कहितु. २३१
' ऐरावण तिहां भोग अणावी पुरुष हणइ त्रि मुहुटा. '
माली साथि वीर सांचरिउ; देउल मांहि जई खूटा. २३२
दैत्यइ आवी देवी पूजी नइ आराधन कीधूं.
रामचन्द्र नइ लक्ष्मण दीठा. ततखिण आयुध लीधूं. २३३
दिउ कमाड विहू करि साही, वायु वीर हनमाइ.
देउल सरिसा दैत्य चांपिया. उपरि ईडी जाइ. २३४
हालकलोल हूउ जलवम्बा; दाणव सवि संघरिया.
रामचन्द्र नइ लक्ष्मण आण्या. जाण्या सूर ऊगरिया. २३५
जलवम्बानइ जीपी आविउ हनमन्त; वार न लागी.
कर जोडी कर्मण वीनवइ, हवि विमासण भागी. २३६
पांच दिवस तिहां वेटा ऊझा राणा रावण सत्थ.
सात दिवस तिहां शक्ति जालव्या साहमा मुहि हनमन्त २३७
ऊभु रही नइ नयन निहालइ शंकर दिशि, समझावइ.
'राणा रावण! तुझ हरि रूठा. हनमन्त लङ्का लावइ.' २३८
'राम सरीसी हूं नवि झूझूं' भणइ वार ही, 'ज इस्यूं.
एकु बोल मानइ बान्धव! अह्मे रूडूं कहूं तुह सरिस्यूं. २३९
तुझ ऊभां अनेकि ऊलगइ. वली जाणूं कुण चाला?
सुर तेत्रीस हु चाली आव्या. शंकर कीधा पाला.' २४०

'एहवा बोल म बोलु विहिनी ! प्राण तुह्मारूं जाणिउं'
कोप करी नइ रावण ऊठिउ; अग्निबाण तिहां ताणिउं. ३४१

छत्रीस इ आयुध ऊलाली सनाह लेई सांचरिउ.
ततखिण त्रिकूट कोट छाहिउ, जई नइ पोलि ठरिउ. ३४२

मूकइ घाउ अनइ घण मारइ, मुहवाडि कोइ न मांडइ.
हनमन्त वीर चाली नइ आव्या. 'रावण पोलि न छांडइ.' ३४३

मेघबाण तिहां मेहलइ लक्ष्मण. अग्निबाण ऊल्हाणूं.
नागपास तिहां गरवि छूटूं. गरुड भडि तां आहाणूं. ३४४

ऊगिउ सूर; थयूं अजूआलूं; सवे तपइ जिम नीर.
छप्पन कोडि रणि वाजित्र वाजइ; हाकइ हनमन्त वीर. ३४५

कोप करी नइ रावण बोलइ, ' आज विभीषण ! मारूं.
सेन थिका किम जासिउ अलगा वीर ! भलइ तुह्म वारु.' ३४६

सभां जई नइ पाछु वलतु तिहां विभीषण दीठउ;
लीधूं आयुध नइ ऊलाली; ततखिण रावण ऊठउ. ३४७

रामचन्द्र वाचा इम दीधी; बोलबन्ध किम जाइ ?
लखी छठि किम थाइ सातमि ? लक्ष्मण आडु थाइ. ३४८

अग्नि सरिखूं आयुध दीठूं; जाणिउं, वीज झबूकइ.
दाणव दुष्ट रहिउ सर तोली; लक्ष्मण ठाउ न चूकइ. ३४९

मूकी सांगि अनइ सर फूटी. राम पुहुता तीर.
मूली लेई सुषेण आविया. ऊठिउ लक्ष्मण वीर. ३५०

जय जय शब्द हूइ; इम बोलइ, साचूं जुउ संसारि.
पुण्य पापनु एह आंतरु, रावणनइ दलि हारि! ३९१

सहसविद्या तिहां रावण साधइ; मांडइ वली य उपाइ.
मेघनाद लङ्केसर बोलइ पूजिउं तीणइ ठाइ. ३९२

दीठु धूम नइ रथ निकलिउ. वीर विभीषण पूछइ,
'वेगि करी नइ जाग विणासु. वात सांभलु पच्छइ ३९३

मेघनाद तिहां मख मण्डावइ; कर्म साधना करिसइ.
रथि बइसी नइ आयुध लेसिइ. कुण तिहां ऊगरिसइ? ३९४

घोडमुहा तिहां दैत्य सांचरिसइ; त्रिणि भुवन ते जीपइ.
लोहडइ आंगिइ जलि नइ पाणीइ ते पणि किम्हइ न छीपइ.' ३९५

इस्यां वचन श्रीरामिं सांभल्यां; नल नील बोलाव्या.
समरथ सेवक बेहू पायक रामवचनि तिहां आव्या. ३९६

'आगइ तुह्मे मारगभूला ना. कवण बिरद तुह्म दीजइ?
मेघनादनी विद्या वारु. एह काज तुह्मि सीझइ.' ३९७

आव्यूं बीडूं नइ सांचरिया; वाडी मांहि पाउ धार्या;
पूरी कुण्ड नइ दैत्य विडार्या; जाग करन्ता वार्या; ३९८

काम करी नइ पाछा आव्या. मान दीधूं नल नील.
'थोडूं उदक भलूं गंगानूं, सायर किस्यूं सलील?' ३९९

अंगद नइ सुग्रीव तेडीइ. 'एक काम तुह्म अछइ.
एहवा भड तुह्म कटकि केतला?' रामचंद्र इम पूछइ. ३६०

'छप्पन कोडि कुल सारिखा, स्वामी ! बीजा पार न जाणूं.
जांबवन्त जोधु बोलावु. ते हूं किश्या वखाणूं ?' ३६१
दीठउ सेन अनइ आणन्द्या; हाथि वचन हरि आपइ,
'जे को भड कटकि नवि देखूं जे दाणव ऊथापइ.' ३६२
नामइ सीस अनइ कर जोडी वीर हनमन्त पूछइ,
'हेलामात्र हणूं ए रावण ? कर अह्मारा वांछइ.' ३६३
पूरी बाण नइ पाउधारिया; रावण रणि बोलावइ.
दश मस्तक नइ वीस भुजादण्ड भाथा भीडी आवइ. ३६४
पूरिउं धनुष; 'हूंतु जो मांटो, वनि वरांसइ आविउ,
सूनइ मढि थयु संन्यासी, सीत हरी कां ल्याविउ ? ३६५
रिखिबेटु नइ ब्राह्मण भणीइ. ब्रह्मकुलि अवतारि
नारि पिआरी आणी ! दशशिर, वेगि करि हथियार.' ३६६
रामचन्द्र नइ रावण झूझइ. जोइ स्वर्ग पायाल.
मृत्युलोकि सहू आविउं चाली. बिहु दलि मिलिया ताल. ३६७
मूकइ घाउ, अनइ शिर छेदइ, शतखण्ड करइ शरीर.
नारि मन्दोवरि ऊभी देखइ; नयणे वहि छइ नीर. ३६८
शंकरनु वर, नइ सपराणु. त्रूटइ, चूंटीइ सीस.
बे भुजाइ तिहां राघव झूझइ, रावणनइ कर वीस. ३६९
दोइ खट तिहां दिहाडा कीधा दशशिर स्यूं संग्राम;
आठ दिवस जण च्यारि जालवइ; दश दिहाडा राम. ३७०

रोसि चड्या तिहां रावण झूझइ. अङ्गि न लागइ घाउ.
विभीषण तिहां तेडी पूछिउ; 'न पडचु रावण राउ !' ३७१

'बि कर जोडी देव! वीनवूं. प्रीति करी तूं पालं.
स्वर्गि जई नइ शंकर पूजिउ; आदि वात सम्भालूं. ३७२

करि पूजन; नवि जोइ साहमूं जाणी ऊलगहीणु.
नव इ मस्तक मेहल्यां कापी तन्तीणइ रसि लीणु. ३७३

बांधी हाथ नइ नस वजावी ! महादेव तिहां तूठा.
'चौद चूकडी राज भोगवु ! नहीं मरु विणखूटा. ३७४

दस इ रुद्र देव धारिजो, बीजा मनि म लेस्यु.'
'मानवलोकि जे छइ मानवी ते मुझ वर म देस्यु.' ३७५

बोल बोलतां पडिउ वरांसु; अघ ऊगिऊं! स्यूं करिसइ ?
'एक रुद्र तिहां धुरि वीसारिउ मानवरूपिउ हणिसइ.' ३७६

तिहां भेद मर्म सवि लाधा; कोपि बाणि तिहां कापिउ;
दश इ मस्तक नांख्यां छेदी; पाटि विभीषण थापिउ. ३७७

रावण राणु धरणी ढलिउ; पृथ्वी हाहाकार !
साठि सहस तिहां जमहरि चालइ; नेउरीनुं झमकार. ३७८

बलइ चूडियां दाझइ मेडी रावणना भण्डार.
अगर कपूर पटूलां बलइ, ते नवि लभइ पार. ३७९

नारि पिआरी आणी, दश शिर मूटां सवि अजाण.
रामचन्द्रि रणि जीत्यु रावण, प्रतक्ष एह प्रमाण. ३८०

सीता आणी नइ स्यूं साधिऊं? लङ्का नयर विणास्यूं;
त्रिकूट कोट तिहां वानरि भेल्यु; त्रिहु भुवनि थ्यूं हांसूं! ३८१
राणि पडिउ हुतु ते स्यूं पचारी भणइ मन्दोवरि राणी.
'कूड करन्तां तहीइ वारिउ जहीइ सीता आणी!' ३८२

अङ्गद नइ सुग्रीव तेडिइ; 'स्वामी! सीत अणावु.
लक्ष्मण नइ सीखामण देई वेगि रथ जूतावु.' ३८३
सीत भणी सहू इ सामहिऊं. लक्ष्मण लागु पाइ.
'हवइ दूख म धरिस्यु माता! जीतिउ तुम्ह पसाइ.' ३८४

करइ प्रणाम नइ करसंपुट. 'वेगि जानकी! ऊठु.'
दीइ आसीस अनइ 'अजरामर! आज भलइ तूं दीठुं. ३८५

राम सरीसी हूं नवि बोलूं. ए रुहाडि मइ मांडी.
अलीक वचन मइ तुह्म बोल्यां लक्ष्मण! मढी तु छांडी. ३८६

आपण कहितां पार न जाणूं. केतां दूख संम्भारूं?'
'गई तिथि नवि वांचइ ब्राह्मण; एह बोल वीसारु. ३८७

हूऊं ग्रहण नइ सूर ऊग्रहिउ. हर्ष हिया मांहि आणु.
एवडां दूख सहियां जे दाणव ते किहां रावण राणु? ३८८

पीतांबर पहिरु तुह्मे सीता! आभरण अङ्गि धारु.
रामचन्द्रि इम आयस दीधु. एणी परि पाउधारु.' ३८९

च्यारि महा धर चलणे लागा, लेई जानकी वलिया.
कर जोडी नइ कर्मण वीनवइ राम सीतनइ मिलिया. ३९०

दीठउं रूप अनइ मनि रोसि राम तणूं चित्त चलिउं.
देवी भणइ, 'अह्मे दिव्य करूं; आज सहू को मिलिउं.' ३९१

मनसि वचसि काये जागरे स्वप्नमार्गे
मम यदि पतिभावो राघवादन्यपुंसि ।
तदिह हि दह देहं मामकं पावकेमं
सुकृतविकृतभाजां त्वं हि साक्षी जनानाम् ॥

सीतया दुरपवादभीतया पावके स्वतनुराहुतीकृता ।
पावकोऽपि जलतां जगाम यत्तत्र शीलमहिमा विजृम्भते ॥

वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणा-
न्मेरुः स्वल्पशिलायते मृगपतिः सिंहः कुरङ्गायते ।
व्यालो माल्यगणायते विषधरः पीयूषवर्षायते
यस्याङ्गेऽखिललोकवल्लभतमं शीलं समुन्मीलति ॥

मत्तेभकुम्भदलने भुवि सन्ति शूराः
केचित् प्रचण्डमृगराजवधेऽपि दक्षाः ।
किन्तु ब्रवीमि बलिनः पुरतः प्रसह्य
कन्दर्पदर्पदलने विरला मनुष्याः ॥

पवाड.

सीताइ सूरज रति लायुः अग्निकुण्ड मण्डावइ.
सुर तेत्रीसइ जु पेखन्तां गङ्ग तणूं जल आवइ. ३९२
सीधी सीता; नइ दिइ ताली आणन्दिउ सवि सेन.
'राजा दशरथनी कुलवन्ती! हवइ म करिस्यूं कहेण.' ३९३

सत्य तुह्मारइ सायर बांधिउ; रावणु हणु अणखूटइ.
जन्म कोडि जे पातिग कीधां, नामि तुह्मारइ छूटइ.' ३९४
'हूं चूकं तु सायर चूकइ; सूरज कालु थाइ;
कामधेनु जु ३९५

चुप्पई.

हरिख्या छइ तिहां बावन वीर; हरिख्यु वरुण भरन्तु नीर; ४११
हरिख्यु सूरज रस रांधतु; हरिख्यु पवन इ त्र्र बाहारतु;
हरिखी चामुण्ड छण्डी काम, 'स्वामी भलइ पधार्यां राम !' ४१२
हरिख्यु गणपति पोलिउ हतु; हरिख्यु अग्नि वस्त्र धोअतु;
कहितु बोल नवि लहूं पार, हरखवदन निरख्यु संसार. ४१३
भगत वीनवइ जोडी हाथ, 'त्रिणि भुवनजु तूं हि जुग नाथ.'
वश्यु विभीषण; दीधूं मान; सविकहि आप्यां फोफल पान. ४१४
'तारा रुकमाङ्गद हरिश्चन्द्र, पुहिराजा नइ थापिउ इन्द्र.
आगइ ए ऊधरिया देव', भणइ विभीषण, 'करिस्यूं सेव. ४१५
कृत्य ताहरां कहूं केतलां ? आकासि तारा जेतलां.
घडणहार तूं; भञ्जणहार; तुह्म गुण तणु नवि लाभइ पार.
जगत तणु तूं जि प्रतिपाल.' लङ्काइ मेहलिउ रखवाल.
ततखिण हूइ सीखामण वीर; सेन पहूतां सायरतीर.
भणइ विभीषण, 'दीधूं राज; स्वामी ! हवइ विहण्डु पाज.'
भगतवचन मन मांहि रची मेहल्यूं धनुष फेरवी विचि.

रामेश्वरना त्रिणि प्रासाद, शङ्ख भेर वाजइ नितु नाद.
आवी इन्द्र नचावइ पात्र. गणगन्धर्व करइ तिहां जात्र. ४१९

हरि तणी तिहां पूजा करइ; रामनाम वदनि उच्चरइ.
थानक तीर्थ थापिउं राम; कोडि तेत्रीस इ करइ प्रणाम. ४२०

नर नारी प्रणाम जि करइ, पुनरपि भवि नवि अवतरइ.
सेतबन्ध रामेश्वर नाम; मागइ हनमन्त उत्तम ठाम. ४२१

'तिहां रही नइ ऊलग करूं, नाम तुह्मारूं मन मांहि धरूं.'
'बोलावि नइ वळिजो वीर!' सेन ऊतारुं पेलइ तीर. ४२२

मोकलावि वानर, वन जाइ; छप्पन कोडि भड लागा पाइ.
वानर रींछ वनि जु गया; वीर हनमन्त ऊभा रह्या. ४२३

राम भणइ, 'तूं मोटु भींछ, ततखिण मिलिया वानर रींछ.
समुद्र ऊलङ्घी ग्या पेलाडि, नहीं पुरुप तूं केहनइ पाडि? ४२४

समुद्र तणूं तइं बांधिउं नीर; तइं ऊठाड्या लक्ष्मण वीर;
जइं जलवम्त्रा कीधूं काम, मागि न एक अनुप इनाम.' ४२५

भणइ हनमन्त. 'तूठा राम, पूर्ण पुरुषोत्तम दि अह्म नाम.'
दीधूं नाम; चडिउ अहंकार, 'एक पुरुप छइ वनह मझारि. ४२६

ते पूछी नइ आवु तुह्मे, कंइ इनाम तु देस्यूं अह्मे.'
वेगि करी हनमन्त गयु, कर जोडी नइ ऊभु रह्यु. ४२७

'वयण तुह्मारां मानइ राम; पूर्ण पुरुषोत्तम दिइ छइ नाम.'
जाणन्तां वरासिउ एव ते काराणि मोकलिउ देव. ४२८

'एक काम अह्मारइ अछइ, ते करिस्यु तु कहिस्यूं पछइ.
कानि अह्मारइ कुण्डल हतूं, ते लावइ तु कहिस्यूं छतु. ४२९
जहीइ अति घण वूठा मेह, कादव मांहि खूतूं तेह.'
जई पराक्रम हनमन्त करइ, ते तु कुण्डल नवि नीसरइ. ४३०
देव भणइ,'कां लगी वार?' हनमन्त कहि,'लाभवा करूं अपार.
ए तु कांइ न आवइ एव, जउ मेलइ सवि दाणव देव. ४३१
सिला लाधी मइं पर्वत तणी; कारणि वात अछइ ए घणी.
द्रोणागिरि मइ कीधु कन्धि, कुण्डल तुह्मचूं नावइ वन्धि.' ४३२
'रे वानर! नवि जाणइ भेद. एणइ वाल्या चार इ वेद.
दधि मथिउ नइ परणी नारि तेहइ दइत्य हण्या अपारि. ४३३
मही दाढाग्रइ जेणइ धरी, हिरण विदारिउ नहरि करी.
वामन रूपि आव्या थई. त्रिहु क्रमि तिहां पृथ्वी लही. ४३४
पगि पगि तिहां वलगा वीस; तिहां मनि हरि ऊपनी रीस.
एक लाख धरामण्डलि रड्या; एक लाख वन मांहि पड्या. ४३५
फरसराम ब्रह्म—अवतार, तपने ग्या छांडी संसार.
जमदग्नि जे कहीइ तात, तेहनी खडगि पहुती घात. ४३६
कोपि चडी फरसी करि धरी सहस्र भुज तिहां लीधा हरी.
रावण जङ्ग मांडु संसारि, ते कारणि लीधु अवतार. ४३७
आदि वात न जाणइ भेद. एणइ ऊधर्या च्यार इ वेद.
एक बोल तां आणइ सुणिउ, वालि सरिखु जहीइ हणिउ. ४३८

रे वानर ! जई पाइ लागि; मूढा ! नाम अनेरूं मागि.'
वानर आविउ झांखु थयु, 'स्वामी ! वनि वरांसइ गयु. ४३९
पूर्ण पुरुपोत्तम तुह्मचूं नाम'. आवी हनमन्त करइ प्रणाम.
तेणइ वयणइ तूठा राम; अतलीबल तिहां दीधूं नाम. ४४०
रथि सांचर्यु लक्ष्मण वीर. 'तिहां रहिजो जिहां निर्मल नीर.'
अङ्गद आविउ आगलि थई; तारा वात जणावी जई. ४४१
रामचन्द्रनइ भोजन धरूं रुद्र हुइतु आगलि करु.
विजानगरि सुग्रीवह पास, 'जाणेजो बीजु कैलास.' ४४२
अङ्गद अनइ गूंदी दिइ, 'राज भोगवु इहां रही.
तारा ! कोप म करिस्यु; सती पंच सरीखी तूं छइ छती'. ४४३
तिहां थिका सांचरिया राम अञ्जनगिरि हनमन्तह ठाम.
जई अञ्जनी करिउ जुहार मुख्य कुटुम्बह तेणी वार ४४४
त्रिहु वटन्तर कहु जूजुउ. पयपान्हइ परवत वेधिउ;
हूआं भोजन नइ पारणां; दीइ आसीस अनइ भामणां. ४४५
पभणइ आञ्जनी, 'लागु पाय. स्वामी ! सुणु अजोध्याराय !
मन मनोरथ पूरु आस, जिहांतिहां तुम्ह जमलु वास.' ४४६
रामचन्द्र तिहां बोलइ हसी, 'एह वात विमासण किसी ?
छन्नू कोडि अछइ जे गाम, पाद्रि पाद्रि तुह्मारूं नाम.' ४४७
संतोखी नइ वीर राखिया, चन्द्र सूर कीधा साखिया.
राय राणा चालइ तेणी वार; सविकि आपइ तुरी तोखार. ४४८

वाल्या दोसी विवहारिया; वाल्या हाटमण्डा वाणिया;
वाल्या कणगार विणजू लोक, लहिणूं देवूं आपइ रोक. ४४९
वाल्या नल नील बलवन्त; वाल्या रा मोटा गुणवन्त.
कर्मण भणइ; कथा छइ घणी. वाल्या रथ अजोध्या भणी. ४५०

राम भणइ. 'विभीषण सुणु. आलय अह्म अजोध्या तणूं.
वेगि करी पुहचाडु गामि'; एहवूं वचन कहिउं रामि. ४५१
भगत भणी हरि लागु पाय. 'स्वामी! सुणु अजोध्याराय!
एक रतन अछइ भण्डारि; एहवूं अवर नहीं संसारि. ४५२
कमलपान तणइ आकारि तेहनी वृद्धि; न लाभइ पार.'
विद्याधर मोकलिया देव; लेई विमान पुहता खेवि. ४५३
ते जोवा जण मिलिउं बहु; सेन सहित तिहां वइठउं सहू.
ते चाली नइ चित्रकोटि गयु; दिन वि च्यारि जई नइ रहु. ४५४
गुहु भणइ 'अह्म सिरियां काज, अठसठि तीरथ अह्म घरि आज.
करूं वीनति वि कर जोडी, करियां कर्म ज छूटइ कोडि. ४५५
गुण बोलतां न लाभइ पार. मुक्ति तणु मिलिउ दातार.'
लक्ष्मण सरिसूं मन्त्र ज करइ, 'घणइ दिवासि माया ऊतरइ. ४५६
हनमन्त! आवु अजोध्या जई; एक पुहर तिहां जोजो रही.
भरत तणु जोजो मुखराग. तु रहिजो, जु देखु लाग.' ४५७
करी वेगि नइ हनमन्त गयु; अजोध्या पोलइ ऊभु रह्यु.
वानर वदनि जपइ श्रीराम. जोवा मिलिउं सारूं गाम. ४५८

पानभना दे विहू जण गया; सिर नामी नइ ऊभा रह्या.
राय राणा मीमाडा बहु, जुहार करण आविउं सहू. ४६२.

मन्दिर माळियां मोटी मण्ड; मरय पूरवा जमला खण्ड.
'राम तणू राजवाडूं करूं; राति दिवस हरि हइडइ धरूं. ४६३.

एहवी ऊभा साहूं वीर! आयुध, बाणही तरकस, तीर.'
कौशल्यानइ मन्दिरि गया, शिर नामी नइ ऊभा रह्या. ४६४.

'आयउ कूंअर' बोलइ हसी; माय भणइ: 'विमासण किसी?
लिउ न कचोली कुंकुम तणी. आव्या राम अजोध्याधणी.' ४६५.

कनककापडां आपइ बहु. राजदुआरि मिलिया सहू.
वद्धामणी सवि चालिउ, लेउ. करइ सजाइ बन्धव बेउ. ४६६.

तलिया तोरण बन्धइ बारि; नगर तणी तेडावइ नारि;
धवल मंगल मनहर व्यापार, कामिनी करइ सवि सिणगार. ४६७.

ब्राह्मण वेद भणइ तिहां च्यारि; वन्दिजन करइ जयजयकार;
पंच शब्द वाजइ निर्घोख; नगर तणा मिलिया सवि लोक. ४६८.

भरथेसर साहमा चालिया; शत्रुघन तिहां बोलिया.
महा मनोरथ मनचा फल्या; रामचन्द्र नइ लक्ष्मण मिल्या, ४६९

मिलिउ विभीषण लङ्काधणी, भरथ करइ परसंसा घणी;
मिलिया अङ्गद जम्बूवन्त, नल नील मिलिया बलवन्त. ४७०

भरथेश्वर नइ मिलइ सुग्रीव, जल मांहि जिम जलना जीव.
सती जानकी करिउ जुहार; आणन्द्या बान्धव तेणी वार. ४७१

सविकहि बोल न लाभूं पार. सेन सहित मिलिउ परिवार.
ऊतारि ऊतारि सहू अन्नपान जण आप्यूं बहु. ४७२

वरण अढार इ आव्यूं गाम; रामचन्द्र नइ करिउ प्रणाम.
पूछइ राम धरी मनि भाव. 'स्वामी ! सुणु भरथनी राव. ४७३

महाजन सहूको आव्यूं चडो; मागी अकेकी कोकडी'
दूहवणकर विरांसिउ बन्ध; कर अढारनु ऊड्यु खन्ध. ४७४

सनमान्या ते मन्दिरि गया. देव शाप ते आघा रह्या.
पहिलूं कइगइ मिलिया राम. भरथ भणइ 'म लेस्सूं नाम. ४७५

कूडा साचा बोल ज कह्या, तु तुह्मनइ देसूटु दिया.
एह मातकूखइ कां वस्या ?' रामचन्द्र नइ लक्ष्मण हस्या. ४७६

विहिइ अक्षर लिख्या निलाडि, नहीं भरथ ! ए काहिनि पाडि ?
कइगइ ! कांइ म कारिस्यु रीस; पाय लागी मागूं आसीस.' ४७७

जई कौशल्या लागा पाइ; 'पुण्य तुह्मारइ आव्या माइ !
मूलो लाव्यु साहस धीर, तु राणि ऊठिउ लक्ष्मण वीर.' ४७८

सासू वहु मिलियां त्रिहु जणां; पहह देउल दि वद्धामणां.
सुमित्रा बोलावइ वहू सगां सणीजां मिलियां सहू. ४७९
क्रोधमुखी तिहां कइगइ मिली; कूड विमासइ मन मांहि वली.
रूअडुं विरूअं छि संसारि; कइगइ वागुलिनइ अवतारि ! ४८०
सहिस अठ्यासी मिळिया रिखि; विप्र वेदिया आव्या लखि;
गुरू मिल्या, मनि पुहती आस, एतलइ आव्या नारद व्यास. ४८१
तेडया जोसी; मांडी खडी; 'एक पुहर वि उपरि घडी.'
रघुवंसी राउ बीजु चन्द्र ! तेतलइ तिहां पधार्या इन्द्र. ४८२
पञ्च शब्द वाजइ नीसाण. रथ रहावी आव्यु भाण.
अक्षत कुङ्कुम मेहल्यु त्राट; तिलक वधारिउं; बइठा पाट. ४८३
कौशल्यानइ मन्दिरि बारि च्यारि मिली वधावइ नारि.
ब्राह्मण वेद भणइ तिहां च्यारि; संतोख्यु सवलु संसार. ४८४
रामचन्द्रनइ हूउं राज, कर्मण भणइ सिर्यां हिव काज.
लक्ष्मण जई नइ वीनवइ राम, 'स्वामी ! जेणि कीधां काम, ४८५
ताउ आपणी आव्या जेह कां तुह्मि नवि तेडाव्या तेह ?
'लक्ष्मग ! वात ए कारण अछइ. तूं पूछिसि, तु कहिस्यूं पछइ. ४८६
आपण बन्धव त्रिहु जण रङ्ग. एणि सहोदर कीधा भङ्ग.
वानां मइं विमास्यां घणां. दूख धरेसि विहु बन्धव तणां. ४८७
तेह कारणि मइं राख्या वीर; जाणूं नयणइ झरसि नीर.'
लखमणइ नवि जाण्या भेद; 'स्वामी ! साचूं एह ज वेद.' ४८८

विभीषण तव वीनती करइ. 'नामि तुह्मारइ सहू इ तरइ.
दिन दिन दिउ छु अधिकूं मान. स्वामी ! जोउ निहाली सानि. ४८९

अमृतआहारि न द्रापइ कोइ; स्वामी ! आप संभारी जोइ.
अह्मनइ दिवस हूआ घण बहु; पाछूं सेन चलावु सहू.' ४९०

पञ्च पीताम्बर आपइ राम; सुभट भलानूं पूछइ नाम.
संतोखी सांचरिया वीर; 'तुह्मे तु हूआ साहस धीर.' ४९१

सीता जानकी दिइ आसीस, 'सहू इ जीवु कोडि वरीस !'
वाल्मीक जेणइ बांध्या ग्रन्थ; ते ऋषीश्वर छइ समरथ्थ; ४९२

ज्ञानइ जेणइ लाधा भेद, मुखि अवतारिया च्यारि वेद.
ए रामायण आगइ होइ; भेद विचार न जाणइ कोइ. ४९३

अन्नविणासण जे मानवी, रामकथा किम जाणइ कवी ?
लम्बोदर सरसति आधारि कूडा साचा कह्या विचार. ४९४

दुहु.

जां ध्रू मेरु महीधरु, जां सायर नइ सूर,
तां ए रामायण सुणि, ते घरि नव निधि पूर. ४९५

इति श्री रामायणं समाप्तम् ।

संवत् १६०८ वर्षे कार्त्तिक वदि ५ दिने वे. यद्यालिखितम् ।

उषाहरण.

कडवूं १.

गणपति गुणनिधि वीनवूं.. सरसति करउ पसाय.
नारायणसुत गायस्यूं अनिरुद्ध उषानु विवाह.
एकमना जे गायइ, सांभलइ जे रास,
तृतीय ज्वर पीडइ नहीं, पामइ पूर्ण विलास.
श्रीगुरुचरणइ परणमूं, कविजन मागूं मान.
जो गातां पद वीसरइ, तो म देस्यु अपमान.
श्रोणितपुर पाटण भलूं, राय बाणासुर नाम.
सांभलतां दुष्कृत हरइ हरिहरनु संग्राम.
त्रि सइ वीसइ पद भलां, राग चत्रीसइ वाणि.
अमरावतीइ ऊपनु ग्रन्थ रत्ननी खाणि.
संवत पनर अडताल वरस, मास दामोदर सार,
भणइ जनार्दन कार्तिगी एकादशी गुरुवार.

कडवूं २.

वैरोचन सुत जाणु रे बलिसुत बाणु रे.
कारण हूंतु तेह तप करइ रे.
श्री गंगानइ तीरि रे आसन वाल्यूं वीरि रे.
शरीरिइ धुमरपान असुर करइ रे.

समीरण साधइ रे, चुरासी बांधइ रे,
रूंधइ, दस द्वार आकरखी रे.
अयुत संवत्सर, आराधु उमयावर,
सुरेश्वर मन्दिर निज आकम्पिया रे.
विविध परिइं तां वपु दमइ. अवर कोइ नवि गमइ,
रमइ शङ्कर. मनि ते साधइ रे.
जनार्दन भणइ मिं जाण्यूं रे, दैत्य तप्यु सपराणु रे
आप्यु रे शंभु कैलासथी रे.

कडवूं ३.

श्रीरुद्रि आवी जोइउ रे, तो ध्यानरूप ते दीठू.
श्वासोश्वास निमेष न हुइ, आसन वाली नइ बिठु.
योगीनी पिरिइ करी समाधि असुर महा तप साधइ.
तेणि तपि सुर डोलण लागइ; जाण्यूं अमरपुरि बाधइ.
महादेवि मनि विमासिउ रे, एहानि हवां किम कीजइ ?
पारवतीनि पूछ्वा लागा, जे मागि ते दीजइ ?
हरख धरी नइ स्वामी संभार्यां उमया उच्चरइ वाणी.
भस्माङ्गदइ घणूं व्यगोया, तुइ वर आप्यु जाणी.
रावणनइ आगइ वर आप्यु, तेणइ सुर संताप्या.
स्वामी अनेरांनि शूं संभारूं ? अनेकानि वर आप्या.
वली वली विष्णु अवतार धरी नइ, असुरनइ ऊथापि.
श्रीरङ्गनइ कांइ सन्तापु, दयाभवन, वर आपी ?

पारवतीना वचन सुणीनइ परब्रह्म परि परि विचारइ,
भणइ जनार्दन, जन्म निवारइ, भव दुस्तरथी तारइ.

कडवूं ४.

सांभलु देव्या ए हिमाचलनी धियाए, एहनइ पुत्र भणी ऊरठीउ ए.
आव्या आर्तिहर नारि स्यूं देउ वर वच्छ वाण असुर नइ ए,
वच्छ! वर मागु ए, ध्यानथी जागु ए. भाजी भावठी पेला भव तणी ए.
स्वामी! द्यु सहस्र भुज ए, प्राणि सहस्र गज ए, न कोइ मुझ पराभवइ ए.
अविचल पद आपूं ए, एहनइ थापु ए श्रोणितपुरनु राजउ रे.
भणइ जनार्दन ए, आव्या आनन्द मनि ए.करइ तिलक रानि सुन्दरी ए.

कडवूं ५.

बलवन्त वाण वधाविउ ए कौभन्ड प्रधान ते आविउ ए.
विविध भण्डार भला भर्या ए, तेडी नइ रायनी दृष्टि कर्या ए.
हस्ती हय हेषारव करइ ए. मनोहर नारि राउजी वरइ ए,
सदा तेनी आण भूतलि फिरइ ए. इस्यूं राज वाणासुर करइ ए.
जनार्दन भणइ, तपि पामिउ ए तेणि अहंकार कांइ मनि जामिउ रे.

कडवूं ६

वाणासुर कैलासि संचरु परणभिअ ए, स्वामी य ए,
दायक पद्तणउ ए.
सेवक संग्राम मागइ वल भर्यु ए, किम कर्यु ए
स्वामी! मुझ वल तोलीइ ए.

कर कोड करइ वल बूझवा ए, झूझवा ए
वाणी वली वली वोलइ ए.

वलतां शंकर बोलिया. कृष्ण रूपि ए तह्ने भूपि ए
नारि कारणि झूझस्यूं ए.

वचन सुणी राय हरखिआ ए, भुज नरखिआ ए,
आनंद स्यूं घरि आविउ ए.

रा सह सुंदरी आवइ. भणइ जनार्दन, घोली रसघन
करइ केसर छांटणां ए.

कडवूं ७

निज गुरु मागइ वधामणी ए; रा घरि बेटी पाउ–धारि.
रूपि ते त्रिभुवनमोहनी ए, लक्षण नइ गुण सार.
नहीं रम्भा; नहीं उरवसी ए, मेनका नहीं एह समान.
द्विजवरनइ राय रीझिउ ए, बूझिउ वचन प्रमाण.
रा कहइ. कन्यादान देसुं ए, लेशुं जग फल कोडि.
देव गन्धर्व नइ नाग मांहीं ए जोस्यूं एहनी जोडि.
आकाश शब्द इम उच्चरइ ए, इच्छावर वरसि कुमारि.
जनार्दन भणइ, प्राणि कांइ तुहइ ए, हुइ ति न टलइ संसारि.

कडवूं ८

बोलइ बाण सूत्रधार तेडीइ; मेडीइ मंदिरि माणि जडु ए.
नीपाउ धवलहर मालियां. जालियां रचु रतनमइ ए.

चित्रलेखा उपानी सहीयर कीधी. दीधी सीखामण राखवा ए.
सबल सजाइ ए कुंअरिनी राखजो, दाखजो राति निति नवी ए.
योध जालमधर करइ रखवाली, निहाली चाली अहरनिसि ए.
बाणासुरनी कन्या हुइ, जुइ तु जमलि वर को नहीं ए.
आलोचइ सहीस्यूं मिली, वली वली, भणइ जनार्दन एकली ए.

कडवूं ९

सखी ! सीखामण आपु, अह्म वर जोए बापु.
करइ रे काम संतापु, शूं कीजइ जेणि न लागइ पाप ?
उषा तूं उमया पूजि. तूं इम कांइ अमूझी ?
मन शूं जोइ समूझी. वर वाञ्छइ तो बाइ ! गुरि पूजि.
तातनइ समीपि जइ, उषाइ वात कही.
कोड कैलास जई उमया पूजवा मूझनइ.
बाणि बेटी बांहि साही उच्छङ्गी बिसारी वाही.
मारी गिहिलडी बाइ ! श्रीरुद्रआवासि ना जवाई.
चित्रलेखा सोहन्ती कैलास पहुती.
उमया उषा पूछन्ती, उषा वर वाञ्छन्ती.
सुतनी तनया जाणी, ईश्वर ऊचर्या वाणी,
अनार्दन भणइ, तागि भर्तार आपिसि आणी.

कडवूं १०

आदि उषाए आलोचिउं, साहेलडी रे, गवरीवर ! करि सार, साहेलडी रे.
भव भवानी रीझव्यां, साहेलडी रे, वर आपु संसारि, साहेलडी रे.
प्रीति पार्वतीइ पूछिउं, साहेलडी रे, हुइ वरजोगी, कुमारि ? साहेलडी रे.
हेठूं जोई उषा लाजियां, साहेलडी रे, न करि वचन उच्चार, साहेलडी रे.
भाव भवानीइं भाखियूं, साहेलडी रे, दाखियूं छठडि मासि, साहेलडी रे.
स्वप्नांतरमां वर वरीशि, साहेलडी रे, आवशि ताहरि अवासि, साहेलडी रे.
वैशाख मासि ऊजुवालिउं, साहेलडी रे, मालिइ माझिम रात, साहेलडी रे,
द्वादशीइ रङ्गि रमीसइ, साहेलडी रे, तूं भरथारनइ साथि, साहेलडी रे.
मनह मनोरथ पूरिआ, साहेलडी रे, गौरीइ दीधली वाणि, साहेलडी रे.
जनार्दन भणि, उषा वालिआं: साहेलडी रे, पालिआं वचन प्रमाण, साहेलडी रे.

कडवूं ११

चित्रलेखा भारती आरती उषासइ, वाञ्छइ, भुवन वन चन्द्रनि ए.
ततक्षण तूठां सारदा स्वामिनी, कामिनीनइ वरदान दीइ ए.
ब्रह्मतनया दक्षतनयानी वाणी जाणी नइ मंदिरि आवियां ए.
सहिअर साहीं भुज करि आवइ, पहोता वरदान ते अवधनां ए.
क्षणु एक खेचरी गति जोइऊं, मोहिउं, चित्रशाळा सज करी ए.
माझम राति इकन्त संघाति सुपननि पिरि कन्त रमी गयु ए.
उषाइ ऊलखूं मन तेहनूं, भणइ जनार्दन जीवन जाणइ ए.

कडवूं १२

उषा माझम रयणी जागी रे, अङ्ग अनङ्गज्वाला लागी रे.
मुहनइ कलङ्क लागूं रे, कन्याव्रत माहारूं भागूं रे.
सयर भणि, मुणु बाइ रे, कन्याव्रत केमइ नहीं जाइ रे.
उषा कहइ, मुझ ते वरु रे; अवर पुरुष पिता गुरु रे.
वर वरस्यूं ए जोखि रे. नहि तु प्राण तजुं तन सोखि रे.
उषा! प्रतिज्ञा नवि लीजइ रे, सहीयरनूं ते वार्यूं कीजइ रे.
सहीयर कहे मन माणु रे. ए वर घरथी नथी जाण्यु रे.
सुहणइ ते लाख बन्धाइ रे, ते विहाणइ मिथ्या थाइ रे.
जनार्दन भणइ उषा भोली रे, तुहनि रक्षा करइ हिंगोली रे.
तो मनि नवि आणे ताप रे. उमा शङ्कर शिर मायबाप रे.

कडवूं १३

उच्चरइ सयरी रे, तूं कांय मरइ रे, मन दृढ करी रहि उषा रे.
हूं तुज वरनइ रे, वांही ग्रही नइ रे क्षण एकमां जई लावूं रे.
एणी बोलीइ रे, चित्रसालिइ रे स्वर्ग पाताळ तिहां लिख्यां रे.
जई जूइ रे, वणूं रुइ रे; न देखे ते जेह पराणिउ रे.
तिहां सकल रे यादवकुल रे अनि अनिरुद्ध कूंअर लिख्या रे.
नीर लुहइ रे, मन मोहइ रे, अनिरुद्ध देखी लाजइ रे.
चित्त भावइ रे, एंह तूं लावइ रे, उषा सहीयरनइ बोलइ रे.
माहरु ए वर रे, सुण सहीअर रे, मन एणि हरी लीधउं रे.

जाइ, जाइ रे, न रहेवाइ रे. उपाय जुगति कांइ करु रे.
जनार्दन चिर जीवु रे यादवकुल दिवु रे, चित्रलेखा भणइ मि वर दिवु रे.

कडवूं १४

चित्रलेखा चञ्चल गति जोती वेगइ वनिता द्वारिका पुहुती,
मोहती ते यादव जुगतिइ रे.
चक्र नईतलि वारइ रे, अणपीछ्यानइ मारिइ रे,
ऊतारइ असुरना नाद रे.
चित्रलेखा तिहां मनि विमासइ, नारदवचनि मन्त्र उपासइ,
पइसइ नयरी मांहि रे.
अनिरुद्ध सुपन लाधूं, रयणी रंग रमइ स्यूं अमृतवयणी,
नयणि हरण हरावइ रे.
काम कूंअर पूढ्या आवासि, ग्रही सेज उतपती आकाशि,
नासी श्रोणितपुर परवरी रे.
अग्यार सहस्र योजन क्षिण आवी, उपानइ मंदिरि अनिरुद्ध लावी,
मावि सहीयरनइ कहइ रे.
विविध शिणगार करु, रे कुंआरी. ऊठी उषा शोक निवारी,
नारी नर जोउ रे नयणइ रे.
उषातणइ मनि आनन्द सीधु. भणइ जनार्दन, अमीरस पीधु,
वर दीधु शिवाशंकरिइ रे.

कडवूं १५

जाग्यु कूंअर तहीं निमेखइ, जादव केरी जुगत न देखइ,
पेखइ पुर असुर तणु ए

पूछी तेणि एणि परि वाली, पद्मिनी नारीनइ निहाली,
वाळी मन अति द्रढ करी ए.
कवण नयर एह पुहवीइ अनि कुंवरी कुहु ए छइ कवण तणी,
कारणि कवण हूं आणिउ रे ?
बळि राजा तणा कुळनी कन्या बाणासुरनी ए छइ धन्या,
तनया वरिवा तुह्मि आणिया रे.
लाजइ यादवकुल, कामनि ! कूंअरी ए छइ असुरनी.
परणी नइ किहां हुं रहूं रे ?
चित्रलेहा कहइ वाणी, नर ए नवि कांइ जाणि,
सानि परणि न कूंअरी अनोपमी ए ?
भणइ जुगतिइ भेव जनार्दन, एहनइ उमया हूइ परसन,
अनुदिन ध्यान न चूकती ए.

कडवूं १६

देव नइ दानव वैरी तूं जाणि; प्रागि प्रीति न पामीइ.
न परणूं रे असुरकुंआरी.
पूछि नि तारा पितानी पिरि, घरि पालु रे शंबर तणइ,
कांइ न परणे रे असुरकुंआरी ?
इम लाजि रे यादवसाथ. हाथि धरम न लोपीइ.
न परणूं रे असुरकुंआरी.
नारायण नरकासुर मारी नारी वर्या सवि सामटी ए,
कांइ न परणे रे असुरकुंआरी ?

कूड करी नइ हूं आणिउ घरि, पिरि तुहि प्राक्रम तणी ए.

न परणूं रे असुरकुंआरी.

रुक्मिणी परणीया, पूछी रे पिरि, हरि हेला मांहि हरी गया ए.

कांइ न परणे रे असुरकुंआरी ?

प्रीति कीजइ कोडि. ना काम आम तु कोइ न आदरइ रे.

न परणूं रे असुरकुआरी.

आगि तारा तातना तात जाति जांबुवती वर्या ए.

कांइ न परणे रे असुरकुंआरी ?

चडवडी चडी कां आवि, रे दासि! जासि हूं पाछु द्वारिका ए.

न परणूं रे असुरकुंआरी.

भणइ जनार्दन, म करु वाद, यादव पुत्र प्राक्रम घणूं ए.

न परणे रे असुरकुंआरी.

कडवूं १७

वनिता वचन सुणी आकुली व्याकुली अंग ढलाय;

मल्या मन मेलज्यो ए.

उषा लली लली पाय लागइ, मागइ वर लीलविलास;

मल्या मन मेलज्यो ए.

सहीनइ वारि कुमारडी. सारडी नाह ! करु रे !

मल्या मन मेलज्यो ए.

आगइ उमयाइ परठिउ सोरठिउ कृष्णकुमार.

मल्या मन मेलज्यो ए.

अनिरुद्ध सइ अंगीकर्यु वर वर्यु कृष्णकुमार.

मल्या मन मेलज्यो ए.

कुमारि मल्या मन साथियां, तिहां बांधियां कङ्कण हाथि.

मल्या मन मेलज्यो ए.

जनार्दन भणइ भलु भोलवी चालविउ चतुर नारि.

मल्या मन मेलज्यो ए.

कडवूं १८

अनिरुद्ध उपाइ वरिउ; गांधर्व विवाह ता करिउ;
हाथि हाथ मेलाइ. अंतरिक्ष तुंबर गाइ.
लाडली लोचन चलावइ, दृष्टि पाछी न वालइ.
वर मुरकलडइ मुख जोअइ. तेहनइं रूपि त्रिभुवन मोहइ.
मनस्यूं चिहु मङ्गल वरत्यां. वरकन्या क्रीडा करतां.
जोध जालिम धर जोइ, कुंवरीनुं रूप तां जुहि.
रक्षपालइ रानइ सीस नाम्यां. कुंअरी किहि पिरि वर पाम्यां?
पुरुष पल्खीडउं नवि चडतूं. त्राणनू माथूं ते पडतूं.
अपराधी अमि, स्वामी! न जाणीइ, केही परि वर पामी?
जनार्दन भणइ, जे गासि, सुख संतति घणी थासि.

कडवूं १९

तिहां बोलइ बाणासुर उरि कोपि चड्यु ए.
कुण छइ रे कुबुद्धिउ कूड? मूढ मरसि दृष्टि पड्यु ए.
राइ मोकलिया मोटा योध, रोष करइ तु बाधजु ए;

प्राण करइ तो बाण संधाण निशि सांधजु ए.
धसमसिया मोटा योध, रोध करइ धूंधळ चडी ए.
अनिरुद्ध एह स्यूं लि बाथ, हाथप्रहारि पायक पडि ए.
बूंबडी उपरि बूंब, खूब पडइ कोलाहालि ए.
मारइ एकलमल्ल वीर तीर वेगी वळी वळी ए.
आविउ असुरनु राउ. घाउ भोगलनइ भल भाडि ए,
वढइ चतुर नर शूर. उर प्रहारि पायक पडि ए.
मल्लविद्यानि प्रकारि हारि नहि को रण चड्यु ए,
आखडिउ बाणासुर राउ. पाउ भडनु लडथडु ए.
राउ मेहेलिउ नागास्त्र बाण; प्राणि बाधु बांहडि ए.
खडग मूकि जेणी वारि, पुकारि परधान पाय पडी ए.
जनार्दन भणइ कौभण्ड पण्डि उपाइ कहाविउ ए,
राखेजो रे रूडी पिरि घरि भूप आविउ ए.

कडवूं २०

कौभण्ड कहइः—नवि मारीइ. सारी इ वात हूं जाणूं.
कुण छि रि? (पूछइ पिरि घणी.) कुणि तूं मन्दिर आणु?
इसि समय उषा आवियां, भावियां अनिरुद्ध जोडि.
कहु नइ, एहनइ कुण परणासि? लागसि राउनइ खोडि.
प्रधाननइ सूंपी संचरिया, पुहता पोतानइ आवासि.
राजरीति रूडीइ राखेज्यो; नहितरि नासी जासि.
समरी महामाया अनिरुद्धइ. बन्धन छोडावु, काली!

नागपास अति दोहला. एहथी कुण छोडावि तूं टाली ?
आव्या मुनि नारदजी, तेणि अनिरुद्ध स्यूं वात कीधी.
क्षणु एक क्षमा करी रहेजो, इसी शिखामण दीधी.
ऋषीश्वर कहइ. सुणि, कुंअर ! श्रीवरनइ तेडी लावूं.
सुर दल नइ असुरदल जोडवी जुद्धइ तुज मेहेलावूं.
चित्त मांहि सिद्ध चिंतवी चुहु घडीइ द्वारिका आव्या.
रुकमणीमन्दिरि जई रह्या, अनिरुद्धनी शुद्धि लाव्या.
अद्धर वीर ऊठाव्यु जुगति कुणइ ? कांइ नवि सीधूं.
भणइ जनार्दन, नारायणनइ नारदि जई जाण कीधूं.

कडवूं २१

नारायणि नारद पूछिया, कहु किसी हुइ वात ?
कुण कुबुद्धि हरी गयु ? कुणइ कीधी उपघात ?
कुंअर काराग्रहि बांधिउ. तुम्हि जई छोडावु, वैकुंठनाथ !
असुर तणइ घरि बेठडी, ते क्षण न मेहेलइ हाथ.
पूरव वात विशेष कहीः तिहां ग्रह्यु एकलडु बाल.
उषामन्दिरथु आणियु. कोप्यु बाणासुर काल.
रुकमणी आंखि आंसू भरइ, करइ कृष्णनि राव.
दया, दामोदर, किहां गई ? रहु एकलु बाल; छोडावि.
कामिनी वचनि करुणा करी पूरिउ शङ्खनु नाद;
अनङ्ग अक्रूर उद्धव तेडाव्या; सेन पडाव्या साद.
गज रथ तुरङ्ग सेन संघाति, जातां जुग वही जाइ.

नारद भणइ, गरुडि चडी नइ पुहचउ क्षण इक माहिं.
पनर लाख योध गरुडि चडाव्या. गडगाडिया दिगन्त.
वैश्वानरि तिहां युद्ध करियूं. शमाव्यु स्वाहाकन्थ.
चक्र चालवी चतुर्भूज चाल्या. धूज्या शेषना संघ.
गरुड तणीइ तां पांख वागि, छूटा कुंअरना बन्ध.
श्रोणितनगरि नारायण आव्या, वोलाव्या वहु जन.
तेणइ वाणनि जाण कर्यूं. इम कहि त्रवाडी जनार्दन.

कडवूं २२

पहु तां रे पुरुषोत्तम वाडीइ ऊतरिआ,
ठरिया रे यादव योध तरुवरि तरवरिआ.
परधाननी पिरि रे हरिइ उद्धव चलाव्या.
आव्या रे असुर सभा माहां,वाणासुर वोलाव्या.
आपइ रे उषा अनिरुद्ध हरिनइ मनावी.
मारसिइ रे, मूरख, तुहनइ कुबुद्धि कां आवी ?
वोल्यु रे दैत्यनु रा, ए भरुआड म्हारु जाण्यु.
मरसिइ रे आलि; कालि काढ्चु अहिं आण्यु.
उद्धव ऊचरइ रे, अन्ध ! आंखि कां फूटी ?
चक्रप्राहारि रे ताहारी वांहाडिजासिवछूटी.
कोप्यु रे दाणव दैत्यनइ वोलावइ.
चउद कोडि रे योध युद्ध करेवा आवइ.

उद्धव बोलइ रे, असुर! धर्म करुं नवि जाणु.
अमि विष्टिइ रे आव्या. तमो दूमण कां आणु?
किहां केसरी रे किहां कुरङ्ग? तमे युद्ध छांडु.
भणइ जनार्दन रे, मूर, हरि स्यूं रण नवि मांड्ड.

कडवूं २३

उद्धव वलिया उतावळा रे. वाडला यादव योध
वाडी वन ऊमेलियां रे, भेलियां करी विरोध.
झालर भेरी वाजियां रे; गाजियां गहिरां नीसाण;
दुष्ट चडयां दल दडवडयां रे. कायर पडइ पराण.
बाणइ बलिया चलावीया रे; आवीया सुभट संग्रामि.
चौद कोडि रणि पाडीया रे अनङ्गि एकि ठामि.
पोलिआ पाडि बूंबडी रे, चडवडी चढाउ वाहार.
प्रथम पला ते पाडिया रे यादवि विसमि प्रहारि.
कौभण्ड प्रधान नोंधीआ रे, बांधी आले मुज हाथि.
त्रीस कोडि मोटी मूछनारे चडाशि ताहारि साथि.
स्वामिवचनइ सांचर्या रे करी प्रधान विचार.
मुर असुर बिहु दल भलां रे म्यलां ते रण मुझारि.
योधइ योध भला भडि रे, पडि न पाछा पाय.
आयुधि कटका अङ्गना रे करता यादव घाइ.
कौभण्ड रणि रोह्यु रे, मोह्यु देखी मुरारि.
भीती आणी पाछु वल्यु रे, पुहतु नयर मुझारि.

अनिरुद्ध एणइ राखिउ, दाखिउ पाहिलु उपगार;
जनार्दन भणइ, जातु मूक्यु रे, यादव करि जयकार.

कडवूं २४

कौभण्ड भागु जाण्यु, आणु रोष अपार.
भलभला सुभट चलाव्या बाणासुरि तेणी वारि.
समरतां शंभु आवीया, लावीया स्कन्द कुमार.
भूताउलिनु पार न जाणूं; रह्या करइ फेतकार.
सांगि लई शंकरसुत चडिया, भडिया अनङ्ग साथि.
एक एकनइ रही पचारइ, मारइ मल्ल स्या हाथ.
अन्तरिक्ष नारद ऋषि आवइ, 'भला, भला, भड !' भाखइ.
जेह जोधनइ नमता देखइ, तेहनइ बोलावी राखइ.
हरिहरना कीकलडां भडियां, खडहाडियां तिहां सांगि.
अमर अन्नोअन्नि इम उच्चरइ, के केहे सि भागि ?
अग्निबाण अनङ्गि पूरी चूरी षण्मुख सांगी.
भङ्ग पडयु; भूताउल नाठूं; आवइ नहि को आगि.
अग्निशर कार्त्तिकेयइ टाल्या, वाल्या योध पिरि करी.
भणइ जनार्दन; कृष्णकुमार मारइ संग्राम परहरि.

कडवूं २५

त्रिपुरारिइ ताव चलाविया. आविया अठोत्तर सय व्याधि.
यादव योधनइ जई चडया. हडवडया, नाहि कि साध्य.
टाढ चाढि नि उटांटियु, वेलाज्वर ते थाइ.
एकांतर ज्वर नि त्रिहु, चोथिउ ज्वर जणाइ.

सेना आकुली व्याकुली; नहि कोनइ शुद्धि.
योध रण मांहि वलवलि, विष्णु विचारि बुद्धि.
वज्रइ ज्वर मारिया, ऊतारिया, करइ पोकार.
मार तां राखु, माहवजी ! नहि आवूं बीजी वारि.
त्रिक्रमइ त्रिहु भागि विहसियु, त्रैयु हौउ नाम.
उपाहरण जे सांभलइ, तिहां म करस्यु विश्राम.
ज्वरनी जाति नासती; दहोदिस व्याधिनां रूप.
पूंठि न जोइ, पन्थि पुलइ जाणी मारासि भूप.
सार सखायत शिव तणु भागु पाछु पुलाय.
पूंठि प्रद्युमन पीडता दहु दिशि नाठा जाय.
इस्यूं चरित्र जे जाणासि, माणसि निर्मल गात्र.
जनार्दन भणइ, सुणइ मानवी, दुख नावइ अणुमात्र.

कडवूं २६

वाणासुर वलि बोलतु भवि बोलतु रोसि अपार.
भाजी मरुआड मूकउ करूं. फेडूं एहनु ठार.
टाटर टोप शिरइ धरी, ढाली हाथइ लेश्य.
अङ्ग रङ्गाउली जीवरखी, करी शर धनुष ग्रहेश्य.
ढोल ददामा गडगडर्यां, पड्या नफेरीना नाद.
गज गूडिया, हय पाखरिया; सुभट राणि करि साद.
असुरनइ आंगाणि दल मिल्यां, भिड्या असुर सुर गात्रि.
वाणि सहस्र वाणां पूरियां, चूरियां कृष्णइ खिणमात्र.

बाणासुरनी बांहडी, पडी य चक्रनइ घाइ.
राषि राषि बे बांहडी, पाय लागी असुरनी माय.
इसि समइ शिव आविया करता शूलि संग्राम.
सारङ्ग श्रीरङ्गइ धर्यूं, खलभलि खिति ए ठामि.
वृषभ गरुड बि झूझिया, धूजियां त्रिभुवन एव.
जोवा जक्ष किन्नर वल्या, मल्या त्रेत्रीस इ कोटि देव.
एहवि विधाता आविया; बोलाविया हरि हर बेउ.
मली मिलावी कुटुम्ब कर्या. जनार्दन भणइ, हुउ स्नेह.

कडवूं २७

ब्रह्माइं वढता वारीया हर गोपाला रे.
ऊतारीया टोपसनाह. ,,
बन्ने एक जि जाणिया, ,,
आणिया हरख अथाह. ,,
बाणासुर तिहां आवियु, ,,
भावियु नरपतिकाय. ,,
मया करु अम, माधवा ! ,,
पीडि शमावि, शंकर राय ! ,,
महाकाल महेसि थापियु, ,,
आपियु अवन्ती वास. ,,
जनार्दन भणइ, तारियु ,,
टालियु भवनउ त्रास. ,,

कडवूं २८

यादव राय थया रलीयात, श्रोणितपुर मांहि आविया ए.
वधावइ मोतीइ मुरारि, नारि असुरनी उच्छव करइ ए.
आवियां उषा अनि अनिरुद्ध, लीध हरिनइ सांइडां ए.
हइडां हसियां तेणइ वारि, मारसुत इम ऊचरि ए.
जीवाडु, जि यादवराय, घाय प्रहारि जे जोध पड्या ए.
वडा उपाना उपरोधि योध श्रीरङ्गि ऊठाडिया ए.
उमया उच्चरइ, कोभण्ड ! मण्डप मङ्गल चूरि रचु ए.
पचु चरु मांहि कंसार; मारकूंअर उषा परणइ ए.
जनार्दन भणइ, ए भेद, वेद पुराणि वखाणइ ए.

कडवूं २९

उच्छव असुर मांडइ कोडि, फेरइ छइ कङ्कोतरी केडि,
आवइ छइ साजननी जोडि, राइ संबन्धी तेडाविया ए.
नाना चित्रशाली लखाय, चउकइ ऊलेच रचाय,
तोरण नीलेरां बन्धाय वरजी तुरङ्ग पलाणिया ए.
आव्या ए मण्डपनि द्वारि, ढालइ छइ चम्मर च्यारि,
पूंखइ असुरनी नारि, वारि करवइ नामिया ए.
कराव्या मधुपर्कनूं पान, जोसी उच्चरइ पलमान,
समय वर्तइ, सावधान ! घटी लग्ननी साचवइ ए.
वरतियां तिहां मङ्गल च्यारि, आपइ राजा दान अपार,
करइ विप्र वेद उच्चार, अनिरुद्ध परणी ऊठिया ए.

पहिरइ पिहिरामणी सार, आपइ गज रथ तुरि भण्डार,
संतोख्या श्रीपति मुरारि, सार करी उषा तणी ए.
सानइ कुङ्कुम केसर घन; छाजइ साजन जादव जन;
भणइ त्रवाडी जनार्दन, नर नारी मन भावियां ए.

कडवूं ३०

यादव जुगति चलाविया, संतोपिया सजन साथ.
उषा चाल्यां सासरइ दादा देइ आसीस.
पनुती चाली सासरइ सजन देइ आसीस.
दासदिकोलां आपियां, तारे किशां जोईइ आभरण?
माताकृपाइ सर्व छइ, पिताजीइ पूरी मारी आश.
साहिअर वोलावी निसरी जनार्दन भणइ एव.

कडवूं ३१

उषा रे चालणहार, सार करइ सहियर तहिं ए.
किम भलसूं रे फिरि? दूरि सासरूं सहियर तणूं ए.
तुझ आगलि करतां गूझ, बूझती सवि तुहनइ कह्यां ए.
तुम्ह मेहलां सज्जन समोह, मोहि पडी महिला घणूं ए.
कर जोडी कौभण्ड कहइ, जोईइ ते ल्यु अह्म कहनि ए.
तिहारि नयणे नीर भराइ, थाइ ते अति आकुलु ए.
सहू मिली लागइ पाय, माय मां ऊतारजु ए.
संभारजु द्वारिका माहिं, राइ बाणासुर तारजु ए.
मेहालियां तिहां श्रोणितपुर, दूर वर वहु वोलावियां ए.

कडवूं ३२

पञ्च शब्द मृदङ्ग वाजइ पुरि, श्रीरङ्ग आव्या उषा अनिरुद्ध स्यूं.
मंगल दीप दिइ घरि घरि, श्रीरङ्ग आव्या अनिरुद्ध स्यूं
रुकमणी अति रलियात थाय, श्रीरङ्ग आव्या उषा अनिरुद्ध स्यूं.
सोल सहस्र मनि हरख न माय, श्रीरङ्ग आव्या उषा अनिरुद्ध स्यूं.
खडायत विप्र निम्बासुत बोलि, श्रीरङ्ग आव्या उषा अनिरुद्ध स्यूं
नहि को पराक्रमी कृष्ण तोलि, श्रीरङ्ग आव्या उषा अनिरुद्ध स्यूं
फल गोचर लक्ष्मीनु वास, श्रीरङ्ग आव्या उषा अनिरुद्ध स्यूं
जनार्दन भणइ, स्वामी पूरइ आस, श्रीरङ्ग आव्या उषा अनिरुद्ध स्यूं

प्रबोधचिन्तामणि.

दूहा.

पहिलउं परमेसरु नमी अविकल अविचल चित्ति
समरिसूं समरसि झीलती हंसासणी सरसत्ति.
मानस सरि जां निर्मलइ करइ कुतूहल हंस,
तां सरसति रङ्गइ रमइ. जोगी जाणइ अंस.
सेवीता अठ रस विरस इकाइकइ जोइ.
नवमउ जिम जिम सेवीइ, तिम तिम मीठउ होइ.
नवमा रस! अमारिस म धरि, आठि आणिउ छेहि.
गुरुया! तूं गुणि अग्गलउ, मुहवाडि माण्डिउ तेहि.
जे घटसुद्धि अं जांणता करइ कथा कल्लोल,
पडतूं घर ते परहरी गिरिसिरि मण्डइ टोल.

वत्थु

नाण निरुपम नाण निरुपम जगह उवयारु.
घटु भित्तरि निर्मलु जासु, रोग सवि नाणइ नासइ.
जर रक्खसि वेगलि. सयल सिद्धि निवसन्ती पासइ.
पुण्य पाप वि भय टलइ. दीसइ मुक्ख दुयारु.
सावधान तां सांभलउ हरखइ अंस विचारु.

चउप्पई

तेजवन्त तिहु भुवन मझारि परम हंस नरवर अवधारि.
बुद्धिमहोदधि, बहु बलवन्त, अकल, अजेउ, अनादि अनन्त,
वाधिउ नीठ सु त्रिभुवनि माइ, नान्हउ कुन्थुशरीरि समाइ.
दीपति दिणयर कोडिहि जिसिउ; जिहां जोऊं तिहां देखऊं तिसिउ.
एक भणइ एह जि अरिहन्त, एह जि हरि, हरु, अलखु अनन्तु.
जिणिजिणि जाणिउ तिणि तिम कहिउ, मनइन्द्रियवलि ते नवि ग्रहिउ.
काठि जलणु जिम, धरणीहि त्रेहु, कुसुमिहि परिमलु, गोरासि नेहु;
तिलिहिं तेल जिम, तादकि नीरि, तिम ते निवसइ जगतशरीरि.
राणी तासु चतुर चेतना. केता गुण बोलऊं तेह तणा ?
राउ राणी वि मननइ मेलि फिरि फिरि करइ कुतूहल केलि.

नवजुव्वण, नवरङ्गी नारि, सामलडी, सहजइं सविकारि,
माया रमणी रमन्ती रुली अन्न दिवसि नरवरनइ मिली.
नरपति निरखइ तेहनूं रूप. नयणवाणि तिणि वीधउ भूप.
तं जाणी राणी वीनवइ. 'स्वामी ! ऊवट कांइ पाउ ठवइ ?
रूयडी रमणी गयगामिणी देखी भुल्लउ, तिहुयणधणी !
अमृतकुण्डि किम विष ऊछलइ ? समुद्र थकी न खेह नीकळइ.
सरवर मांहि न दव परजलइ धरणिभारि शेष न सलसलइ.
रवि किम वरिसइ घोर अन्धार ? झरइ सुधाकर किम अङ्गार ?

जइ तूं चूकिसि देव ! विचार, लोक तणी कुण करीसि सार ?
नारि भर्या छइ सघला देस. चञ्चल चमकइ सवे सुवेस.
ठामि ठामि जइ मांडीसि प्रेम, जातइ दिवसि न देखउं खेम.
आभ छांह, भीति जाजरी, बेटी धन, भोजन बाजरी;
ठार स्नेह, असतीनु नेह, दैव देखाडइ छहिलउ छेह.
जे जे आगइ एहनइ मिल्या, राय रङ्क जिम ते सवि रुल्या.
म करि अजाणी स्त्री वीसासु. स्त्री कहीइ दोरी विण पासु.
जे खीखामण तिणइ कही, भरिथा घडा उपरि ते वही.
राखीतइ राहडि ए रीति, रहिय सुरमणी रानइ चित्ति.
ए वडु दाच सकी नवि सही चेतन किहिंइ लुकी नइ रही.

सउकि तणउ जइ टल्यु संतापु, तउ माया मांडिउ वहु व्यापु.
जिम जिम राजा माया कलिउ, तिम तिम तिहुयणधणीअप टलिउं.
तउ तिणि मांडी वसिवा सही कायानगरी नवबारही.
जे हूंतउ जगपति निर्दोष, तिणि तेतइं मानिउ संतोषु.
ज्ञानकला तिणि तिम ऊलवी, नगरूं न सकइ जिम जालवी.
मन रहिं दीधउ तउ व्यापार; आपण खन्ध ऊतारिउ भार.

मन महितउ मइलउ छइ मुलि. राजकाज तिणि कीधां धूलि.
मुहि मीठउ नइ विणठउ चित्ति, माया सिउं नितु मांडइ प्रीति,
वानरडउ नइ वींछीइ खाधु, दाहजरिउ दावानलि दाधु,
चडिउ सीचाणउ चरडह हाथि, जूठउ मिलिउ जूआरी साथि,

वेसानर नइ वाविकरालु, विषतरु सींचिउ विसहरलालि,
मुहतउ मानिउ राणीइ चलइ, वणउं घणेरउं तउ झलफलइ:
मुहतइ माया केरइ सासि वलवन्ति वांधी पापह पासि;
राउ फेडी कीधउ रेवणी; आपणपइं थिउ राजह धणी.
आपणि दीइ, ऊदालइ वहु; इच्छां वांवइ, छोडइ सहू;
जं जं भावइ तं तं करइ. राउ सुपेट परभवि भरइ.

मननइ राणी एक प्रवृत्ति; वीजी वहुगुण नारि निवृत्ति.
प्रवृत्ति जणिउ मोह सुत एक, निवृत्ति तणइ पुत्र विवेक.
प्रवृत्ति स्वभावि ऊछांछली राजकाजि हींडइ आकुली.
प्रिय सिउं प्रीति तिणि निर्वही. सरिसइ सरिसउं राचइ सही.
तिणि वाहिउ मन त्रिभुवनि भमइ; क्षणउ समाधिइ नावि वीसमइ.
जीव विणासइ, भासइ आल; परधनवनिता कागउ हाल.
देखी वसि आविउ ए कन्तु प्रवृत्ति भणइ जोई एकन्त.
"निवृत्ति अछइ तुम्हारइ नारि, वुर लगि ते अम्ह मारगहारि.
सुत विवेक जे अछइ तेहनइ, किरि जायु ते पगि मोहनइ.
रातिदिवस ए मनि अन्दोह, किम ऊछरीसि भागडउ मोह?
सऊकि आगि भडकइ प्रज्वलइ; विणसइ वेस, न धूंउ नीकलइ.
आगि उल्हाअइ एकइ वारि, सउकि संतापइ सातइ वारि."
तं निवुणी मनि कीधउं कोप. निवृत्ति छांडिवा हुउ निगोप.
रानउ कुणिहिं न भांजइ रेस. मोकटइ विइ लीधु विदेस.

मन प्रवृत्ति माया त्रिहु जोड रा, बांधी सवि पूरइ कोड.
सींख संभारी चेतना तणी रुलिउ राउ रोइ इम भणी.

वत्थु.

सुणि नि राणी! सुणि नि राणी! हियइ वालम्भि!
तउं तिहुयणसामिणि सोमवयाणि गुणरवणी लद्धिय
बहुबुद्धि हितनिच्चउ, दुट्ठ दैवि पुण दूरी–किद्धिय.
ऊणउं अधिकउं सहू खमी करि अम्ह भणी पसाउ.
गुणि संपूरण गोरडी देवी! हिव देखाउ.

पद.

सांभलि चेतना! अम्हि थया छउं निराधार,
मन माया बिहु दूहविया. ध्रुव०
वीती कहन्तां लाजीइ. करि करि कंइ अम्ह सार.
दीरघ रोस न वज्जइ. तूं सहजइ सुविचार. सांभलि०
गुणिम त्रिहु भुवनह तणी दीठी निय नयणेहि.
हिव हूं काम करावित तूं विण जण जण गेहि. सांभलि०
कोइ कन्हइ देखउं नहीं जेह संभालउं गूझ.
अणबोलि न सकउं रही. रहूं तु हसइ अबूझ. सांभलि०
दोहिली देखी जीवनी विअ करु बाहर धाइ
तूं किम उवेखी रही मह एवडइ अपायि? सांभलि०
तइं लाधूं ए मिस मई हूंति छांडणहारि.
इमइं एक विणासडइ किम प्रिय छांडइ, नारि? सांभलि०

पेट भरइ परिहासडइ परम हंस भूपाल.
मानिनि ! मूकी रूसणउं करि करि कांइ संभाल. सांभलि०
चेतन पभणइ. 'तुम्ह मिली माया. मह स्यूं काज ?
जिम सहावइ तिम सहउ मन मुहतानउं राज.' सांभलि०

चउप्पई.

निर्वृति हुई, जउ गई निवृति, मन रहिं निवरइ कहइ प्रवृत्ति,
'दिवरावीइ वेग्रनइ राज. फलउ मनोरथ महारउ आज.'

जाति.

वाजियडां गुहिर नीसाण, मोह कुमर हूउ राजिउ.
वयरीरा ध्रसकइ प्राण, आण फिरी जगि मोहिनी.

चउप्पई.

मांडी मोहि अविद्या नामि नगरी नगुरा हियडा ठामि.
अविद्या नगरी. गढ अज्ञान. तृष्णा खाई; मोटूं मान.
कदाचार कोसीसां ऊलि. च्यारि इ दुर्गति वहिती पोलि.
विषयव्याप वारु आराम. मन्दिर अशुभा मन परिणाम.
कामासन जे कह्यां पुराण, चउरासी चहुटां ते जाणि.
भूरि भवन्तर सेरी हुइ. कूडबुद्धि ते घरि घरि कूइ.
ममता पाद्र तणी रखवालि. कुमत सरोवर; मिथ्या पालि.
निर्विचार निवसइ तिहां लोक. थोडइं उच्छव, थोडइं शोक.
तिणि नगरइ इकि धाइं धसइं; इकि तां टेहड टेहड हसइं;

इकि गाइं, इकि वाइं तूर; इकि आफलइं रणझागि सूर;
इकि नाचइ; इकि झूझइ माल, वात करइं इकि ठोकी गाल.
इकि करइं कलकल जूबटइ; इकि वावर घालइं चहुअटइ.
इकि नेसालि पढावइं छात्र; एकाकार करइं इकि जात्र.
ईणी परि लोक तणइ मुहवाइ तिणि पुरि किमइ न नीझण थाइ.
राज करइ तिहां मोह नरिन्द मनकुल केरउ पूनिमचन्द.
मोहनइ राणी दुर्मति नामि, बेटउ बलवन्त जेठउ काम.
राग द्वेष त्रि बेटा लहुआ. निद्रा अधृति मारि ए धूआ.
मिथ्यादर्शन मुहतउ जाणि, आटइ कर्म ते रातोराण.
क्रोध मान दम्भि सिउं लोभ चिहु महाधर दीरघसोभ.
मोह राय अछि राणि अभङ्ग. सात व्यसन ति सातइ अङ्ग.
निर्गुणसंगति तेहनी सभा. दुरित सिंहासणि दीपइ प्रभा.
बालमित्र वाल्हउ चार्वाकु, राति दिवस जेहनउ घरि थाकु.
छत्र धरइ अनीरिपु चउसाल, करइ अरति रति चामरवाल.
दलवइ आलसु रूडइ काजि. छद्म पुरोहित सघलइ राजि.
करइ तलारउं सभर प्रमाद. सेलहत्थ मद, मोटउ नाद.
फिरइ टावरी परपरिवाद. हास शोक माल, नितु वाद.
पाखण्डी पोलिइ पडिहारु. कुकवि सवे कीधा सूआर.
सकल परिग्रह ति भण्डारु. कलिकन्दल कलिपउ कोठारु.
असत्यवचन पणहारी तेह. अभिनिवेस थइया इतरे ह.
चीरकीर मोह चडिउ तिम प्राणि, जलनिधि जिम जेठइ ऊधाणि.

मोहराय रागम सांभली हुइ सु निवृत्ति ऊतावली.
जिहां गाऊ तिहां राति न रहइ. विणु विसामा वाटइ वहइ.

सरस्वतीधउल.

विप्रपुरी ऊरी गई ए देखइ कीजता जाग.
'बलवन्त बडुइ बापडा ए बुरकइ बीधला छाग.
बुरकइ बीधला छाग. लाग न इहां अम्हारउ.
मोह तणी धूय मारि इहां तेह पगपइसारउ.
ऊतावली वली ते चाली भमती देसि विदेसि
रहण रेसि जोयइ जोगेसरि दिन नवनवइ निवेस.
'न्हाइ के जलि मोकालं ए: भखइ कन्द नइ मूल;
त्रोडिय तरुनां पानडां ए पुडि करि प्रोइय सूल.
पुडि करि प्रोइय सूल. अजि अ न हलइ भवथांभा.
जीव अजीव न ऊलखि. इस्या अछइ अति वांधा.
इहां न देखउं रहण सरीखउं.' तउ चाली अति खीण.
फिरउ फिरन्तीइ प्रवचननगरी गुरुई पामी तिणि.
पुर दीठूं रलियामणूं ए. वन पुण आत्माराम.
कुमरु भणइ.'क्षण वीसमउ ए शमदम तरु अभिराम.'
शमदम तरु अभिराम, विहु बइठां तस छायां.
विमलबोध कुलपति देखी वन्दइ जई पाया.
निवृत्ति भणइ कर जोडी 'महरिखि निरतउं ज्ञानि निहालि.
ए बेटउ हूं सुखि विलसन्तु देखीसूं केतइ कालि?'

कुलपति कुमरु आलोकिउ ए आपणि भरी उच्छङ्गि.
लक्खि लक्खण ऊलख्यां ए. ऊलट माइ न अङ्गि.
ऊलट माइ न आङ्गि. हरखि महरिखि इम बोलइ.
' उदयवन्तु ए कुमरु. अवरु नरु एह न तोलइ.
जइ पुण पूछीसि तउ वीसासइ वचन अम्हारउं मानि.
मनह मेल पाखइ जं कहीयइ, तं सहू रडीयइ रानि.

चउप्पई

माहरइ सुमति नामि छइ कुमरी, ते नमीयइ नरि किंनरि अमरि.
ते जइ परिणइ वीर विवेकु, पूछ तणउ तउ आमीमूं छेकु.
शशी विण पूनिम लाजइ वाही; पूनिम विण शशी खण्डउ थाइ.
सुकुल पुरुष, सुकुलीणी नारि, बिहु जोडी थोडी संसारि.'
निवृत्तिं भणइ.'तुम्हि बोलिउं किसिउं?प्रिय ऊखध वैदइ उपदिसिउं.
घेवर मांहि ए घृत ढलिउं. थाहर जोतां सगपण मिलिउं.
वेवाहिणी वेवाही रङ्ग!' परणिउ कुमर सु. कीधउ जङ्ग.
निवृत्ति भणइ.'हिव महरिखि! भाखि, पसरइ जमाइ जिम सइ साखि.'
कुलपति बोलइ. 'म धरि संदेह, विरूआं सविहउ आविउ छेह.
इणि नगरि छइ अरिहन्तु राय, वयरी सिरि दिइ डावउ पाय.
चउसठि इन्द्र करइ तसु सेव; कोडिसङ्ख पय प्रणमइ देव.
मुक्ति भुक्तिनउ ते दातार. भुजबल तासु न लाभइ पार.
मणिमय त्रिगढइ तेहनउ वास. त्रणि छत्र सिरि धरियां तासु.

अणवायां वाजइ नीसाण, धज अ लम्ब पुण गयणप्रमाण.
धर्मचक्र महीयलि झलहलइ. ईति तणूं तिणि नाम जि टलइ.
कांटा थाइ अधोमुख सवइ, कनककमलि ते पगलां ठवइ.
पीड पीयाजी जाणी हरइ. जईं विवेक तस पय अणसरइ.
तिणि तूठइ एह सरीसि काज; रिपु भांजी भोगवीसि राज.'

कुलपतिबोल इ हियडइ धरी निवृत्ति वहूनि लेई संचरी.
पुहुती प्रवचनपुरी मझारि; जई रही सद्गुरु आधारि.
तिणि बोलाविउ ताम कुमार. 'हिव तु तुझनइ आविउ भार.
राइ दिखाडिउ आपण छेह. जे छांडइ तेह सिउं स्यु नेह?

दुहा.

'राउ निरञ्जण इणि नयरि, ते तउं थिरु अ.राहि.
मोह महाभड भञ्जिवा अवरु न जोईसि साहि.
'भेट घाट जोईइ नहीं; जोईइ अविहड भाउ,
एह राउ वसि आणिवा वीजउ नत्थि उपाउ.
रायह अवसरि वीनवे मोह तणी सवि वत्त,
जिम आपण पथ-काढिआं, जिम तिणि राणिम पत्त.
एकमनां ए ओलगी ओल्हवि मानउ दाह.
नहितरि तउं वेटा तणउ अम्ह रहिं केहउ लाहु?
जिणि तरुडालइ वीसमिउ गरडस गरुड समोडि,
चिडी चिडा ते चूंथाइ ए हरिवाहन खोडि,

आवासह जिणि ओरडइ ललकइ लहकइ दीप
ते जइ तिमिरइ भेलीइ, दीप तणी कुण कीप ?'
माडी प्रति बोलइ कुमर आणन्दिहिं आलुद्ध.
'अमी न मीठऊं तउ, वयण, कुण सक्कर, कुण दुद्ध ?

वस्तु.

माइ गुरुई, माइ गुरुई, माइ नमणिअ.
मा तीरथ मूलगूं. माइ देवि अरिहन्तइ मन्निअ.
मा न घटइ दूहवी, स्मृति पुराण आगमि जे वणिअ.
मा रहि प्राण दिईं नि पुण इक्किकइ उपगारि
माकह ऊसङ्कल हुईं कोइ न संकि संसारि.'

चउप्पई.

धन धन कुमर विवेक वखाणि, माइ चडावी जेणि प्रमाणि.
चालिउ मलपतु वीर विवेकु अरिउच्छेदण, छावउ छेकु.
आवइ नर नारीनी कोडि, सुरपति सेवइ सात्रि कर जोडी,
जोगी जपइ निरन्तर नाम, तिणि ते रा रहिं किद्ध प्रणाम.
सदाचार सहिजि सुविचार जाण राय जव दिट्ठ कुमार,
गुरुउ जाणी किद्ध पसाउ; सविहउ गण सिरि दिद्धउ ठाउ.
भणइ सहू तां त्रिभुवनस्वामी. 'मई ए परखिउ प्रथम प्रणामि.
विण उपकार न एहनइ काज. इणि वाधीसि अम्हारऊं राज.'

पामिइ परमेसरह पसाइ माणिउ साचेहु सुर सुरराइ.
मानिउ लोकइ लीलविलास तिणि नगरइ मांडिउं थिर वास.
अवसरु जाणी रा वीनवइ. 'तइं तां जीता वयरी सवइ.

एक अनी तुझ चिन्तइ द्रोह अविद्यानगर राउत मोह.
वेटे, तरु जिम, ते विस्तरिउ. हय गज साहणि पुण परिवरिउ.
राणि सूरउ, पूरउ भण्डारि, समरथपणइ दमइ नर नारि.
तपसी सवि वीहइ तसु नामि. भुजवलि भागा भड संग्रामि.
इहां इन्द्रादिक तुम्ह ओलगइ; परइ गया पुण तेह पय लग्गइ.
तिहां तुम्हारी आण न फिरइ. विरूऊ करतउ कोइ न डरइ.
वारु माणस करइ विकर्म; पशु मारइ, पोकारइ धर्म.
रवि, जे वडु नायक, आथमइ, घरि घरि सहू इ जासक जिमइ.
एकि भणइ रे मारउ, हरउ, परभवनउ भउ मनि कांइ धरउ !
मूकां तृणां चरइ; वन वास; न करइ काहिनउ किसिउ विणासु;
ते मृग उपरि आयुध वहइं. 'अम्ह रहिं सरजिउ ए' इम कहइ.
स्त्री लगइ वाधइ संसार. स्त्रीदानि किम सुकृत अपार !
मधु अपवित्र, नहीं ए भ्रान्ति, तिणि पामी पञ्चामृत पन्ति !
न्हातां अणगलि नीर नकाणि. नाग नमइ नइ मारइ प्राणि.
जीवयोनि दवि सवली मरइ; दव दीजइ तिहां पुण्य ह वरइ !
एह पराभव भागा भणी मइं तूं कीधउ आपण धणी.'
'तासु राज गाढऊं गहगहिऊं,' शुभध्यान चरि आवी कहिऊं.

जगपति भणइ. 'वीर ! सुणि वात. अम्ह रहिं मोह नथी अज्ञात.
आगइ मूकिउ ए निर्दली; खूंटी द्रो जिम, वाधिउ वली.
सात राजनइ पेलइ पारि मुक्तिदुर्ग छइ लोक मझारि.
ज ग सवलऊं तसु कारणि ग्रहइ मारग ज्ञानी विण कुण कहइ ?

समकित संवर तेहनउ माग वेउ लहइ, जेह मनि वइराग.
मोह थिकु वीहइ सुद्धइ भावि, ते तूं तेणइ दुर्गि वसावि.
वाटरखोपइ तूं तेह साथि राखेवे तइ वयरी हाथि.
तिणइ दुर्गि जे वसीसि लोक, तेह न भूख भीड भय शोक.'
स्वामी वचन विवेक सु करइ. मुक्तिपन्थ भवियण अणसरइ.
वीरचरिइ तसु तूठउ राउ सइ हाथ दीधउ गरुय पसाउ.
उत्तमजनमय देसि मूकियउ; पुण्यरङ्ग पाटणि ए कियउ.

बोली.

ति वार पूठि मोकलाविउ स्वामी.
स्वामी तणउ आयस पामी
चालिउ विवेक राउ.
विश्व विस्तरिउ भंडवाउ.
तत्त्वचिन्तन पट्टहस्ती हूउ आसाणि.
निवृत्ति प्रवृत्ति बिहु चाल्यां जूजूइ सुखासणि.
पियाणइ पियाणइ वाधइ परिवार.
जे जे कांइ प्रार्थइ तेह; रहइं ते वस्तुनूं दान अनिवार.
तत्त्वकथा त्रम्बक त्रहत्रहइ.
धज अलम्ब लहलहइ.
साधु तणां हइयां गहगहइ.
दुष्ट दोषी तणउ दाटण.
पामिउ पुण्यरङ्ग पाटण.

चउप्पई

तिणि पुरि राउ विवेक पइठउं, हर्षित वदनि महाजनि दिठउ.
हिव विवेकनी वर्ती आण. खाडया पाखण्डीना प्राण.
तिणि बोलाविउ ज्ञान तलार: 'राजि अम्हारइ तूं वतूं सारि.
अणजाण्या मन देसि प्रवेश, एतु पाले सिद्धादेश.'
ते पभणइ 'हूं करूं पयदण्डी; त्रिणि वारि पुर खेडीसूं हिण्डी.
जे पइसीसि पुरइ पाखण्डी, ते हउं दण्डीसूं मोटइ दण्डि.'
तव जोयइ निज राजह छन्द अविद्यानगरि मोह नरिन्द.
'कुण साहसी, कवण अम्ह दीन? कवण महाबल, कुण बलहीन?
कुण उच्छृङ्खल, कवण उदास? कवणह मनि अम्हचु वीसास?'
जोतां भाउ विवेकु सांभरिउ बोलइ भींतरि दुःखइ भरिउ.
'मूरख राउ अम्हारउ बापु. तिणइ बांडउ कीधउ सापु.
जं मूकिउ जीवतउ विवेकु, सुख भरि दोहिलूं एह जि एकु.
बालप्पण लगि मझनइ तेह ऊंदिर साप सरीखउ नेह.
ते आगलि हूं हूंतउ तिसिउ, केसरी आगलि जम्बूक जिसिउ.
तेह गृध्र निश्चइ, हूं मसउ साचइ; लोक इसइ तउ हसउ.
मानव मानउं ते दाढसी, जे जीवइ वइरी वीससी.
चावी चूरी म्हेलिउं कण्ठि विस जीरविउं सघरि श्रीकण्ठि;
नितु नितु वहइ सुधाकर सोइ. वयरीनउ भय एवडु होइ.

दूहा.

वहुरउ, वयरी, वद्धहउ, हियइ खटकइ तिण्णि.
वीसारतां न वीसरइ वसतां ऊवासि रत्नि.

जे एकू वयरी करी नर निश्चिन्त सूवन्त,
ते सूता तरुसिहरि जिम घर पडिया जगन्त.
के किहांइ साधु छइ, जेहमनि हउं उच्छिट्ठ?
ते तेहरहिं हसि मिळिया अम्ह मनि घणउं पयट्ठ.
किहांइ कुणिहिं परि अछइ ते कुण जाणइ भेउ?
किं मण्डाणउं किं रुलिउं, जाणीसूं चर पेसेउ.

चउप्पई.

तउ चर तिणि पाठव्या अनेकि वसुह मांहि वाहिवा विवेक.
दम्भ कदागम अनि पाखण्ड नामइ भूतलि भमइ अखण्ड.
जण जण पूछइ ते बहुबुद्धि. कुणिहिं न कही विवेकह सुद्धि.
पुण्यरङ्ग पाटणि ते गया. ज्ञान तलारइ सवि निग्रह्या.
नीठ ते नासी पाछा वल्या. मोह राय रहिं आवी मिल्या.
राउ भणइ 'रहु रे अणभल्या. मइं मुखछायां तम्हि ऊलल्या.
अज्जि अम्हारइ जे ओलगइ, अम्ह घरसूत्र अछइ जे लगइ,
जेहनइ अम्ह मोटउ ऊठम्भ, कहउ मु, कांइ न दीसइ दम्भ ?'
चर बोलइ. 'स्वामी ! सुणि वात. दम्भ अम्हारु टलिउ संघात.
जिम भावइ तिम राउलि काजि ते पइसीसि विवेकह राजि.'
ते सुणी राउ जम्पइ प्रेमि. 'दम्भ ! वलेजे वहिलउ खेमि.
तइं तां साहस खेडिउं अछइ. भाग्य भडइ अम्हारउं पछइ.'
वाट जोअन्तां दम्भ पहुत्त रानसभां अविकतु अवधूत.
नमतां पूठि फेरिउ हाथ. सकल सुद्धि पूछइ नरनाथ.

वस्तु.

दम्भ पभणइ, दम्भ पभणइ. 'निसुणि नरनाह!
आदेसइ ताहरइ अम्हि देसि नवनवइ भम्मडिय
पुच्छन्ता जाणि जणु वयरीवित्त. इम सवणइ निवाडिय.
"वीयरायपय सेवतां सरिउं विवेकह काज.
पुण्यरङ्ग पाटणि जई पालइ पूरउं राज."
तिणइ पाटणि तिणइ पाटणि फिरिय अम्हि पत्त.
मांहि पइसी नवि सक्या अम्हि तइ दिट्ठ विदेसिय.
तउ संत्राती सवि वेगु करिअ तुम्ह भणी अ पेसिय.
ज्ञान तलारह रोहि मइं लद्ध न मांहि प्रवेस.
तउ मइ तत्क्षणि आदरिउ तेह सरीखउ वेस.

दूहा.

किद्धइ वेसन्तरि फिरी निरखिउ नयर असेसु.
चारु: अधिपति तउ तिहां कुणिहि न किसिउ कलेस.
वसइं जे तिहां छेहिला, तेह इ लीलविलास.
इहां जे कीजइ मूलगा, ते तेहना घरदास.
ग्राहक सरिसउं वुहरतां तिणि पुरि लाभ असङ्ख.
आपिइ ऊडद बाकुलइ लब्भइ कञ्चण लक्ख.
दउढइ विमणइ वुहरतां इहां वुहरां उच्छाहु.
हाथ हलावइ जे किसिउ, तिहां अणन्तउ लाहु.
पेट जि वञ्ची पोसिया, ते इहां साम्हा थाइ;

विकरइ जे आवी मिल्या ते तिहां भाण्डु सुहाइ.

चाचरि चुहटइ चउवटइ इहां कालि दीसइ नित्त;
विण वर साला कन्दलह तिहां कोइ न करइ वत्त.

वासिहिं बहुलूं तुम्ह नयरूं; तिहां वासह संखेव.
लीला पुण लोकह तणी तिहां अपूरव देव.

चउप्पई.

तिहां जल रक्खइ सविहु कालि बम्भ सरोवरि नवकर पालि.
संयमवन अति रुलियामणूं पाद्रह देव ति जयणा भणूं.
सुकृत महागढ. पोलि च्यारि, दान, सील, तप, भाव विचार.
विरति खाइ; नावइ खोडि. सदाचरण कोसीसां कोडि.
मन परिणाम शुभा आवास. साहु वसइ तिहां लीलविलास.
श्रुतरस कूयडी घरि घरि बारि. सद्गुरुवाणी पाणीहारी.
आसण चउरासी चुहटां. सुगुण कयाणां पुण सामटां.
संघ समवाय महाजन जोडि. समता सेरी, कांइ नवि खोडि.
तिहां अमारि हुइ उद्घोषणा, साहमीवच्छलनइ नूंत्रणां.
कलहट करइ जिणालइ संघ; भास रास–लकुटा रसरङ्ग.
गुहिरइ सरि गुरु करइ वखाण. आगम वाचइ साहु सुजाण.
चोयण पडिचोयण नवि टलइ. इणी परि ते पुर नितु कलकलइ.

दूहइ.

नयर निहाली नवी परि रायसभा संपत्त.
दिट्ठउ राउ विवेकु मइं परिवारइ संजुत्त.

चउप्पई.

राणी सुमति; खरउ अनुराग. जेठउ वेटउ तसु वयरागु.
संवर समरस लहुय कुमार. बालमित्र पुण वस्तुविचार.
मैत्री, करुणा, मुदित, उपेख, वेटी वहु अ रूपनी रेख.
मुहता मुहवडि समकितु लेखि. पुरुषकार तां दलवइ देखि.
उपशम, विनय सरल, संतोष, त्रिहु महाधर; सधर प्रघोष.
वार भेद प्रतिमा वारही. रसकेलिवावि सरसती रही.
प्रायश्चित्त पुण पाणी हरइ. शुभध्यान चरु छानउ फिरइ.
ज्ञान तलार, न आवइ रेसु. छत्र धरइ सिरि गुरुउवदेसु.
सिद्धि बुद्धि वि चामरहारी. सील सेल्लहथ सभा मझारि.
सामइकु तसु सारथि सार. कर्म विवर नामइ पडिहारि.
आगम अर्थबहुल भण्डारु. क्रियाकलाप सकल कोठार.
साति तत्त्वि सप्ताङ्ग जगीस. दण्डायुध गुरुगुण छत्रीस.
सुपुरुष संगति परिषद ठाउ. सत्य सिंहासनि वइसइ राउ.
नाचइ पात्र ते भावन बार, अविकृतना गुण गाइ उदार.
छ इ दर्शन तसु सेवइ द्वार. तेहनी होफ न लाभइ पार.
मझ जोतां तिहां बोलिउ राइ. " मुहता !
माहरउ भाइ ते सावकउ. धर्म न मानइ ते श्रावकउ.
एह राज एवडा अनीक, कुणिहिं सहीइ न तेहनी हीक.
मुहता ! चिन्तावि किसिउ उपाय. किम जीपीसि मोहउ राय ?"

मुहतइ तेडिउ गुरु जोइसी. वात कही तिणि जोई इसी.
"अम्ह मति मूकउ हियडइ धरी. तम्हि जाणउ तां प्रवचनपुरी.
राज करइ छइ रा अरिहन्त. सदुपदेश तेहनउ सामन्त.
श्रद्धा नामइ तासु घरणी; दीपइ देह सुगुण आभरणि.
तिणि जाई छइ जे दीकरी, नामु जेह पुण संयमसिरी,
ते जइ रा परणइ वाल्हइ वयरीवंस तां कीलां दहइ.
ते परिणीनउं ए अहिनाण, धुर लगि ध्राससि वयरीप्राण."
इम बोली गुरु जोइसी गयु राइ मुहनइ बोलाविउ.
"हउं किम परणउं संयमसिरी? इक छइ आगइ अन्तेउरी.
निद्रा न सूइ, न भूखइ जिमइ; कालि भागउ घरबाहरि भमइ.
जेणइ नारी दुइ परिग्रही, दुइ भव विणठा तेहना सही.
बि कीजइ जइ किमइ कलत्र, मनसा होइ सही विचित्र.
इक आघी इक पाछी करइ, तिणि पापइ नर गूडा भरइ.
इक घरणी तां घरनी मेढि; बीजी हुइ तउ बाधइ वेढि.
घरनी कलि कुण आगलि कहइ? चोर माइ जिम, छानउ रुअइ.
एकइ संध्या ऊगिउ सूर, बीजीइ मिलिउ रुलिउ भूर.
एकइ बीजइ शशी ऊगिउ, बीजी बीजइ ते खय गिउ.

दुहा.

घरटीपुड जिम बि घरणी, कणह सरीखउ कन्तु.
कहउ आखु किम ऊगरइ? भरडी आणइ अन्त."

तं निसुणी बोलइ सुमति. "पियुडा ! म करि संतापु.
भेदीगारी हुं नहीं. विमलबोध मुह बाप.
स्त्री सवि सर्मा म लेखवे. एकि अछइ गुणवन्ती.
एकि अकुलीणी दिट्ठ मइं जीह न दीनइ पन्ति.
वरि तेडिइ प्रिय प्राहुणइ करइ नि दूर मसीवण्ण,
पङ्कल जिम ते परिहरी घरणी सेवे रत्न.
करइ जूठ जे वालवी माविरइ निज कन्तु,
तीखी आर ते नारि गणि; ते नर बइलु भमन्तु.
वड लहुडां संतापइ प्रियनडं पामी मान,
रविकरि ताती धूलिनडं ते दीजइ उपमान.
नर नर सिउं बहु बोलणी, घरि घरि गोठि भमन्त,
सहियां मिसि बाहरि वसइ, ते सुसील किम हुन्त ?
इच्छां हींडइ आपणी नरकामिणी जे नारि,
नरयकूपि ते निवडती रहीसि कुण आधारि ?
पुरुष घणी इ परणतइ स्त्री नवि करवी भेदि.
वर जाणी बहु वलहउ कुलस्त्री पूरइ केडि.

चउप्पई.

एक कहीसूं पुण साची वात. राखे मनि मानउ ते वात.
परणी विण जे वीजउ व्याप, तें दूखण कर लोप्यां पाप.
आवीसि जे तव परणी नवी, सहू कहीसि हूं ते वीनवी.
कलह न मांडीसूं कारु रीति. ते मझ होसि सहोदर प्रीति."

" सउकि स्वभावइ हुइ ऊदम्प. सउकि किहिं नवि दीसइ सम्प.
सउकि इसी जइ मझ भारही," राउ भणइ, "हिव जीतऊं सही.
मुहता ! विष्ट शुभाध्यवसाय वेगि वलावि भणी जिनराय.
ते मझ छइ घण दीहनु ढाल, तेणि हुसि ए वेवीमाल. "
मुहतइ विष्ट वलाव्या जाण. हूं धायउ तम्ह करिवा जाण.'
दम्भ भणइ, 'म रहीसि वीससी. मोह ! दशा तुह दीसइ खिसी.

दुहा.

आपणपइ साथइ हुई लोक तम्हारऊं लेउ
सुखनी वातइ लोभवी मुक्ति वसावइ तेउ.
नरक तुम्हारां वर नयर होसइं उद्धस हेव.
तिरियागति वणी ऊचली. जं सकि, तं करि देव!"
तउ रोषइ राजा भणइ करतउ विसरि विलाप.
'उपेखी वयरी अरे कवण मण्डिउ व्याप ?'
मूंछइ वलु घल्ली मयण, देखी बाप वलन्त,
जेठउ बेटउ जोडी कर तव बोल्लइ बलवन्त.
'मइं जीवन्तइ बेटडइ म धरसि अणरइ, बाप !'
होजइ सुखिउ. सीखवीसूं वयरीधरणी विलाप.
नान्हउ ए किम झूझीसि, ए मनि माणीसि भ्रन्ति.
नान्हइ सिंह किसोरडइ मयगल घड भज्जन्त.
जे हूं समरङ्गणि भिडीसूं, ते सहू तुज्झ पहाउ.

पवणह बल विण धूलि किम नहयलि मण्डइ ठाउ ?
कवण विवेक सु वप्पडउ ? कवण सु पट्टण दुग्ग ?
मइं उट्ठन्तइं समरि सइ सुरवइ मिल्हइ, मग्ग.'

पद्धडी.

चेटानइ बोलइ देउ कन्न रा भणइ ' वच्छ ! तऊं धन्न धन्न !
तइं टलीसइ मोरा मनह दाहु. तइं होइ अम्हारऊं कुल सनाह.
ऊगम लगि आकृति तुह अपार. तइं धोरि झिल्हिउ रज्जभार.
तिम चाले जिम विहसन्ति मित्त, न हसन्ति वसुह मांहि जिम अमित्त.
पुण लेजे वेलावल्ल पियाणि. तिणि चाल्यां आवी नावि हाणि.'
इम कहतां पुहतउ रितु वसन्त. तव उट्ठिउ मनमथ धसमसन्त.
सइं हत्थि वधावइ जण णीसेस. आसीस दिन्ति वाहि नर असेस.
पापश्रुत कलरव करइ भट्ट, 'तूं वरीजे जयसिरि, अरिघरट्ट!'
मय अट्ठ गुडिय गयवर सरङ्ग पक्खरिय पञ्च इन्द्रिय तुरङ्ग.
कुविकल्प महारथ वेगि चङ्ग. तां सात व्यसन पायक अभङ्ग.
विकथा पयाण भेरी अनिन्द. दल मिलिय दिट्ठ जव नरवरिन्द,
तव भणइ. 'वीर! निश्चिऊं विचारि, इणि कटकबन्धि तुह नात्थि हारि.
पुण तोइ वहिल्लउ तूं म होसि. भड भग्गा दीसइ दैवदोसि.
तूं पहिलउ फिरजे सयल देसि. जड अनइ जनोई मन गणेसि.
मन्न मेहले जे निवसन्ति रत्ति. इणी परि तूं साधे भुवन तिण्णि.'
राआइसु राउत लेउ तेउ रोमञ्चिउ चाल्लिउ मंकरकेउ.
विषयश्रुत आसन तणउ हत्थी. उन्माद मित्त मूकइ न हत्थ.

मिल्हिय सर भल्ल य भिन्दिमाल तिणि करयलि किद्धी कुसुममाल.
परिहरिय पुरुष तिणि विकट वीर संग्रही नारि कोमलशरीर.
तिहि केसपास सिरि सिरक ठामि पट्टउली पहिरइ कवच कामि.
चक्रायुध कङ्कण चालवन्ती. असि वर जिम बीडऊं करि धरन्ती.
वङ्कडी भमहि सींगिणी भली य. संकड कडक्ख बाणावली य.
नव हावभाव हथिआर किद्ध. नेउर मिसि टोडर पाय बद्ध.
ते शक्तिरूप भड सिउं भडन्ती, अलुआरी अमरह सिउं अडन्ती.
नागह कुलि नागिणी करइ हत्थ. व्यन्तर विलग व्यन्तरीसत्थ.
नारीरसि नर पामन्ति दुक्ख; वल्ली परि वेढिय रहइ रुक्ख.
रणतूरसद्दि जेह सन्नणसुक्ख, आंगमइ अङ्गि जे दलह लक्ख,
जे सीस पुरन्दरि नवि नमाइ, ते रुलइ रङ्क जिम रमणिपाइ.

वस्तु.

मयणि इण परि मयणि इण परि नारि आधारि
झगडन्तइ तिहुयणि अन्न दिवसि पुर एकऊं पामिऊं.
ते पूछइ ओलगु, 'एउ कवण पुर ? कुण ए सामिउ !'
ते जम्पइ, 'सम्भलि कुमर ! ए ब्रह्मानउ ठाम.
ब्रह्मलोक जगि जाणीइ एह वदीतऊं नाम:
इत्थ निवसइ इत्थ निवसइ देव किरतारु.
हंसासण, चउमुह, च्यारि भणन्तउ वेद न भज्जइ.
सरसत्ती बेटी. जम्म विष्णुनाभिहिं भणिज्जइ.

विप्र लोक विलसइ इहां, वर्चसु जेह असङ्ग.
एह नगर लेवा तणी कुमर ! म करीजे भङ्ग.'

पद्धडी.

रढि चडिउ भणइ तउ मयण राइ.'ए नर नवि, जीपिउ जे न जाइ.'
संढोइय विढणह नारि लक्ख वरसन्ती बाण तिक्खा कडक्ख.
सावित्री अङ्गोअङ्गि लग्ग तिणि डोकर केरउ प्राण भग्ग.
बोलन्त अ बम्भण बल अपारि, बम्भणी ते बद्धा विण विचार.
तउ चल्लिउ मनमथ भ्रम भमन्तु जमुनातडि पेखइ कोइ रमन्तु.
'कहु, कवण एह ? मोट्टउ मरट्ट.' इम पूछइ. जाणी भणइ भट्ट.
'वैकुण्ठपुरी अति अछइ सारी, तेहनउ ए नायक देउ मुरारि.
ए कहीइ चतुर्दश भुवन स्वामी. दानवकुल कम्पइ एह नामि.
ए पुढइ क्षीर समुद्र नीरि कुण्डलित शेष कोमल शरीरि.
चालवइ चक्र सारङ्गपाणि. गडमडइ गदाधर भुजह प्राणि.
ए हिवडां छइ कृष्णावतारि. केसी नइ कालिउ एह वारि.
मन आवीसि ए सिउं घडी अ घाइ. ए आगलि जीपी कोइ न जाइ.'

दुहा.

तिणि वयणइ तां रढि चडिउ मयण भणइ विकराल.
'तुझ उपरि हो महुमहण ! आ ऊठिमउ करवाल.'
सोल सहस्र साहण करी गोपी गोलिंगहिल.
पीताम्बर पक्खलि फिरी छोहइ छलण छइल्ल.

पद.

'थिरु थिरु हो थिनकइ सामला ! अम्ह सरिस म बोलीसि आमला.
तम्हि अच्छउ छम्मिहिं आगला, पुण वीरचरित्रह वेगला.
अम्हि रूठी अति विकराल, पुण तूठी छऊं सुकुमाल.
तूं काली नाथणहार गोरी सिऊं म वहीसि खार.
आवइ आवइ हो माधवा ! दीठउ. किम जाईसि जादवा ! ध्रुव०
अम्हि धूंबडि गोठ गोयालिणी कलुकाठ तणी परजालणी.
अम्हि भेदऊं भड जिम चालणी. वरूं वीर करी ऊछालणी. अम्हि रूठी०
तुझ उपरि वनिता आ पडी. ए जाणे वाहर आपडी.
बाणावलि म वहीसि बापडी. तूं जिणतां एक जि वापडी. अम्हि रूठी०
तूं काचउ, अम्हि पुण आकुडी. तूं भोलउ, अम्हि पुण वांकुडी.
तूं आविउ मूठि अम्हारडी. तूं मूकि उमाडी ताहरडी. अम्हि रूठी०'

दुहा.

गोपीनइ वच्चिउ वयणि बलबन्धव थिउ मीण.
चक्र चाप मूकी मिलिउ राउत रणरसि लीण.
वारु वाइ वांसली गोविन्द गोपी सङ्गि.
गाइ गुयाली गूंजरी गरुआ गिरिवर शृङ्गि.
जिम जिम जमुनातडि मिलइ गोयालिणी गमारि,
तिम तिम नाचइ नवी अ पिरि निसि निर्मली मुरारि.
कमल हंस नइ कुसुमनी तियमनि जाणी आलि
जमुनाजल डोही गयउ वृन्दावनि वनमाली.

चउप्पई.

इण परि हरखिउ प्रकटिअ प्राण कुमर राइ, तव दिद्ध पियाण.
आगलि पेखी पर्वत एकु भट्ट पासि तउ पूछइ छेकु.
भट्ट भणइ. 'ए गिरि कैलास स्वामी शंकर तणउ निवास.
एहनउ कोइ न जाणइ मूल. धनुष धरइ, करि करइ त्रिशूल.
एह आभरणि भुयङ्गम बहु, जेहनी फूंकइ फाटइ सहू.
वसइ महा विसु एहनइ गलइ, जेहनइ गन्धइ जग परजलइ.
एहनइ त्रीजूं नेत्र निलाडि, जेहनउ अग्गि जगत ऊजाडि.
एहनइ मस्तकि गङ्गा वहइ, जेहनूं पूर न साहिउं रहइ.
एहनइ भरडानउ परिवार, अरि देखी ऊडाडइ छार.
मदनदहन छइ एहरी ख्याति. इणि गिरि वसि म एक इ राति.'
तउ कोपानलि चडिउ कुमार गिरि वींटी दिइ मेल्ही हकार.
'मदनदहन तउ बिरुद भगावि; मइं आवन्तइ साम्हउ नाति!'
हर हाकी ऊआडिउ प्राणि. सड सड सूडइ विसमय बाण.
वाजइ बाणि घणउं गूगलिउ शंकर साम्हउ आवी मिलिउ.
कुमर भणइ. 'तउ मेल्हउं, माल, नारी तणु जइ परिग्रह झालि.'
हर बोलइ. 'जूउ अम्ह रिद्धि; पाछइ देज्यो अइसी बुद्धि.
छारुडइ अम्ह ऊगट अङ्गि. जडजूडइ सलवलइ भुयङ्ग.
जरगउ वाहणि. रहण मसाणि. भिक्षा घरि घरि भमत नकाणि.
दिसि पहिरणि. पन्नग शृङ्गार. रुण्डमाल अम्ह हियडइ हार.
हालाहल विसु अम्ह आहारि. केही पूरति झालउं नारि?

पद.

पाटु, साडी, कापडां नइ नवरङ्ग घाट
ए अम्ह कन्हइ मागीसि; मनि एतु ऊचाट.
दीजइ जइ पोतइ हुइ. पोतूं दैवह हाथि.
तउ हियडऊं हेठऊं करी लागा भरडा साथि. ध्रुव०
कणयह कङ्कण, चूडला, नागोदर, हार,
ए अम्ह कन्हइ मागीसि; स्त्रीह लोभ न पार. दीजइ०
सालि दालि सिऊं सालणइ घृत, परवल गोल,
ए अम्ह कन्हइ मागीसि; नितु खाईसि घोल. दीजइ०
जिण वातइ ऊणी हुइ, तिणि मांडइ राडि.
वरि वाघिणि लागी सही, पुण ए म लगाडि.' दीजइ०

चउप्पई.

मयण भणइ. 'अवरह हसि पीड; ईसर ! तुम्ह वरि पुण नवि भीड.
ऊंचूं नीचूं वणूं म जोइ. काज ईस ! अन्यथा न होइ.
पारवती छइ अम्ह परिवारि पर्वत बेटी निर्मल नारि.
ते जइ आदरि, तउ तऊं जीवि. नहितरि राणि छण्डावीसु रीव.'

तउ तिणि झाली ते करि वालि. दुष्कर व्रि डीलह संभालि;
वि फेडि इकु कीधउ देह. कन्दल तणु तउ आविउ छेह.
देव तणां सांभली चरित्र गोतम, गर्ग, पराशर, अत्रि,
भृगु; वसिष्ठ ऋषि, विश्वामित्र करइ अकेकी पासि कलत्र
इम भञ्जी मोटां अहिठाण, तात तणी आरोपी आण,

विषमायुध चालिउ धसमसी पुण्यरङ्ग पाटण उद्दिसी.
पाटणि वाजी वात अनेकि. मित्र विचारह कहिउं विवेकि.
'हिवडां करीसूं नहि संग्राम. भिडतां जाइ भडनी माम.
पहिलउं जाईसूं प्रवचनपुरी, परणीसूं कन्या संयमसिरी.
तउ वयरी सिउं प्रकटीसूं प्राण; जोसीनउं जे वचन, प्रमाण.
इकि भणीसि ए डाहउ हुयउ; इकि पुण कहीसि नासी गयउ.
लोकबोल गणीइ केतला? आपणकाजि न भूलइ भला.
काली केसी कंसनउ काल गोकुलि गेलिगहिलु गोपाल
अरिदल देखी पश्चिम गयउ; पाछइ कुणि तेला मउ कहिउ?
विण अवसर जे मांडइ झूझ, राजतलउं ते त्रोडि अबूझ.
माला पडत्या थाउ जे गणइ, धूंबड नाम सहूको भणइ.
अवसरि बोलिउ माणस गमइ. पामइ पुष्टि जु अवसरि जिमइ.
अवसरि वूठउ वाल्हउ मेह. अवसरि आविइ सगइ सिणेह.
सूरउ दीपइ बलइ पतङ्ग. सूरउ पावकि पडइ कुरङ्ग.
सूरउ घनगार्जित सांभली मरइ सिंह बली बली ऊछली.
बलाबलइ वइसारीसूं बुद्धि तउ पामीसूं मनवंछित सिद्धि.'
इणि अवसरि ते विष्ट पहुत्त. ते वीनवइ. 'स्वामी! सुणि वत्त.
तुम्ह सत्कारइ अरिहन्त राउ. तिणइ आ पाठविउ पसाउ.
तक ताकइ आणिउं छइ काज; तुम्हि तिहां पुहता जोईउ आज.'
राउ भणइ. 'सुणि, मित्र विचार! तइं हिव करवी लोकह सार.
परदल देखी थाजे थोक; अम्ह पूठि लेई आवे लोक.

सीखामण देउ चालिउ राउ. नगरलोकि कीधउ समवाउ.
जई सर्व सिरि करिय जुहार वड माणसि वीनविउ विचार.

वत्थु

'स्वामी ! सम्भलि, स्वामी ! सम्भलि. राउ जु विवेक,
ते चलिउ त्वरितगति कुणइ काज्जि ते कवण लेखइ ?
तुम्हि रहिता न घटउ. राउ रहइं किम ते तुम्ह पाखइ ?
जिम जिम सुणीइ अरि तणां ऊलावडां अपार,
तिम तिम थाइ ढोहलउं. हिव अम्ह कुण आधार !'

प्लवङ्गम

ते भणइ 'किसी चिन्ता ? आवउ सवि मिली.'
तउ लेई गयु सो प्रवचननगरी मन रली.
पुण्यरङ्गपुर पाखलि अरिदल तरवरिय.
विलगी आलसि जे रहिया, ते तिहां धरिय.

सारसी

ते धरिय जेह तिहां रह्या आलसि तउ घण परि वडचा.
ते भणइ. 'काहु भडिय कीजइ ? महाधर ते सवि नडचा.
फिरि फिरिय फारक फार फुक्कइ रेसरेलिहिं छलिया.
गढ मढ मन्दिर वावि वाडी वेगि फेडिय चलिया.

प्लवङ्गम

राउ जइ डीलि काचउ काची वारही.
ताडइ वेडी धरतउ धर किसी वारही.
नाठा दीठा हूंसि विहिता वारही.
ए वडि वासि न कोइ जु दिइं तुम्हारही.

सारसी

'पगभरि ञेउ रही भडइ तेउ कोइ न दिट्ठउ.
सम्भली अरिदल ऊठ गाठी ए विवेकु सु नट्ठउ.
चांपइ रिउ अरिहन्त पाय जु इसिउ तेउ नीमाणउ !
सी नासतानी केड कीजइ ?' भणइ मनमथ राणउ.

प्लवङ्गम

'प्रवचन पुर जाइवा न तातइ आइसिउं.
अवर जिणउं सहू. हिव निज थानकिं जाईसिउं.'
विरुद बुलावंत वहु परि पाछु कुमर चलिउ.
चउपट चालत चोरह चरडह भउ टलिउ.

सारसी

भउ टलिउ चउपट चोर चरडह. सेन समहरि चल्लइ.
दल अकल दिक्खिय जे अदेखा, तेह तन मन सल्लइ.
आविउ अविद्यानयरि निरुपम. किद्ध उच्छव डम्बरइ.
घरि घरिहिं उब्भिय नयरि गूडी. खेइ ऊडी अम्बरइ.

प्लवङ्गम

मावित्र प्रणमइ. माइ दि हरखी हुलामणां.
'अखइ होईजे वीर ! करूं तुह लूछणां.'
तात ठविय उच्छङ्गइ पूछइ वत्तडी य.
'किम फिरिउ देसन्तरि ? किम तइं जग नडिय ?

जग नडिय कुण परि ?' इणइ अवसरि मित्त बुल्लण लग्गउ.
'तुम्ह कुमर अमरह सरिस समहरि कलह करतु न भग्गउ.
नाठोर नीठुर घसिय वण परि सन्त सवि वासि आणइ.
एह दिक्खी नट्ठु विवेकु तिम जिम नाम कोइ न जाणइ.'
तिणि प्रस्तावि पापश्रुत भट्टि मदन कुमर तणा छन्द बोल्या.

चरणाउलु.

'मोह राय कुलकमल दिणेसर ! ऊगम लगि अढलक अलवेसर !
भुयबलि भेडि भिडन्त न भज्जइ. वीर ! नाम तुह मनमथ छज्जइ.

ढांढकी

जयवन्तउ जिणिवा जग सहू चाल्लिउ चउपटमल रिउसाल.
चलचञ्चल चतुर तुरङ्गमि चड्ढिउ. करि कड्ढिउ करवाल.
'ओ आवइ, आवइ अरि अप्फालिय. भज्जइ भुजि विकराल.
महीमण्डलि मण्डइ, मयण महाभड, कुण तइं सिउं तुडि ताल ?
क्षणि मेइणी मण्डलि, क्षणि गयणङ्गणि, क्षणि जुज्झइ पायालि.
जे
नवि छुट्टइ झग्गरि सागरि महागिरि गढि मढि गेहि पइट्ठ.
सड सड सूडन्तह तुह सरधोरणि, धीरठ ! कोइ न दिट्ठ.
जे खग्गि खडक्खड खिची न खुट्टइ, जे पट्टइ जुज्झन्ति,
जे सबल वरकइ, चक्क न चुकइ, धीरठ धनुष धरन्ति,
जे मुग्गरि मारइ, कटइ कटारइ, जे तकइ तरवारि,
कम्मारा जिम ते कम्म करन्ता मइं दिट्ठा तउ वारि.
जे जोगी जडिया तपइ तपोधन बम्भण बहु बलठाम.
सौगत सँन्यासी जे मठवासी, तेह तइं भग्गी माम.
जे खितितलि खत्तिय, खर खुरसाणी; सब्बर बब्बर चीण,
जे. दानव. नवकुल नाग, पुरन्दर, ते तइं कीधा दीण.
तइं मच्छिणि मेली मुनि अ परासर धूधुतारिउ, बम्भ.
तइं तेजि तपन्तउ तरणि तछाविउ. सन्दु भणाविउ शंभु.

तइं चन्द कलङ्किउ, इन्द अहल्या मेलिअ किउ मझार;
तइं वेसामन्दिरि वेस छंडाविउ नन्दिसेण जुज्झार.

छप्पयउ.

नवि दिठ्ठउ उठ्ठन्त, समरि छक्कार करन्तउ,
नवि मण्डन्तउ ठाण, न गुण सींगिणि तक्कन्तउ;
नवि कड्ढन्तउ बाण, न पुण मिल्हन्त प्रमाणिउ;
जरढ भेदी जज्जारिउ हृदय भीतरि, तउ जाणिउ.
झुज्झारमल्ल ! झुज्झह तणी परि अपूरव पिक्खी तुय.
न सुअन्ति मुखिहि रिउ तिहु भुयाणि,मयण राउ,सिरिमोहसुय !'

दुहा.

पुत्र पवाडा सम्भली आणन्दिउ नरनाह.
कामिणि करइ ऊआरणां. माडीमनि उच्छाह.
राउ भणइ 'जं जग जिणिय, कुमरि सुभ किय वत्त.
जं पुण अरि ग्यउ जीवतउ, ते कप्पइ करवत्त.
तिहां विवेक सिउं परणीसि संयमसिरी कुमारी.
मोरउ वंस निकन्दीसि ओ ओसरइ कुमारि.'

चउप्पई

रायअङ्गणइ कलहट होतइ, मिली लोकि वहु कउतिग जोतइ,
रायसभा पुहुतउ पडिहार. कर जोडी तिणि किद्ध जुहार.
प्रभणइ, 'देउ ! देउ अवधान एक पुरुष गुण तणउ निधान

पुहतउ अछइ. तुम्ह बारणइ, "रा भेटाडउ मह" इम भणइ.'
राउ भणइ, 'ते वहिलउ आणि.' ते आणिउ नरवर अत्थाणि.
भुइ कम्पावइ मेल्ही पाय. रातइ नयणि बीहावइ काय.
विकट वचन. कर चरण अघोर. नसाजाल जाणीइ छइ दोर.
तेहनूं रूप काल विकराल. देखी चमकिउ मनि भूपाल.
तिणि नरवर रहिं किद्ध प्रणाम. नृपति भणइ, 'कहि तूं कुणनाम?'
'स्वामी! हूं कहिउ कलिकाल, कलिप्रिय, सुपुरुष केरउ काल.
जइ राहवि तऊं, ताहरि रहेसु, वइरवाद सविहू निरवहेसु.
ताहरइ वयरी जो अरिहन्त, मझ भयि लेसि तेउ दिगन्त.
मुक्ति तणी हऊं भांजीसूं वाट, वीर विवेक वजाडीसूं साट.
प्रवचन नगरी धन्धोलेसूं. उपशम संवर उनमूलेसूं.
मरडी मारीसूं मुहतावलउ, ज्ञानतलारह त्रोडीसूं तलऊं.'
तिणइ वयणि राजा गहगहिउ; भल राउत भणी ते संग्रहिउ.
जं बोलिउ कालि, तं साचवइ, मोहसेन सघलऊं माचवइ.
प्रवचन नगरी पाडी भेल, वाधिया मुनिवर मांहि कुमेल.
अर्थ वहाव्या तेणइ यति, सत्त्वह टाली दीसइ सती.
गृही घणा छण्डाव्या ठाण, विणज मांहि केलवइ विनाण.
चूति न निद्रा निद्र वखाणि. देव अनइ गुरु सरिसी काणि.
न लहइ जीव अजीव विचार, वडइ पर्वि नवि मूकइ खार.
साहमिवच्छल मुखि इम भणइ; सगां भक्तिधामइ अवगणइ.
कीर्ति काजि वेवइ सय सहस, दुःस्थित देखी बोलइ विरस.

महामन्त्रनउ नहि वीसास; क्षुद्र मन्त्र उपरि अभ्यास.
कुलस्त्री छांडी बाहरि रमइ. आवश्यकनी वात न गमइ.
भाषासमिति सु नाठी दूरि. तप उपशम बि वहिया पूरि.
गमइ शृङ्गार, न गुरुउपदेश. चोअण दीयइ आणइ रेस.
घणा पुरुष इम कलियुगि कल्या. स्त्री नइ बाल थोडा निऊं टल्या.
तिणि जे मुक्तिइ जातां ग्रह्या, ते के मोह कन्हइ जई रह्या.
के आव्या परमेसर कन्हइ, ते जम्पइ कर जोडी तिन्हइ.
'आ अम्ह सामी ! सिउ संताप ? तूं ठाकुर, तूं मा नइ बाप.
साह्यलि पोकारउं तुह बारि. तूं अम्ह भवकन्तार ऊतारि.
तऊं नायक मनि कीवउ वहऊं. मुक्ति जाइवा कांइ न लहऊं.'

दुहा.

चित्ति चमक्किउ तिणि वयणि जम्पइ जिणवर चन्द.
'जंग झगडइ कलियुगह बलि किम रे मोह नरिन्द ?
तूं विवेक इम सम्भली पडती पोलिइ थुम्भ
मोह रायदल निद्दलण, कहि, कहि, कांइ विलम्बि ?
तुम्ह संयमसिरि परिणवा मनि छइ मोटी आस.
एह वात नं हूं वकऊं, तं सुणि, लीलविलास !
सूरह कुलि ते ऊपनी; आपणि सूरी कन्न;
सूरा विण वर नवि वरइ. एह जि तेह पइन्न.

ते देवह तिहु दुल्लही. वारइ वयर निवाद.
अवर किसिउ तेह भउ नहीं, बीहइ इक्क प्रमाद.
तिणि परणीइ पग मोकला; सुर सेवइ मन सुद्धि;
ज्ञानकला निरती फुरइ; आवइ आठ इ सिद्धि.
एह कन्या कारणि कवण करइ न काय किलेस ?
पुण्यहीण पामइ नहीं सालूणडी सुवेस.
तेह अग्गलइ अग्गलउं प्रकटीसि वीरचरित्त.
तउ कन्या पामीसि सही; बीजी पम्पल वत्त.'

चउप्पई.

कुमर भणइ. 'स्वामी ! अवधारि. आगण सभा आणि ते नारि.
नाममन्त्रु तुम्ह हियडइ धरी प्रकटीसु कांइ वीरह चरी.
कहि तउ दमउं वाघ विकराल. कहि तउ पीउं हुताशन जाल.
गिरि ऊपाडउं विण आधार, कहि तउ चालउं करवतधार.
डीलि परदल करउं निषेध. कहि तउ साधउं राधावेध.'
तउ राजा आणावि कुमारि; सभा भरी जण जोअणहारी.

जाति.

वाजियडां तूर अनेक. नारि करइ ऊभारणां.
'परिणीसिं वीर विवेक',साजण हूआ उतावला.

चउप्पई.

राग द्वेष धडहडता सीह विहु ऊठ्या तउ अकल अबीह.
नखर कूदाला जिसिया पाइ. भुंइ कम्पावइ पुच्छनिहाइ.

धूंबड धूगइ केसरवालि. लोक चडचा भथि मालि अटालि.
ते विहु इ तेणइ आंगम्या; समता गुणि साही नइ दम्या.
अभिजवाल पीतां सोहिली, सर्वविरति वाचा दोहिली;
ते तिणि लीधी मुखि आपणइ. 'वाप! वाप!' जण सहू इ भणइ.
'पांच महाव्रत पांच इ मेरु, एह वातनउ म करीसि फेरु';
भुजवलि तेह ऊपाडिउ भार; तप करवतनी चालिउ धार.
जे संसारनउ थिर दम्भ, एह जि मण्डप, एह जि थम्भ;
जेह शुभाशुभ कर्म, विचारि आठ चक्र ते एह मझारि;
हेठी दृष्टिं जीवनउं ध्यान; ऊरध मुक्ति तणउ संधान;
तत्त्वकला वीधी मनवागि; इण परि राधावेध वखाणि.
तं देखी ऊमाही वाल. तसु कण्ठइ घली वरमाल.
पीहरि पुहती कन्या चली. वेवाही मनि पूगी रुली.

धउल.

पूगी रुली मन थिर हूआं ए. जण दीजइ वीडां जूजूआं ए.
लेइ लगन वधावउ ए विण तेडा सहूइ आविउं ए.
प्रवचन नगरि वधामणां ए. सवि भाजइ जूनां रूसणां ए.
वइठी तेवड—तेवडी ए; दिइ पापड सालेवड वडी ए.
गेलिहिं गाइ गोरडी ए; पकवानइ भरइ ओरडी ए.
घरि घरि फूलङ्कइ फिरि ए, वरवयणी अमीरस नितु झरि ए.
कीजइ मण्डप मोकला ए मेल्हीजइ चारु चाकला ए.

गुरवि सजन जिमाडीइ ए पुरि साद अमारिनु पाडीइ ए.
वर शृङ्गरिक रथि चडि ए. वाजित्रइ अम्बर धडहडि ए
लाडणु जोआ जग मिलि ए. सिरि छत्र, चमर पासइ ढलि ए.
संयमसिरि जग दूलही ए प्रिय पेखी गुणनिधि गहगहि ए.
पुहतउ मण्डपि सासरि ए, वर बइठउ प्रवचन माहरि ए.
करमेलावउ बिहु करि ए. गुरु जोसी समउ सु उच्चरि ए.
पावक प्रतिमा पाखलि ए दिइ बिहु इ प्रदक्षिण मनरुली ए.
लाडण लाडी लहुयडां ए बिइ निरुपम रूपइ रूयडां ए.
द्विवत घणा ऊमाहियां ए अणान्दिहिं विहसिय बिहु हियां ए.
माविरइ उच्छव किय ए जण जोई कउतिग घरि गय ए.
'एह विछोह म देखीस्यु ए' मनरङ्गि बोलइ सहू इस्यूं ए.

चउपई.

परण्या पूठि प्रकटिउ प्राण. वीर विवेकइ दिद्ध पियाण.
घोर अभिग्रह फारक फिरइ. योगअङ्ग गयवर गुडि धरइ.
सुभा भाव ऊठइ असवार. रथ सहस्र सीलङ्ग अढार.
कोडि न मूकइ मित्र विचार. सुश्रुत भट्ट करइ कयवार.
सइं हथि देवी वधारइ तिलक. वीर सु चल्लिउ लेई कटक.
त्रहत्रहन्ति त्रम्बक अपार. ढमढमन्ति ढक्का अनिवार.
ओं ओं वज्जइ मङ्गल सङ्ख. तिगि तिगि काहल करइ असङ्ख.
भिरिरि भिरकइ गहिरी भेरि. चालइ दल सवि पिहुली सेरि.
गाम गाम आवइ भेटणां. मान दान तेह दीजइ घणां.

'पहिरउ लोक सोना नइ चीर. कोइ म डरउ. अम्हारी धीर.
नान्हा लोक न कांइ कहउं. मोह उपरि आ खांडू वहऊ.'
इम बोलतु ते गयु सेत्रुजि. मोहह पुरची त्रूटी धूजि.

चरमुखि जाणी अरिदलचांप मोह फूकार करइ जिम साप.
चालिउ मोह राउ सामही. हय गय साहण सङ्ख्या नहीं.
दल चालिइ सायर छलछलइ; मेइणि डोलइ; गिरि टलटलइ;
तिण्णि भुयण तसु भयि खलभलइ. राय राण सवि आवी मिलइ.
कटक ति खेहइ झांपइ सुर, क्षणि क्षणि वाधइ जिम नइपुर.
चालइ कटक तलारह काहिउं. दल दक्षिण दिसि आवी राहिउं.

बिहु दल दृष्टिमिलावउ हुउ. भड झूझेवा मागइ दूउ.
जिम जिम परदल देखइ फार, तिमतिम झवक करइ झूझार.
कटकह कहइ विवेक सगर्व. 'आ आपणि तां आविउं पर्व.
हिव जीपीसि तुम्हारइ हाथि. अरिभड भडउ साही बाथि
"मोह मोटु"मनि माणउ इसिउं.साहसधणी न सिज्झइ किसिउं ?
राखे भगगउ खग्गप्रहारि. सुखि ऊघडइ न मर्गह बार.
तम्हि जोउ नि प्रसिद्धि प्रमाण, एउ पहाडउ मेरु समान.
वीरक्षेत्र कहीइ सेत्रुञ्ज. बिहु भवि भलूं इहांनूं झूझ.
परदलि भिडतउ जे भाजीसि तेणइ अरिहंत देउ लाजीसि.
ऋषभदेव दृढ मनि ओलखउ, आपणपा ते पुठी रखउ.
कहु कुणनइ किसिउ परिवार, कुणनइ हाथि किस्यूं हयिआर ?'
ते बोलइ 'कांइ नथी मणा, रखा रिखव छइ जइ आपणा.'

धउल.

भणइ कुमार 'तात ! सुणि वात. अम्ह अछि ओलगु अति घणा ए.
भरत सगरादि घण अवदात. चक्रधर चाकरी अम्ह करइ ए.
अम्ह करइ केशवबन्धु ते सवि सेव देव सुहाविया.
करकण्डु दोमुह नमि सुनग्गइ नवल नेहि समागया.
तव भणइ उपशम राउ दमदंतु भड्डु चिलाईपुत्तउ
अम्ह करइ ओलग कुरग कुरगड्डु दिढपहार निरुत्तउ.
विनउ भणइ भड मेहकुमार अम्ह दलि गोयम गुण निलउ ए.
तातवयणि जिणि त्यजु अहंकार, बाहु बाहुबल अगलउ ए.
आदरिउ सरलि संतोष बरवइ आदि नरवर नन्दणउ.
अइमुत्त रायह पुत्त अम्ह दलि रहिउ राउ उदायणउ.
सनिकन्तु सारङ्गपाणि श्रेणिक राउ संप्रति अक्खइ.
थिर थूलिभद्दु सुजात जम्बू सेलहत्थ सु दिक्खइ.
करुण सुन्दरी कहइ कुमारि मोह नइ कलियुगि जे रमइ ए.
तसु दलि पारधि सूना मारि धुर लगि मुह ते नवि गमइ ए.
नवि गमइ ते मझ. तेणि कारणि रणह रङ्गि जुमल्लइ.
प्रिय सोगि पूरी नारि निराखेप निवड मोगर मिल्हइ.
अढलक्क देसि अढारि कारिय जीवरक्ख सलक्खणउ,
कलिकालकम्पण कुमर नरवइ वीर गहिर वियक्खणउ.
इम सम्भाली निज परिवार वीर विसम हरि आरुहइ ए.
फरदल लगइ चलइ असवार पाखरि घूघरी रुणझुणइ ए.

रुगझुगइ घूघरी घोर घण परि. घुमघुमन्ति नीसाणया.
झलकन्त सब्बल सेल्ह. पेखिय पडइ कायर प्राणथा.
रोमञ्चि राउत जोड जडकइ जरड्बन्धन तुट्टइ.
हणहणइ हूंफइ हाखि हयवर, पूर जिम पहट्टइ.

दुहा.

तं जाणी जमरूप घरि जम्पइ मोह नरेसु.
भड ! उट्ठउ. तिण परि भिडउ, जिम तुम्ह होइ....
मयण मिलिउ जसवाहि सिउं गर्दभिल्ल प्रद्योति;
ससी सेलग सोदास सिउं दलवइ कीधा पोति.
कुराडि कमट्ठिहिं कउरविहिं तउ परिवरिउ कोप.
परशुरामि रावणि किउ मान वणउ आरोप.
पीढ महापीढिहिं सबलि महाबल मण्डिउ दम्भ.
नन्दि सुभूमिहिं कोणियहिं लोभ सु गुरुआरम्भ.

चउप्पई.

तउ बिहु इ दल चालिय चडी. हाक मूकइ दलवइ दडवडी
कंसालां जिम दल आफल्यां. गयवर गयवरि सरिसा मिल्या.
रथि रथु, पायक पायकि जडइ; घोडउ घोडइ सरिसउ भिडइ.
ऊडिउं लोह न पइसइ कोसि. झूझइ राउत पूरइ रोसि.
वांधी ब्राणि गयाणि टाटरी, रविकर मूक्या तिणि आवरी.
खांडां झलकइ वीजल निसियां, सुहड तणां मन तेणइ कसियां.

पायक पूठइ सरनी सेज तेह उपरि अपछरनां हेज.
रुधिर पूरि रथ ताण्या जाइ. सिर त्रूटइ, धड धसमस धाइ.
तेजी तुरङ्ग न साह्या रहइ, परदल मांहि फूटी वहइ.
विहु इ कुमर लागउ संग्राम, तां वइरागि जीतिउ काम.
पुरुषकारि संहरिउ प्रमाद. सीलि ऊतारिउ मदनउ नाद.
उपसमि क्रोधह किउ संहार. विनय वीरि वारउ अहंकार.
सरलि दम्भ छण्डाविउ क्षोभ. सुखि संतोखइ साधिउ लोभ.
राग द्वेष सामायकि वरिया. कर्म महाभड तपि संहरिया.
नास्तिक वारिउ वस्तुविचारि, करुणा पारधि सूना मारि.
क्षणि क्षणि खूटी मोहनी खेल; सघलइ कटाकि पडी तउ भेलि.
दलवइ विणु दल सूनउं हूउं नाठउं जाइ दिसोदिसि जूउं.
तउ आपणपइ ऊठिउ मोह. तिणि रणि मांडिउ भइसाडोह.
कुमर सवे तिणि द्दष्टिइ कल्या जाइ महाधर पाला पल्या.
सेलहत्थ सिरि दिट्ठु प्रहार. समकित स्यूं गिउ दूरि तलार.
ते द्रष्टिइ कोइ न सकइ चडी; तेह [illegible]उं कोइ न सकइ भिडी.
इम देखी निज दल दन्दोल विवेक राउ तउ करइ कलोल.

बोली.

तउ विवेक राजा सामही संग्रामाङ्गणि आविउ.
आवतु जि मोह राजा बोलाविउ.
'अहो विवेक ! नासि,रे नासि.
म रहसि भाइ तणइ वीसासि.

रणक्षेत्रि चडचा क्षत्रिय न गणइ बाप नइ भाइ.
एह वातनी प्रसिद्धि आगइ ऋषभदेवनन्दनि नीपाइ
भाइ ! आ तऊं तहीइ गाठउ,
जहीइ कुसुमसरभायि जीव लेई नाटउ.
तऊं तउ डीलइ कुंअलउ;
ताहरउ परिवार सीयलउ.
मझ दिगविजय करन्तां त्रिभुवन फिट्टी थाइ तिणि फाडा.
आपण कहऊं केहउ केतला तुझ आगलि पवाडा ?

पद्धडी.

आदीसर पौत्र हूअउ मरीचि, घात्यु सु मइं गर्जिउ गोत्रि नीचि.
श्रीवीरनु जे कहीइ जमाइ जम्मालि मेल्हिउ मइं पजाइ.
मइं पाठवी पाप तणूं अनीक तुह भक्त भांज्यु भड कण्डरीक.
रहिउ सइ सेणिक तउ निरोपि, घात्यु सु मइ तां नरकान्धकूपि.'
बोलइ विवेक 'सुणि मोह भाइ ! तइं तां दिखाडी निज पण्डिताइ.
खरूं खवे जेह ते तण प्रमांण. ते आपणूं कांइ करइ वखाण ?
सु सीयलानु म करे वीसास; सीली नइ पर्वत हुइ विणास.
वाध्या विहु आपण एक ठामि. एतलऊं बोलीसि कउण कामि ?
खट खण्ड भूमण्डल जेणि साधी संपूर्ण लील भरतेसि लीधी,
जे तइं त्रण बन्धनि बद्ध हूंत, ते मू लगि मुक्तिपुरी पहुत्त.
सु ताहरउ भक्त दृढप्रहार, मइं ओलगी गिउ भवपूरपारि.

तउ गमिउ चितइ चित्राइपुत्त मइं ऊठवि नेह फिरिउं चारित.
धारिउ घण नइं रहनेमि आगि, ते आज जाग्यु मझ पूठि लागि.
केता कहूं पायक तउ प्रसिद्ध ? मइं बूझवी निर्वृतिपन्थि लिद्ध.

चउप्पई.

जलधर वूठइ जलण न दहइ. गरुडवाइ गरडस किम रहइ ?
रविउग्गमि अन्धारउं टलइ. साहसघणी न साइणि छलइ.
केसरिसादि गइन्द पलाइ, घट जिम नांदइ घणनइ घाइ.
हिम पडतइ जिम दाझइ आक, मझ आगलि तउं कवण वराक ?'
इम बोली ऊठ्या ते वीर. हाकइ, ताकइ तोमर तीर;
जडइ भिडइ, भेडवइ अभङ्ग; धाइ, धमइ ते; धूणइ अङ्ग;
वेढिइ तेडइ, ताडइ तेउ; झडवइ, झूवइ, झूझइ बेउ;
हसइ, घमइ; रोसइ किलकिलइ; वोलइ वलइ; विइ छलछलइ.
जे हथिआर मोह पाठवइ, राउ विवेक सु सवि जालवइ.
ब्रह्मायुधि वलतउ आहणिउ मोह नरिन्द विवेकइ हणिउ.
वाजइ दुन्दुहि गयणि गभीर, पञ्चवर्ण लहलहकइ चीर;
जय जय नन्दा सुर उच्चरइ, कुसुमवृष्टिमिसि ओलग करइ.
निवृत्ति तणी हिव पूगी रुली तिणि तेडी सवि अवला मिली.
सविहुनइ मनि वाधी आस. रणभूइ माडिउ रङ्गइ रास.
इणि अवसरि सुश्रुत भट्टि राय विवक तणा छन्द भण्या.

गीति.

अरिहन्तपायभत्तो, मोहं जिणिऊण जयसिरिं पत्तो,
दयवन्त, उदयवन्तो विवेयचन्दो नरिन्द जयवन्तो.

दुमिला.

जयवन्त अणन्तगुणड्ढ सुगड्ढिम गज्जइ गोरिहिं गुहिर सरं;
भुयदण्ड पयण्डि सुवड भड भज्जइ चाडिय पवाडइ पञ्चसरं.
परि पेक्खिय परदल लक्ख कडक्खइ दक्खइ दक्खिण वीररसं.
लिज्जन्त न खुट्टइ पसरी पट्टइ तिहुयणि वीर विवेकजसं.
जमुनाजलि खिज्जइ तोइ न मिल्हइ रायहंस निय धवलगुणं.
सायरजल कालइ वसइ निरालइ, तोइ न मुत्ताहल मलिणं.
नहमण्डलि नीलीवण्णि निलुक्कउ चन्द न चुक्कइ चुक्खमयं.
मन मोहइ त्रिइ परिपडिय न मग्गी मिल्हिम तउ आवालवयं.
सेना सिउं नट्ठउ मुहतु रणङ्गणि, मुहवाडि मोडिउं मन्त्रिबलं.
पञ्चिन्द्रिय तलवर मूल निकन्दिय. छिन्दिय छ्वह बाहुबलं.
राणि राग न रोस न रमइ सरङ्गइ, नवि छलइ कलिकाल छलं.
मणहणन्त तोमर तउ कर कम्पिय पेक्खिय हुइ मउ मोहबलं.

हाणि हाणि भणी हक्किय मोह महा नडि, जे पाडिय पञ्चिन्दि पिडि,
जे कलिमलि खुत्ता विषयि विगुत्ता, जे जित्ता कम्मट्ठभडि,

हासा मिसि जन्तु तणइ जे हिंसइ नरयगमणि एगग्गमणा,
तउ दंसणि दुक्ख परिक्खयि ते सवि वर हुइ सिरिसिवरमणी तणा.
रमणीरासि विद्धउ विसयालुद्धउ नन्दिसेण तइं उद्धरिउ.
नरनारी निकन्दण ते आरामी तूं बलि केवलसिरि वरिउ.
जे कुलकुलक्खय कारग पण्डव यादव द्रव निम मुक्कदया,
तइं वीर विवेक ! एक ओलग्गिइ सिद्धिपुरी ते सुखिइ गया.

छप्पयउ.

सूरियण तूं ध्याइ. सधर तूं धर्मधुरन्धर.
तूं त्रिभुवन आधार, धीर जिम मेरु महीधर.
सेवइ सवि नर अमर भमर जिम तउ पयपङ्कय.
तुह नामक्खरि जाइ जम्म जर मरण महा भय.
तूं विण असार श्री भारतीय तउ पसाय वञ्छइ सहू य.
करि अम्ह स्वामी ! सेवा सफल, सिरिविवेक ! मनमान्त्रिसुय !

चउप्पई.

मोह पहूतउ जव परलोकि प्रवृत्ति पडी तउ पूरइ शोकि.
वंस विणास न हियइ समाइ; सूकी जिम ऊन्हालइ जाइ.
कुल क्षय देखी धणूं वलवलइ, तडफइ मङ्कुण जिम टलवलइ.
मनु विलवइ मूकी नीसास. 'आज अम्हारी त्रूटी' आस.

दुहा.

भोजन कुण रहिं भावीसि? नयणिहिं नींदविछोह.
लहुडउ लीलापति गयउ अम्ह कुलमण्डन मोह.

पद.

मोहा! तूं किहां गयु ए प्रवृत्ति लेई संघाति?
कुणि कारणि अम्हि टालिया ए? ध्रुव०
बाप छतइ बेटउ मरइ, विरुई ए जाणि वात.
वडपण लाइलूं. तूं पखइ हूं किम होईसु तात? मोहा०
गयउ केसरी; मृग संचरइ. गयउ रवि; तिमिर फुरान्ति.
अरिमड भञ्जण तूं गयउ; परदल हिव पसरान्ति. मोहा०
किहां ते बेटा बेटडी? किहां तुरय? किहां हत्थी?
ए सहू तुझ केडइ गयूं; सहू मिलिऊं तुझ साथि. मोहा०

दुहा.

जाणी जनकह दोहिलूं किद्धु विवेकि जुहार.
'तात! किस्यूं इम झूरीइ देखी कुलसंहार?
आपणपा पीपल साडिउ. मोह जि मइलउ मूलि.
केतूं कुसल विमासीइ वसतांनइ नइ कूलि?
जे अन्यायि मेलीइ, ते धन सुथिर न होइ.
घोर पाप जिणि वापरइ, तिणि कुलि उदय न जोइ.

मोह तुम्हार इ बेटडउ, तम्हि अम्हि कीधा चोर.
छोरु समान न लेखवइ, ते मावित्र कठोर.

जिणि बांधिउ, जिणि रोलविउ, तेह उपरि संतोष;
अम्हि तइं विकर समा गण्या; ए कुण दीजइ दोष?
कुलह कलङ्कण, कलहप्रिय बेटउ गयउ म झूरि.
उठि, जलञ्जलि मोह दिइ, कां तऊं पडिउ अघोरि?
निवृत्ति तुम्हारी ए घरणी. ए मू बेटउ जाणि.
ए पोतऊं सवि ताहरऊं. हूई किसी तउ हाणि?'

मोहप्रयोजन मन करी थप्पइ राजि विवेकु.
चिर परिचय लगि सम्भरइ वली वली मोह जि एकु.

वत्थु

पाइ लागिय पाइ लागिय वली सुविवेक
सीखामण दिइ इसी 'तुम्हि तात! ए किसिऊं मण्डिऊं?
परमेसर अणुसरु. मोह तणउ अन्दोह छण्डउ.

समता सघली आदरउ. ममता मूकउ दूरि.
च्यारि हणी पांच इ जिणी खेलउ समरसपूरि.'

चउप्पई.

तिणि सीखामणि मन संचरइ मोह वली वली पुण सम्भरइ.
कहइ विवेकह तउ ते वात. 'मोह तणी न सुहाइ घात.

मोहध्यान हिव तोइ जि टलइ, जइ वेसानरि तनु परजलइ.
ध्यानानलि तउ खासीऊं काठ. सहचर कर्म अछइ अम्ह आठ.
खाघूं पीधूं, ध्या अम्हि वडा तुम्हे उ होज्यो अम्ह जेवडा.
इनिउ संयोग न निलीसि वली साथि थई अम्ह पूरउ रुली.'
शुक्ल ध्यान तउ दीपिउ आगि तिणि पइसी मन लागउ मागि.

चेतन राणी अवसर' लहइ निवरइ वर रहिं आवी कहइ.
'स्वामी ! माया जं वीताविऊं, तइं तां डीलि ते अनुभविऊं.
ते जइ कहीइ, तउ छइ घगूं, वीतकनऊं स्यूं सम्भारणूं ?
जे तइं मांडी कायापुरी, अशुचिइ जम्बालइ छइ भरी.
अट्ठोत्तर सय चोर विणास तिगइ न वटइ तुम्हारउ वास.
स्वामी ! आपइ आप विमासि. ऊठि, शक्ति आपणी प्रकाशि.
जइ सचेत तऊं होईसि आज, वलि वहिलु लहीसि तां राज.
हिव मायानउ लाग जि टलिउ. मन मुहतउ वेसानरि जलिउ.
रणभरि रहिउ मोह सकुटुम्ब. स्वामी ! झलहलि म करि विलम्ब.

परमहंस तउ हुउ सचेत. राणीनउ मनि वसिउ संकेत.
परम ज्योति पामिउ प्रकाश त्रूटा आप तणा तां पास.
सतीवचनि वाधिउ सोहलउ. काया मूकी थिउ मोकलउ.

एक विवेक न वीसरि तोइ. मननी संतति भली नवि होइ.
तउ विवेक तिणि कीधउ जूउ; आपणपइं प्रभु त्रिभुवनि हूउ.
निगि फागुणि आंवउ गहगहइ; निगि ग्रीषमि नइ पूरइ वहइ;

बहुलपक्ष पूठइ शशिवृद्धि: आर अनन्तर सागर रिद्धि;
दडउ पडी नइ वली ऊपडइ; ठामि कपूर कपूर जि वडइ;
भावठि भागी पुण्य पसाइ, पामिउ राज वली तिणि राइ.
परमहंस सहू कोई जपइ. परमहंस दिणयर जिम तपइ.
परमहंस लगि भाजइ भ्रन्ति. परमहंसि तउ लागी खन्ति.
एह जि मङ्गल, उच्छव एउ. एह जि मायबाप, ए देउ.
इणि तीरथि न्हातां हुइ सुद्धि. ए सारस्वत पूरइ बुद्धि.
कल्पद्रुम, कामधेनु सोइ. चिन्तामणि ए, अवर न कोइ.
एह जि सिद्धिपुरीनउ पन्थ. एह जि जीवन. सिवनउ ग्रन्थ.
मूलमन्त्र, मणि ए मनि मानि. तप जपनउ फल एहनइ ध्यानि.
त्रिभुवनदीपक एउ प्रबन्ध पाप तणउ सांसु हुइ न गन्ध.
इणि सवि संपद आवइ पूरि. इम बोलइ जयशेखरसूरि.

परिशिष्ट.

वसन्तविलासमां ऊतारेला संस्कृत प्राकृत श्लोक.

या कुन्देन्दुतुषारहारधवला या श्वेतपद्मासना
या वीणावरदण्डमण्डितकरा या शुभ्रवस्त्रावृता ।
या ब्रह्माच्युतशंकरप्रभृतिभिर्देवैः सदा वन्दिता
सा नः पातु सरस्वती भगवती निःशेषजाड्यापहा ॥१॥

ईदृग्वसन्तविभवेन यथा यथामी प्रौढिं क्रमेण दिवसाः परिदर्शयन्ति।
शङ्के त्रपापरिवलेन तथा तथैताः श्यामा नवीनवनिता इव संकुचन्ति।२।

बिम्बोट्ठे बहुलं ण देन्ति मयणं णो गन्धतेल्लाविला
वेणीओ विरअन्ति लेन्ति ण तहा अङ्गम्मि कुप्पासयं ।
जं वाला मुहकुङ्कुमम्मि वि घणे विज्जान्ति ढिल्लायरा
तं मण्णे शिशिरं विणिज्जिअ बला पत्तो वसन्तूसवो ॥३॥

श्रीमद्वसन्तऋतुराजविलासभूमिर्भातिर्विभाति सहकारमहीरुहोऽयम् ।
तानप्रदायिषु षडङ्घ्रिषु कोकिलोऽयमत्र प्रपञ्चयति कंचन पञ्चमं यत्॥४।

भिन्दन्तश्चन्दनालीं कमलमुकुलजां धूलिमुद्धूलयन्त-
श्चुम्बन्तश्चूतवीथीं परिमलबहलांश्चम्पकान् कम्पयन्तः ।
आरादारामसीमातटघटितघटीयन्त्रनिर्मुक्तवारां
धारामाराधयन्तः श्रमजलरिपवो वान्त्यमी गन्धवाहाः ॥५॥

---

३ कप्पूर० । १ । १ ।

कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधूभुक्तमुक्तावशिष्टः
कर्णाटीचीनपीनस्तनवसनदशान्दोलनस्पन्दमन्दः ।
लोलल्लाटीललाटालकललितलतालास्यलीलाविलोलः
कष्टं भो दाक्षिणात्यः प्रसरति पवनः पान्थकान्ताकृतान्तः ॥६॥

रक्तोत्पलप्रचितकुञ्चितकुञ्चिकाभैरुत्फुल्लकिंशुकलताकुसुमैरमीभिः ।
उद्घाट्य किंचिदपि मानमयं कपाटं कामो विवेश हृदि संप्रति दम्पतीनाम्॥

दीर्घा वन्दनमालिका विरचिता दृष्टयैव नेन्दीवरैः
पुष्पाणां प्रकरः स्मितेन रचितो नो कुन्दजात्यादिभिः ।
दत्तः स्वेदमुचा पयोधरभरेणार्घो न कुम्भाम्भसा
स्वैरेवावयवैः प्रियस्य विशतस्तन्व्या कृतं मङ्गलम् ॥८॥

सुदतीजनमज्जनार्पितैर्घुसृणैर्यत्र कपायिताशया ।
न निशाखिलयापि वापिका प्रससाद ग्रहिलेव मानिनी ॥९॥

दोलागतागतविनोदरसेन गीतं प्रापञ्चयन्त सुदृशः श्रितपञ्चमं यत्
तस्य प्रतिध्वनिरिवोपवनाश्रयाणामश्रावि कण्ठकुहरेषु कुहूकरीणाम्॥ १०॥

हृष्टः स्मरामि भृशमुत्सुकतागृहीतवासोविपर्ययविलोकनसुस्मितानि ।
व्रीडाविकुञ्चितविलोलविलोचनानि यूनां रतान्तललितानि च तानि तानि॥

उपरिनाभिसरः प्रतिताडिता पटकुटीव मनोभवभूपतेः ।
विजयिनस्त्रिपुरारिजिगीषया तव विराजति कामिनि कञ्चुकी ॥१२॥

---

८ अमरु० ।

स्निग्धं दृष्टिपदं विभूषितवपुः कर्णस्य कण्डूयनं
केशानां च मुहुर्मुहुर्विवरणं वार्ता च सख्या सह।
नाभेर्दर्शनमुत्पथं च गमनं बालस्य चालिङ्गनं
कुर्वीरन् विवशाः स्त्रियः समदना दृष्ट्वा नरं वाञ्छितम् ॥१३॥

उपरि निपतितानां स्रस्तधम्मिल्लकानां
मुकुलितनयनानां किंचिदुन्मीलितानाम् ।
सुरतसमरखेदक्लान्तकर्णोत्पलाना–
मधरमधु वधूनां पुण्यवन्तः पिबन्ति ॥ १४ ॥

विश्वत्रयं विजयते मकरध्वजोऽयमस्त्रीकृतेन मम कोमलकूजितेन ।
लोकास्तथापि कुसुमास्त्रममुं वदन्ति पुंस्कोकिलोऽरुणितदृष्टिरिति क्रुधेव ॥

अथ सुललितयोषिद्भ्रूलताचारुशृंगं
रतिवलयपदाङ्के चापमासज्य कण्ठे ।
सहचरमधुहस्तन्यस्तचूताङ्कुरास्त्रः
शतमखमुपतस्थे प्राञ्जलिः पुष्पधन्वा ॥ १६ ॥

मन्दं मन्दमुपैति दक्षिणवधूताटङ्कतालीदल–
ज्योत्स्नासीकरनिर्झरव्यतिकरक्लिन्नो वसन्तानिलः।
संभोगान्तनितान्ततान्तवनितापीनस्तनप्रोल्लस–
न्मुक्ताहारलतोपमश्रमपयोबिन्दुस्त्रजां तस्करः॥ १७ ॥

---

१४ सुभा० । २१३५ । १६ कु० सं० ।२।३४।

उत्तुङ्गपीवरकुचद्वयपीडिताङ्गमालिङ्गितः पुलकितेन भुजेन रत्या ।
श्रीमान् जगन्ति मदयन्नयनाभिरामः कामोऽयमेति मदघूर्णितनेत्रपद्मः॥ १८

तव कुसुमशरत्वं शीतरश्मित्वमिन्दो–
र्द्वयमिदमयथार्थं दृश्यतेऽस्मद्विधेषु ।
विसृजति हिमगर्भैरग्निमिन्दुर्मयूखै–
स्त्वमपि मदन वाणान् वज्रसारान् करोषि ॥ १९ ॥

कुसुमकार्मुककार्मुकसंहितद्रुतशिलीमुखखण्डितविग्रहाः ।
मरणमप्यपराः प्रतिपेदिरे किमु मुहुर्मुमुहुर्गतभर्तृकाः ॥ २० ॥

वसन्ते वासन्तीद्रुमकुसुमसौरभ्यलहरी–
भ्रमद्भृङ्गैरङ्गे रचितमधुरारावमुखरे ।
प्रियां स्मृत्वानाथां हृदयविलसन्मन्मथवशा–
दहा हाहा हाहा हरिहरि मृतः कोऽपि पथिकः ॥ २१ ॥

किंशुकाः कुसुमिताः कलकण्ठकूजितैर्मुखरिताः सहकाराः ।
नागतः प्रियतमः सखि हा मे का गतिर्मधुरुपागत एषः ॥२२॥

वसन्तप्रारम्भे चिरविरहखिन्ना सहचरी
यदि प्राणान् मुञ्चेत्तदिह वधभागी भवति कः ।
वयो वा स्नेहो वा विषमविशिखो वेति विमृशन्
तु-हीति प्रव्यक्तं पिकनिकरझांकारमशृणोत् ॥ २३ ॥

---

१८. प्र०चं० ।१। १९ शाकु० ।३।३। २० शि०व० ।६।१६।
२३ सुभा० । १६८८ ।

माणं मुञ्चध देह वल्लहजणे दिट्ठिं तरङ्गुत्तरं
तारुण्णं दिअहाइं पञ्च दह वा पीणत्थणत्थम्भणं ।
इत्थं कोइलमञ्जुसिञ्जणमिसा देअस्स पञ्चेसुणो
दिण्णा चित्तमहूसवेण सहसा आणव्व सव्वंकसा ॥ २४ ॥

अपूर्वोऽयं धनुर्वेदो मन्मथस्य दुरात्मनः ।
शरीरमक्षयं कृत्वा निहन्त्यन्तर्गतं मनः ॥ २५ ॥

मधुरया मधुबोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया ।
मधुकराङ्गनया मुहुरुन्मदध्वनिभृता निभृताक्षरमुज्जगे ॥ २६ ॥

मुग्धे मानं न ते युक्तं कर्तुं प्राणाधिके प्रिये ।
धत्ते मत्स्यी कियत् कालं जीवितं वारिणा विना ॥ २७ ॥

यान्ती महेभवदनङ्गमहे सहेलं हेरम्बकुम्भसुहृदा स्तनमण्डलेन ।
काचिद्युवानमथ राजपथावतंसमंसस्थले सुभगमानिनमाजघान ॥२८॥

मालतीमुकुले भाति मञ्जु गुञ्जन् मधुव्रतः ।
प्रयाणे पञ्चबाणस्य शङ्खमापूरयन्निव ॥२९॥

रतिपतिप्रहितेव कृतक्रुधः प्रियतमेषु वधूरनुनायिका ।
बकुलपुष्परसासवपेशलध्वनिरगान्निरगान्मधुपावलिः ॥३०॥

विचिन्वतीः पान्थविहङ्गहिंसनैरपुण्यकर्माण्यलिकज्जलच्छलात् ।
व्यलोकयच्चम्पककोरकावलीः स शम्बरारेर्बलिदीपिका इव ॥३१॥

---

२६ कर्पूर० ।१।६। २६ शि० व० ।६।२०।
३० शिव० ।६।७। ३१ नै० ।१।८६

युवद्वयीचित्तनिमज्जनोचितप्रसूनशून्येतरगर्भगह्वरम् ।
स्मरेषुधीकृत्य धिया भयान्धया स पाटलायाः स्तवकं प्रकम्पितः॥३२॥

रसालसालः समदृश्यतामुना स्फुरद्द्विरेफारवरोषहुंकृतिः ।
समीरलोलैर्मुकुलैर्वियोगिने जनाय दित्सन्निव तर्जनाभियम् ॥ ३३ ॥

स्मरार्धचन्द्रेषुनिभे कृशीयसां स्फुटं पलाशेऽध्वजुषां पलाशनात् ।
स वृन्तमालोकत खण्डमन्वितं वियोगिहृत्खण्डिनि कालखण्डजम् ॥३४॥

अशोकमर्थान्वितनामताशया गतान् शरण्यं गृहशोचिनोऽध्वगान् ।
अमन्यतावन्तमिवैष पल्लवैः प्रतीष्टकामज्वलदस्त्रजालकम् ॥ ३५ ॥

त्वदग्रसूच्या सचिवेन कामिनोर्मनोभवः सीव्यति दुर्यशःपटौ ।
स्फुटं स पत्रैः करपत्रमूर्तिभिर्वियोगिहृद्दारुणि दारुणायते ॥ ३६ ॥

अङ्गानि निर्दहतु नाम वियोगवह्निः संरक्ष्यतां प्रियतमो हृदयास्थितो मे ।
इत्याशया शशिमुखी गलदश्रुवारां धाराभिरार्द्रमनिशं कुरुते कुचाग्रम्॥३७

पीयूषं विषवद् बिसं विशिखवत् पङ्केरुहं शङ्कुवद्
वेश्मान्तर्वनवत् सदैव मनुते शृङ्गारमङ्गारवत् ।
किं चान्यत् सुभग त्वदीयविरहे न क्वापि धत्ते धृतिं
पर्यङ्केऽपि न भूतलेऽपि न गृहारामेऽपि न प्रेयसी ॥३८॥

रात्रिः कल्पशतायतेऽथ दिवसो मन्वन्तराब्दायते
शीतांशुर्दहनायते मलयजालेपः स्फुलिङ्गायते ।

---

३२ नै० २।९५। ३३ नै० ।१।८९। ३४ नै० ।२।८४।
३५ नै० ।१।१०१। ३६ नै० ।१।८०।

आहारो गरलायते प्रतिपदं कामोऽपि वैरायते
प्रेयस्याः प्रियविप्रयोगसमये किं किं न दुःखायते ॥३९॥

कर्णे यन्न कृतं सखीजनवचो नैवादृता बन्धुवाक्
पादान्ते निपतन्नपि प्रियतमः कर्णोत्पलेनाहतः ।
तेनेन्दुर्दहनायते मलयजालेपः स्फुलिङ्गायते
रात्रिः कल्पशतायते किमपरं हारो भुजङ्गायते ॥४०॥

इन्दुं निन्दति पद्मकन्दलदलीतल्पं न वा मन्यते
कर्पूरं किरति प्रयाति न रतिं प्रालेयधारागृहे ।
किं चान्यत् सुभग त्वदीयविरहे सा दह्यमाना सती
त्वामन्तर्हृदि संस्थितं दवभयान्नेत्राम्बुभिः सिञ्चति ॥४१॥

उत्पत्तिः पयसां निधेर्वपुरपि ख्यातं सुधामन्दिरं
स्पर्धन्ते विसबालनालसरला हारावलीमंशवः ।
कान्ता कैरविणी तव प्रियसखः शृङ्गारसारः स्मरो
हंहो चन्द्र किमत्र तापजननं तापाय यन्मे भवान् ॥४२॥

निपततापि न मन्दरभूभृता किमुदधौ शशलाञ्छन चूर्णितः ।
अपि मुनेर्जठरार्चिषि जीर्णतां बत गतोऽसि न पीतपयोनिधेः ॥ ४३ ॥

३९ ઓળિયામાં આને ઠેકાણે નીચેનો શ્લોક છે: आयाता मधुयामिनी पुनरसौ नायात एव प्रियः प्राणा यान्तु वियासवः पुनरहं जन्मान्तरेऽभ्यर्थये । व्याधः कोकिलबन्धने हिमकरध्वंसे च राहुर्ग्रहः प्रद्युम्ने हरनेत्रदीधितिरथो प्राणेश्वरे मन्मथः ॥

दुर्वाराः स्मरमार्गणाः प्रियतमो दूरे मनोऽत्युत्सुकं
गाढं प्रेम नवं वयोऽतिकठिनाः प्राणाः कुलं निर्मलम् ।
स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथसुहृत् कालः कृतान्तोऽक्षमी
नो सख्यश्चतुराः कथं नु विरहः सोढव्य इत्थं मया ॥४४॥

दिनो विनोदान्तरितः प्रयाति न त्वां विना याति सुगात्रि रात्रिः ।
वदन्तमन्तर्दयितं सुवाचं चिरं स्मरन्तीव मुहुर्मुमूर्छ ॥४५॥

किं बाले तव सव्रणोऽयमधरो गात्रं च किं ते श्लथं
रात्रावद्य विचित्रभोगपटुना दष्टा भुजङ्गेन वै ।
यद्येवं सहसा मृतासि न कथं कालेन दष्टा सती
जप्तस्तत्समये ह्यनङ्गरभसाद् हाहेति मन्त्रो मया ॥४६॥

प्रेयसः प्रविशतो हृदालयं मङ्गलाय किल काचिदङ्गना ।
तोरणस्रजमिवाकरोत् कुचस्तम्भयोरुपरि हारवल्लरीम् ॥४७॥

कोटिं जीव पिबामृतं व्रज सखे शाखान्तरं वायस
आयाते दयिते मनोरथशतैर्दास्यामि दध्योदनम् ।
इत्थं जल्पति यावदध्वगवधूस्तावत् पतिः प्राङ्गणे
छिन्नाः कञ्चुकसंधयस्तडतडद् रोमाञ्चविस्फूर्जिताः ॥४८॥

आगच्छन् सूचितो येन येनानीतश्च मे पतिः ।
प्रथमं सखि कः पूज्यः काकः किं किं क्रमेलकः ॥४९॥

---

४४ सुभा० । ११२६ । मयूरसूनोर्भट्टशङ्कुकस्य ।

गाढालिङ्गनवामनीकृतकुचप्रोद्भूतरोमोद्गमा
सान्द्रस्नेहरसातिरेकगलितश्रोणिप्रदेशाम्बरा ।
मा मा मा नट माति मामलमिति क्षामाक्षरोल्लापिनी
सुप्ता किं नु मृता नु किं मनसि मे लीना विलीना नु किम् ॥९०॥

स्विद्यन्मुखं स्वीकृतमन्दहासं वलगत्कुचं व्याकुलकेशपाशम् ।
पुण्यातिरेकात् पुरुषा लभन्ते संभोगमम्भोरुहलोचनानाम् ॥९१॥

संदष्टेऽधरपल्लवे सचकितं हस्ताग्रमाधुन्वती
मा मा मुञ्च शठेति कोपवचनैरानर्तितभ्रूलता ।
सीत्काराञ्चितलोचना सरभसं यैश्चुम्बिता मानिनी
प्राप्तं तैरमृतं श्रमाय मथितो मूढैः सुरैः सागरः ॥९२॥

मालती शिरसि जृम्भणोन्मुखी चन्दनं वपुषि कुङ्कुमाविलम् ।
वक्षसि प्रियतमा मदालसा स्वर्ग एप परिशिष्ट आगतः ॥९३॥

अभिमुखे मयि संहृतमीक्षितं हसितमन्यनिमित्तकथोदयम् ।
विनयबाधितवृत्तिरतस्तया न विवृतो मदनो न च संवृतः ॥९४॥

चन्द्रचन्दनभवस्तव भाले इन्दुरिन्दुमुखि राजति बाले ।
रागसागरविवर्धनहेतुर्बोधयन् युवमनःकुमुदानि ॥९६॥

सुपमाविपये परीक्षणे निखिलं पद्ममभाजि तन्मुखात् ।
अधुनापि न भङ्गलक्षणं सलिले मज्जनमुज्झति स्फुटम् ॥९७॥

---

९० अमरु० । ९२ अमरु० । ९३ सुभा० २२२८ ।
९४ शाकु० ।२।१। ९७ नै० । २ । २७ ।

केशाः केकिकलापविभ्रमभृतः कर्णौ चलत्कुण्डलौ
वक्त्रं निर्जितचन्द्रबिम्बमधरो बालप्रवालारुणः ।
चक्षुः पर्वविकासि पङ्कजदलं कुम्भाभिरामौ कुचा-
वस्याः संप्रति वर्तते मृगदृशः किं किं न चेतोहरम् ॥ ५८ ॥

गतिर्वेणी च नागेन रूपमूरू च रम्भया
प्रवालैः पाणिरोष्ठौ च श्यामायाः समतां गतम् ॥ ५९ ॥

अद्यापि तद् विकसिताम्बुजमध्यगौरं गोरोचनातिलकपाण्डुरितैकदेशम् ।
ईषन्मदालसविघूर्णितनेत्रपद्मं कान्तामुखं पथि मया सह गच्छतीव ॥ ६० ॥

श्रोणीबिम्बरथं पयोधरहयं भ्रूकार्मुकं दृक्शरं
पीनोरुद्विपमङ्गरागकवचं कम्राधरोष्ठध्वजम् ।
काञ्चीनूपुरशङ्खदुन्दुभिरवं सीत्कारनादाकुलं
कामिन्या नखदन्तशस्त्रमतुलं प्राप्नोतु युद्धं भवान् ॥ ६१ ॥

धनुषी रतिपञ्चबाणयोरुदिते विश्वजयाय तद्भ्रुवौ ।
नलिके नु तदुच्चनासिके त्वयि नालीकविमोक्तुकामयोः ॥ ६० ॥

अधरं किल बिम्बनामकं फलमस्मादिति भव्यमन्वयम् ।
लभतेऽधरबिम्बमित्यदः पदमस्या रदनच्छदेव तत् ॥ ६२ ॥

---

६० नै० ।२।८। એળિયામાં આને ઠેકાણે નીચેનો શ્લોક છે:
तालीदलं काचन कर्णमूले विभ्रामयन्ती सुतनुः कराभ्याम् ।
रराज कर्णान्तविसार्पिचक्षुः शाणे दधानेव कटाक्षबाणान् ॥

६२ नै. ।२।२४।

तिलकुसुमसमानां विभ्रती नासिकां च
द्विजसुरगुरुपूजां श्रद्दधाना सदैव ।
कुवलयदलकान्तिः कापि चाम्पेयगौरी
विकचकमलकोशाकारकामातपत्रा ॥६३॥

पञ्चाननं परिभवत्युदरेण वेणीदण्डेन कुण्डलिकुलं शशिनं मुखेन ।
या सा जगत्रयजयप्रथिता नताङ्गी बुद्ध्या कया वत बुधैरबला बभाषे॥६४॥

कलशे निजहेतुदण्डजः किमु चक्रभ्रामिकारितागुणः ।
स तदुच्चकुचौ भवन् प्रभाङ्गरचक्रभ्रममातनोति यत् ॥६५॥

निगदितुं विधिनापि न शक्यते सुभटता कुचयोः कुटिलभ्रुवः ।
सुरतसंयति यौ प्रियपीडितावपि नतिं न गतौ च्युतकञ्चुकौ ॥६६॥

उत्तुङ्गस्तनपर्वतादवतरद्गङ्गेव मुक्तावली
रोमाली नवनीलिमेन्दुवदने जाता कलिन्दात्मजा ।
पुण्यं क्षेत्रमिदं सुतीर्थममलं मत्वा तयोः संगमे
चन्द्रो मज्जति लाञ्छनापहृतये नूनं नखाङ्कच्छलात् ॥६७॥

---

६५ नै० ।२।३२। ओळियामां आने ठेकाणे नीचेनो श्लोक छे: अपि तद्वपुषि प्रसर्पतोर्गमितं कान्तिजलैरगाधताम् । स्मरयौवनयोः खलु द्वयोः प्लवकुम्भौ भवतः कुचावुभौ ॥

६७ आ श्लोकने ठेकाणे पोथीमां नै०।२।३४। नो नीचेनो श्लोक आप्यो छे:—उदरं नतमध्यपृष्ठतास्फुरदङ्गुष्ठपदेन मुष्टिना । चतुरङ्गुलमध्य-निर्गलत्त्रिवलीभाजि कृतं दमस्वसुः ॥

वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे जङ्घे शुभे सृष्टवतस्तदीये ।
शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातुर्लावण्य उत्पाद्य इवास यत्नः ॥६८॥

-गायन्तगोवअवहूपदपेङ्खिदासु दोलासु विब्भमवदीसु णिविट्ठदिट्ठी ।
-जं जादि खञ्जिदतुरङ्गरहो दिणेसो तेणं खु होन्ति दिअहा इह दीहदीहा॥

मा पादान्ते विलुठ विरम स्वामिनो हि स्वतन्त्राः
कश्चित् कालः क्वचिदपि गतस्तेन कस्तेऽपराधः ।
आगस्कारिण्यहमिह यतो जीवितं त्वद्वियोगे
भर्ता प्राणाः स्त्रिय इति ततस्त्वं मयैवानुनेयः ॥७०॥

उन्नमय्य सकचग्रहमास्यं चुम्बति प्रियतमे हठवृत्त्या ।
हुं म-मेति वदनान्तरलीनं जल्पितं जयति मानधनायाः ॥७१॥

गुणाः कुर्वन्ति दूतत्वं दूरेऽपि वसतां सताम् ।
केतकीगन्धमाघ्राय स्वयं गच्छन्ति षट्पदाः ॥७२॥

केनैषा भुक्तमुक्ता प्रहसितवदना स्वेदलग्नाङ्गवस्त्रा
प्रत्यूषे याति बाला मृग इव चकिता सर्वतः शङ्कयन्ती ।
केनेदं वक्त्रपद्मं स्फुरदधररसं षट्पदेनेव पीतं
स्वर्गः केनाद्य भुक्तो हरनयनहतो मन्मथः कस्य तुष्टः ॥७३

'एलावने कुरुबकस्तबके प्रियाले कङ्कोलके मदनके नवमालिकायाम् ।
पुष्पाणि जिघ्रति मुहुर्मधुपीभुजङ्गः कामेन मुक्त इव बाणपरीक्षणाय ॥७४॥

---

६८ कु० सं०।१।३५। ६९ कप्पूर०।१।१९। આ શ્લોક પોથીમાં છે નહિ. ७१ सुभा०।२७९७। આ શ્લોક પોથીમાં છે નહિ. ७६–७८ આ શ્લોક પોથીમાં છે નહિ.

........इद कृतमवले सुरभि मुखं ते मया यदाघ्रातम्
........कमल.... .... ॥७५॥

लीलावतीनां सहजा विलासास्त एव मूढस्य हृदि स्फुरन्ति।
रागो नलिन्या हि निसर्गसिद्धस्तत्र भ्रमत्येव मुधा षडङ्घ्रिः ॥७६॥

भ्रमन् वनान्ते नवमञ्जरीषु न षट्पदो गन्धफलीमजिघ्रत्।
सा किं न रम्या न च किं स रन्ता बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ॥७७॥

चन्द्रे लाञ्छनिता हिमं हिमगिरौ क्षारं जलं सागरे
दष्टाश्चन्दनपादपे विषधराः पद्मेषु कार्कश्यता।
स्त्रीरत्नेषु जरा कुचेषु पतनं विद्वत्सु दारिद्रता
सर्वं रत्नमुपद्रवेन सहितं दुर्वेधसा निर्मितम् ॥७८॥

आपत्य चम्पकधिया नवकर्णिकारपुष्पेषु गन्धरहितेष्वपि चञ्चरीकः।
प्रीतो मधूनि रसयत्ययमन्यपुष्पसौभाग्यसंभृतनिजाननवासितानि॥७९॥

अत्र .... हृदये .... काशमुदयति
.... धनुष .... सगुणानवत ॥८०॥

चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं
रहस्याख्यायीव स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः।
करौ व्याधुन्वत्याः पिबसि रतिसर्वस्वमधरं
वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती ॥८१॥

---

७५ ઓળિયામાં આ શ્લોકના અક્ષર ઘસાઈ ગયા છે. ७७ सुभा० । ७५५.। ८०-२ આ શ્લોક પોથીમાં છે નહિ. ८० ઓળિયામાં આ શ્લોકના અક્ષર ઘસાઈ ગયા છે. ८१ शाकु० ।१।२०।

पावको छष्टवर्णानां (?) शर्वरीकृतबन्धनः ।
मोक्षं न लभते कान्ते कम्पते तेन हेतुना॥८३॥

क्व प्रस्थितासि करभोरु घने निशीथे प्राणाधिपो वसति यत्र जनः प्रियो मे।
एकाकिनी वद कथं न बिभेषि बाले नन्वस्ति पुङ्खितशरो मदनः सहायः॥

यातु यातु किमनेन तिष्ठता मुञ्च मुञ्च सखि मादरं कुरु ।
केतकीकुसुमसौरभे रतो नान्यतो रतिमुपैति षट्पदः ॥८५॥

जयति मधुसहायः सर्वसंसारवल्ली-
जननजरठकन्दः कोऽपि कन्दर्पदेवः ।
तदनु पुनरपाङ्गोत्सङ्गसंचारितानां
जयति तरुणयोषिल्लोचनानां विलासः ॥८६॥

८२—८२ આળચામાં આ શ્લોકો છે નહિ અને જૂની ગૂજરાતીની કડીઓ પણ છે નહિ. ८४ सुमा० । १९४६ । આ શ્લોક પોથીમાં છે નહિ. ८५ આ શ્લોક પોથીમાં છે નહિ અને જૂની ગૂજરાતીની કડી પણ છે નહિ. ८६ ઓળિયામાં આને ઠેકાણે નીચેનો શ્લોક છે:

गीतशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।
व्यसनेन हि [illegible] कलहेन वा ॥